Национална и универзитетска библиотека
"Св. Климент Охридски" - Скопје

PC II 102/1942/1943

11981002052,1 . COBISS 0

Rkp. II-102/XIII-1
1942

библиотека — Скопје
ЧС II 71/1942
7

МАКЕДОНСКИ
ПРЕГЛЕДЪ

СПИСАНИЕ ЗА НАУКА, ЛИТЕРАТУРА И ОБЩЕСТВЕНЪ ЖИВОТЪ

ИЗДАВА
МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

ГОДИНА XIII, КН. 1.

REVUE MACÉDONIENNE

ÉDITION
DE L'INSTITUT SCIENTIFIQUE MACÉDONIEN

ANNÉE XIII, FASC. 1.

СОФИЯ — SOFIA
ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — IMPRIMERIE DE LA COUR
1942

ИЗДАНИЯ
НА МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

I. ОТДѢЛНИ КНИГИ

Зора Здравева, Съчинения на Р. Жинзифовъ. 1927, стр. 133, ц. 50 лв.

Хр. Силяновъ, Писма и изповѣди на единъ четникъ. 1927, стр. 211, цена 50 лева.

Л. Милетичъ, Документи за противобългарскитѣ действия на сръбскитѣ и гръцкитѣ власти въ Македония презъ 1912—1913 г., 293 стр. 1929. Цена 100 лева.

L. Milétitch, Documents relatifs aux actions antibulgares des pouvoirs serbes et grecs en Macédoine au cours de l'année 1912—1913, p. 300. 1929. Prix 130 leva.

Проф. А. М. Селищев, Полог и его болгарское население. Исторические, этнографические и диалектологические очерки северозападной Македонии (с этнографическою картой Полога). 1929, стр. 439, цена 150 лева.

Мария Милетичъ-Букурещлиева, Македония въ българската поезия. 1929, стр. 227, ц. 60 лева.

Г. Ст. Кандиларовъ, Българскитѣ гимназии и основни училища въ Солунъ. 1930, стр. 200 + VIII. Цена 60 лева.

D. Iaranoff, La Macédoine Économique. Avec une carte. p. 211. Prix 100 leva.

Проф. А. М. Селищев, Славянское население въ Албания (с илюстрациями въ тексте и с картою Албании). 1931, стр. 352, ц. 120 лв.

Добри Христовъ, 66 народни пѣсни за македонскитѣ българи. Събрани и разработени съ съпроводъ на пиян. — (Dobri Christov, 66 chansons populaires des Bulgares macédoniens. Recueillies et transcrits avec accompagnement de piano). — 1931, стр. 172, цена 150 лева,

Димитъръ Ивановъ, Гевгелийскиятъ говоръ. 1932, стр. 132, цена 60 лева.

Ив. Снѣгаровъ, История на Охридската архиепископия-патриаршия (отъ падането ѝ подъ турцитѣ до нейното унищожение). 1932, стр. 615, цена 250 лева.

Дим. Ярановъ, Карта на Македония въ географскитѣ ѝ граници въ мѣрка 1:300,000. Изработена и печатана подъ ръководството на капитанъ Д-ръ Д. Стояновъ, Съ 10 факсимилета въ текста. 1933, fol. 43 + 6 листа отъ картата, цена 300 лева (французко издание на сѫщата карта — 20 francs suisses).

Сборникъ въ честь на проф. Л. Милетичъ. За седемдесетгодишнината отъ рождението му (1863—1933), стр. XXX + 678, цена 500 лева (20 francs suisses).

Проф. А. М. Селищев, Македонские кодики XVI—XVIII веков. Очерки по исторической этнографии и диалектологии Македонии. 1933, стр. 256, цена 100.

II. „МАТЕРИЯЛИ ЗА ИСТОРИЯТА НА МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ"

Книга I. Л. Милетичъ, Въстаническото движение въ югозападна Македония. По спомени на Славейко Арсовъ. 1925, стр. 136, цена 20 лева.

Книга II. Л. Милетичъ, Освободителната борба въ Костурско. По спомени на Пандо Кляшевъ. 1925, стр. 136, ц. 25 л.

Сс. XIII/1942

СКОПЈЕ

мио фр 1

МАКЕДОНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

СПИСАНИЕ ЗА НАУКА, ЛИТЕРАТУРА И ОБЩЕСТВЕНЪ ЖИВОТЪ

РС II 102/1942/1943 – I

ИЗДАВА
МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

ГОДИНА XIII, КН. 1.

2052/81

REVUE MACÉDONIENNE

ÉDITION
DE L'INSTITUT SCIENTIFIQUE MACÉDONIEN

ANNÉE XIII, FASC. 1.

СОФИЯ — SOFIA
ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — IMPRIMERIE DE LA COUR
1942

СЪДЪРЖАНИЕ

Стр.
Тържеството на правдата 1
Ив. Снѣгаровъ, Учредяването на Московската патриаршия (1589—1721) и Охридската архиепископия 3
Ив. Дуйчевъ, Българскиятъ князъ Пленимиръ 13
Дим. Ярановъ, Минералнитѣ богатства въ Македония 21
Д-ръ Стойко Стойковъ, Къмъ новобългарския вокализъмъ. Учленителенъ и слуховъ характеръ на самогласката ъ 42
Д-ръ Т. А. Робевъ, Битоля. Стопански очеркъ 53
Вл. А. Карамановъ, Страница изъ междусъюзническитѣ отношения въ близкитѣ околности на Солунъ презъ време на балканската война. Сжботска околия 91

Рецензии и книжовни вести

А. Теодоровъ—Баланъ, Нова българска граматика, София 1940, стр. XVI + 487. — Рец. Д-ръ А. Андрейчинъ 105
Μακεδονικά, Σύγγραμα περιοδικὸν τῆς Ἑταιρίας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, τόμος πρῶτος, ἐν Θεσσαλονίκῃ, 1940, стр. 665. — Рец. Ив. Снѣгаровъ . . 116
Владимиръ Кецкаровъ, о. з. подполковникъ, Войни на българитѣ въ Тракия, 689—972. София 1840, стр. 317. — Рец. Н П. Благоевъ. 125
Георги Константиновъ, Костурска епопея. I часть. Предилинденскиятъ периодъ и Илинденското възстание съ последицитѣ му до пролѣтьта на 1904 год. и 1) Населението въ Костурска околия преди и сега, 2) Носовкитѣ въ костурскитѣ български говори. Пловдивъ 1941 год., 82 + 29 + 12 стр. — Рец. Д. Ярановъ . . 130
Гласник Скопског научног друштва, књ XXI, одељење друштвених наука. Скопие 1940, стр. 177 — Рец. Ив. С. 132
Гласник Географског друштва, св XXV, Бѣлградъ 1939 (излѣзла въ 1940 год.), 118 стр. — Рец. Д. Ярановъ 134
Κων. Α. Γκανιάτσα, Ἐρεῦναι ἐπὶ τῆς χλωρίδος τοῦ ὄρους Χορτιάτου. Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς τῆς σχολῆς τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τομος V, Θεσσαλονίκη, 1939, стр. 3—34. — Рец. Д. Ярановъ 137
Κων. Α. Γκανιάτσα, Βοτανικαὶ ἐρεῦναι ἐπὶ τοῦ ὄρους Βέρμιον. (Συμβολὴ εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ὁρίων μεταξὺ Μεσογειακῆς καὶ Μεσευρωπαϊκῆς βλαστήσεως) Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς τῆς σχολῆς τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τομος V, Θεσσαλονίκη, 1939, стр. 225—264, една таблица съ фигури извънъ текста. — Рец. Д. Ярановъ 138
Μ. Μαραβελάκι, Μακροσεισμικὴ σπουδὴ τῶν σεισμῶν Κατερίνης. Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθ. 2, Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1941. стр. 31. — Рец. Д. Ярановъ 139
Една неизвестна старопечатна книга отъ авторъ македонски българинъ. — Съобщава К М. 140
Подземнитѣ богатства на Македония — съобщава Н. Стояновъ. . 141
Френско резюме на статиитѣ. 143

TABLE DES MATIÈRES

Pages

Le triomphe de la justice 1

Iv. Snégarov, L'institution du patriarcat de Moscou et l'archevêché d'Ochrida 3

I. Duicev, Le prince bulgare Plénimir 13

D. Jaranov, Les richesses minérales de la Macédoine 21

Dr St. Stoikov, Apport à l'étude du vocalisme dans le bulgare moderne. Le caractère de la voyelle ъ au point de vue de l'articulation et de l'acoustique. 42

Dr Th. A. Robev, La ville de Bitolia. Essai économique 53

Vl. Karamanov, Une page des relations interalliées dans les environs de Salonique au cours de la guerre balcanique. L'arrondissement de Sobotsko 91

Comptes rendus et Nouvelles littéraires

A. Theodorov-Balan, Nouvelle Grammaire. Sofia 1940, XVI + 487. Compte rendu de L. Andreitschin 105

Μακεδονικὰ, Revue périodique de la Société d'Études macédoniennes. T. I, Salonique. — C. r. d'I. Snégarov 116

Vl. Ketzkarov, Les guerres des Bulgares en Thrace, 689–972. C r. de N. Blagoev 125

G. Konstantinov, L'épopée de Kostour, I p. La période avant l'insurrection de la Sainte-Elie et l'insurrection avec ses conséquences jusqu'au printemps de l'année 1904. Plovdiv 1941. — C. r. de D. Jaranov 130

Glasnik, Revue de la Société savante de Scopié, № XXI, Scopié 1940. C. r. d'I. Snégarov 132

Glasnik geografskog društva, v. XXV, Belgrade 1939. C. r. de D. Jaranov 134

Γκανιάτσα Κ , 'Ερευναι ἐπὶ τῆς χλώριδος τοῦ ὄρους Χορτιάτου. 'Επιστημονικὴ ἐπετηρίς etc. de l'Université de Salonique, v. V. — C. r. de D. Iaranov 137

Γκανιάτσα Κ., Βοτανικαὶ ἔρευναι ἐπὶ τοῦ ὄρους Βερμίου. 'Επιστημονικὴ ἐπετηρίς etc. de l'Université de Salonique, v. V. — C. r. de D. Iaranov 138

Ouvrage imprimé en caractères anciens et non catalogué jusqu' aujourdhui. L'auteur est un Bulgare macédonien. — Communique par K. M. 140

Les richesses naturelles de la Macédoine. — Communiqué par N. Stoyanov 141

Les articles de la Revue en français 143

ТЪРЖЕСТВОТО НА ПРАВДАТА.

Вѣрата въ тържеството на правдата е била презъ всички времена най-голѣмата опора на онеправданитѣ. Тя ги е укрепявала въ борбитѣ имъ и ги е водѣла презъ тежки страдания къмъ свѣтлината на духа — свободата. Тая вѣра не напустна никога и македонскитѣ българи. Тя ги окриляше презъ XI вѣкъ, когато повдигнаха на два пѫти възстание срещу Византия. Тя тъкмо въ Македония възпламени първитѣ искри на българското народно възраждане. Тя осмисли Илинденската епопея. Вѣрата въ тържеството на правдата е най-после и тоя факторъ, който позволи на македонскитѣ българи презъ последнитѣ десетилѣтия да устоятъ съ твърдость на бѣсния устремъ на сърби и гърци да ги посърбятъ или да ги погърчатъ. Македонскитѣ българи инстиктивно бѣха увѣрени, че нещастието, което ги сполетѣ въ 1918 година, нѣма да трае дълго време.

Вѣрата на македонскитѣ българи въ тържеството на божествената правда, въ близката свобода на тѣхната родна земя, се засили,когато Германия, Италия и Унгария подеха борба за ревизия на сатанинскитѣ парижки договори. Тя се засили още повече когато водачътъ Адолфъ Хитлеръ пое въ рѫцетѣ си сѫдбинитѣ на Германия и реши да премахне тия парижки диктати. Дори и у тия, на които липсваше дарбата Божия да вѣрватъ въ правдата, и тѣ видѣха да приближава това, за което не желаеха по-рано дори и да помислятъ; разбраха, че политическиятъ редъ, установенъ съ парижкитѣ договори за „миръ“, ще се провали тъй, както се проваля всичко, което на тоя свѣтъ е противоестествено. Вѣрата въ близкото тържество на правдата стана непоколебима, когато възродена националсоциалистическа Германия си възвърна Саарската область, следъ това зае съ войскитѣ си Рейнската демилитаризирана зона, присъедини Австрия, придоби по миренъ начинъ Судетскитѣ земи и Мемелъ. А когато въ 1939—1940 г. храбритѣ германски войници като нѣкакви митически хвърковати сѫщества прегазиха Полша, Холандия, Белгия, Франция, преплуваха моретата и се отзоваха въ Норвегия, — тогава вече всѣки македонски българинъ бѣше убеденъ, че днитѣ на робството сѫ преброени. Македонскитѣ българи имаха толкова повече основание да мислятъ така, тъй като въ цѣла Европа единствено двѣтѣ държави — поробители на Македония, Гърция и Югославия, оставаха гнѣздо на английско политическо влияние и бази за английски нападения на европейския континентъ. Тия държави мислѣха, че по тоя начинъ ще запазятъ по-лесно плячката си. Но се излъгаха. Неминуемо трѣбваше тежкиятъ юмрукъ на Великия райхъ да се стовари върху тѣхъ. Това наистина стана на 6 априлъ 1941 година, следъ като преди това на 1 мартъ България се бѣше присъединила къмъ тристранния пактъ и бѣше пустнала на своята територия легендарнитѣ войскари на Германия, радустно посрещнати отъ цѣлия български народъ. На втория день отъ началото на военнитѣ действия тѣ бѣха вече въ Скопие, на третия день — въ Солунъ. Надъ родна Македония, надъ родината на светитѣ братя Кирилъ и Методий, на св. Климента Охридски, на царя Самуила изгрѣ зората на свободата, възтържествува правдата, носена върху крилата на храбритѣ германски бойци и тѣхнитѣ достойни съюзници — войницитѣ на фашистка Италия.

Нека възторжениятъ приемъ, който имъ указа македонскиятъ българинъ въ градове и села, бѫде моралната награда за нѣколкото тежки дни, които германскитѣ войници прекараха при трудния походъ по лошитѣ македонски пѫтища. Нека съзнанието, че въ Македония сѫ извършили още едно добро дѣло, ги окриля въ борбата, която имъ предстои да водятъ въ още по-далечни страни.

У членоветѣ на Македонския наученъ институтъ се затвърди една нова, незаличима асоциация: тѣ вече не могатъ да мислятъ за Македония, безъ да видятъ на свѣтлия фонъ на нейната свобода, която, нека се надѣваме, скоро ще бѫде пълна, символитѣ на странитѣ отъ тристранния пактъ.

Тържеството на македонската правда изправя Македонския наученъ институтъ предъ нови задачи, които ще направятъ неговата дейность още по-широка и по-сложна. Тя сигурно ще бѫде улеснена отъ тия български учени, които до сега не можеха да се проявятъ, понеже живѣеха въ робство. Тѣ сигурно чувствуватъ най-добре благодатнитѣ лѫчи на свободата.

МАКЕДОНСКИ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

УЧРЕДЯВАНЕТО НА МОСКОВСКАТА ПАТРИАРШИЯ (1589—1721) И ОХРИДСКАТА АРХИЕПИСКОПИЯ

Отъ **Ив. Снѣгаровъ**

Въ наше време нѣкои историци се стремятъ да докажатъ, че Охридската църква е имала тѣсни връзки съруситѣ още презъ X—XI в., въ първитѣ десетилѣтия следъ покръстването на руския великъ князъ Владимиръ (988 год.). Тѣ дори допускатъ, че новоучредената руска църква — Киевската митрополия се намирала отначало подъ върховната власть на охридския свещеноначалникъ, наричанъ патриархъ до 1018—1020 год., а следъ това архиепископъ. Допуска се още, че известниятъ охридски архиепископъ Иоанъ отъ Дебърско (1018—1037) билъ единъ и сѫщъ съ киевския архиепископъ-митрополитъ Иоанъ.

Тази хипотеза тепърва ще стане предметъ на исторически издирвания, защото наистина странно е, че въ Киевска Русия, скоро следъ нейното покръстване, старобългарската книжнина силно се разпространила. Не може да има съмнение, че между България и Русия сѫществували културни сношения, които се засилили следъ покръстването на руския народъ. Не трѣбва обаче да се пренебрегва и фактътъ, че досега не сѫ открити никакви положителни известия за сношения между Охридската патриаршия, после архиепископия, и Руската църква презъ X—XI в. и дълго време следъ това. Съчиненията на св. Климента Охридски и охридския архиепископъ Теофилактъ (до къмъ 1108 год.) сѫ станали известни въ Русия и, доколкото може да се сѫди по преписитѣ имъ, сѫ били любимо четиво, но това още не доказва, че имало действителни връзки между реченитѣ две помѣстни църкви. До монголското владичество почти всички киевски митрополити сѫ били гърци, назначени отъ Цариградската патриаршия, и се намирали подъ нейна власть. Презъ време на монголското иго повечето отъ рускитѣ митрополити сѫ били руси, но Охридската архиепископия била далече, и тѣ поддържали слаби връзки само съ България и Търновската патриаршия (отъ тамъ митрополитъ Кирилъ II доставилъ славянски номоканонъ, митрополититѣ Киприанъ и Григорий Цамблакъ сѫ били търновци).

Едвамъ въ турско време виждаме сношения между Русия и Охридската архиепископия. Презъ XVI в. и Охридската църква била окриляна отъ общата надежда, че православното руско царство ще помогне за освобождението на християнскитѣ народи въ Турция. Изглежда, че охридскитѣ иерарси покъсно отъ другитѣ православни иерарси въ Турция сѫ обърнали очи къмъ Русия и почнали да протягатъ къмъ нея рѫце за милостиня. Западнитѣ държави сѫ били по-близко до Охридския диоцезъ. Затова тѣ повече сѫ привличали вниманието на охридскитѣ архиепископи-патриарси. Но къмъ края на XVI в. вече и името на руския царь се мълвѣло съ почитъ между българското пасство на Охридската архиепископия.

Въ 1586 год. пристигналъ въ Русия охридскиятъ архиепископъ Гавриилъ, придруженъ отъ гребенския митрополитъ Софроний, 1 архимандритъ, 1 архидяконъ и 13 слуги. Рускитѣ погранични власти (черниговскитѣ войводи) съобщили на московския царь (Теодоръ Ивановичъ) „о пріѣздѣ самаго верховнаго Архіепископа болгарской, молдавской, валашской земли Гавріила Охридскаго и первой Іустиніаніи“. Тази величествена титла сигурно, самъ Гаврилъ или по-вѣроятно неговитѣ спѫтници сѫ употрѣбили, когато били разпитани отъ рускитѣ власти въ Черниговъ. Пѫтницитѣ били задържани въ пограничния градъ, очаквайки царски указъ, съ който да имъ се разреши да отидатъ въ Москва. За посрѣщането имъ отъ Москва билъ изпратенъ царскиятъ човѣкъ Несвѣтай Огаревъ и било заповѣдано на черниговскитѣ власти да пустнатъ гоститѣ въ Москва „съ честію“. Архиеп. Гавриилъ съ свитата си се установилъ въ Богоявленския манастиръ.

Очевидно, московскитѣ правителствени крѫгове се надѣвали, че чрезъ тоя независимъ църковенъ началникъ на сродния имъ народъ — българския тѣ ще могатъ да уредятъ въпроса за възвишение на Московската църква. Архиеп. Гавриилъ подалъ молба за милостиня до царь Теодора (1584—1595). Той възхвалилъ царя, че „той е единственъ благовѣренъ царь въ цѣлото християнство, похвала и надежда на цѣлия благовѣренъ и православенъ народъ“ и че се обръща къмъ него „като къмъ застѫпващъ мѣстото Божие на земята“. Въ молбата си архиеп. Гавриилъ се титулувалъ: „По Божия милость

Архiепископъ на Юстиниана[1]) първа Охридъ и на цѣла България и Сърбия и Албания, и Влахия и Молдавия и др.“ Той помолилъ царя съ друга просба да помогне и на манастира „Преподобна мѫченица Параскева“ въ Македония „близу до Албанската земя“[2]), за да откупи свещенитѣ сѫдове и одежди, които били заложени у невѣрнитѣ (турцитѣ) за изплащане дългъ отъ 60,000 аепри, та съ това царьтъ да стане „новъ сърждитель на този светъ домъ, като благовѣренъ покровитель на християнския народъ.“[3])

Въ документа не се съобщава, дали архиеп. Гавриилъ билъ приетъ отъ царя и изобщо съ кого се е срѣщалъ въ Москва. Муравьевъ, който описва това посещение по документа изъ московския държавенъ архивъ, съобщава само това, че царьтъ е отпустналъ да заминатъ отъ Москва презъ Литва архиепископа Гавриила, гребенския митрополитъ Софроний и другитѣ просители, които сѫ били дошли презъ това време[4]). Обаче следъ три месеца (юлий 1586 год.) пристигналъ въ Москва антиохийскиятъ патриархъ Иоакимъ. Първиятъ царски болярин и шурей Борисъ Годуновъ веднага започналъ преговори съ него за учредяване патриаршия въ Московското царство[5]). Може да се мисли че пребиваването на автокефаленъ църковенъ началникъ на негръцки земи — охридския архиепископъ Гавриилъ, който се смѣталъ и за патриархъ, е усилило желанието на мѣродавнитѣ руски срѣди да иматъ и руситѣ свой патриархъ. Недостимо е, че царь Теодоръ не се заинтересувалъ да беседва съ архиепископа Гавриила не само отъ вежливость, но и отъ желание да узнае нѣщо за положението на Турция. Ако приемемъ, че архиепископъ Гавриилъ ималъ аудиенция съ царь Теодора, то вѣроятно той билъ запитанъ за достоинството на неговия престолъ и за начина, по който Охридската църква придобила автокефалия. Архиепископъ Гавриилъ ще да го увѣрилъ, че една помѣстна църква може да добие независимость само по съборно решение на патриарситѣ. Идването на патр-

---

[1]) Въ текста погрѣшно Августитаны.

[2]) Може би манастирътъ „Св. Петка“ близу до охридското село Велгощи.

[3]) Муравьевъ, Сношения России съ Востокомъ, I, стр. 167—169.

[4]) П. съч., стр. 169.

[5]) П. съч., стр. 172—178.

Иоакима тъкмо е подбудило руския царь да потърси този пѫть за издигане на Московската митрополия въ патриаршия.

Както и да е, царь Теодоръ си съставилъ високо мнение за Охридската архиепископия. Въ м. ноемврий 1587 год. въ Москва пристигналъ авлонскиятъ митрополитъ Теофанъ съ грамота отъ „Архіепископа Ѳеодула Охридскаго, Сербскаго и Болгарскаго“. Въ сѫщото време дошелъ и софийскиятъ владика (митрополитъ) Григорий[2]. Царь Теодоръ ги приелъ на Богоявление, като на Теофана оказалъ по-голѣма честь отколкото на Григория. Той приелъ благословение отъ митрополита Теофанъ, като слѣзълъ три стѫпала отъ своя престолъ, а Григория поканилъ при себе си („звалъ къ рукѣ“). Следъ това архиереитѣ отишли въ Успенския съборъ (митрополитската катедрала), гдето московскиятъ митрополитъ Иовъ се приготовлявалъ да служи и ги благословилъ. Царь Теодоръ сѫщо дошелъ въ храма, и всичкитѣ съборно ходили на водоосвещение (на р. Москва?). Въ края на януарий 1588 год. царьтъ отпустналъ Теофана и Григория съ милостиня.

На московскитѣ правителствени срѣди, изглежда, направилъ силно впечатление фактътъ, че сѫществува независима Българска църква въ Охридъ, Вѣроятно и охридскиятъ архиепископъ Гавриилъ съ своето образование и държане имъ направилъ впечатление. Изобщо въ Москва, както по-горе изтъкнахъ, знаели за Охридската архиепископия и я почитали. Това се вижда още отъ следнитѣ факти. Въ м. юлий 1588 год. пристигналъ въ Москва сѫщо за милостиня цариградскиятъ патриархъ Иеремия II, придруженъ отъ монемвасийския митрополитъ Иеротей и еласонския архиепископъ Арсений съ много старци и слуги. По заповѣдь на царь Теодора, неговиятъ първъ съветникъ Борисъ Годуновъ започналъ преговори съ патр. Иеремия за учредяване патриаршия въ Русия. Патриархъ

---

[1] Нареченъ е сръбски вм. „на Сърбия“, която била подведомствена на охридския архиепископъ до 1557 год. и насила била отнета отъ Охридския диоцезъ. Охридскитѣ архиепископи продължавали да претендиратъ за Сърбия и за други изгубени земи (Влашко и Молдавия), като ги споменавали въ своитѣ титли.

[2] Муравьевъ нарича Григория „епископъ Софіи Премудрости называемыя Сардики“ (п. съч., I, стр. 185—186). Презъ XVI в. и по-рано софийскитѣ владици се наричали митрополити.

Иеремия отначало отказвалъ да изпълни царското желание, защото патриаршия може да се създаде само по решение на съборъ отъ всички помѣстни православни църкви. Обаче патриархътъ билъ склоненъ да издигне московския митрополитъ въ чинъ архиепископъ (автокефаленъ), какъвто — казвалъ той — има въ Охридъ[1]). За да посочи този примѣръ, патр. Иеремия трѣбва да е билъ увѣренъ, че царь Теодоръ и Борисъ Годуновъ, както и московскиятъ митрополитъ Иовъ, сѫ знаели за каноническото положение на тази родствена на руския народъ автокефална помѣстна църква-архиепископия. Тѣ добили достатъчни сведения за нея отъ охридския архиепископъ Гавриилъ и авлонския митрополитъ Теофанъ. Патр. Иеремия искалъ да убедируситѣ, че въ негова властъ е да даде независимость на Московската църква, която дотогава (още отъ покръстването на руситѣ въ края на X в.) била митрополия, подведомствена на Цариградската патриаршия, но не е властенъ да я възвиси въ патриаршия, а може само да я прогласи за архиепископия, каквато е Охридската църква, основана (споредъ него и съвременницитѣ му) отъ самия Юстинианъ Велики. Ето и Охридската църква — искалъ да каже или е изтъкналъ патр. Иеремия предъ Бориса Годуновъ — не е патриаршия, а архиепископия, но тя въ действителность не стои по-доле отъ патриаршиитѣ, радва се на висока честь срѣдъ православния свѣтъ, и турскитѣ султани дори я наричатъ патриаршия. Патр. Иеремия не е посочилъ на руситѣ за примѣръ другитѣ автокефални архиепископии (Кипърската, основана отъ III вселенски съборъ въ 431 год. нито пъкъ сръбската Ипекска, основана въ 1219 год. отъ никейския патриархъ Мануилъ, ако и тя да е била родствена на руския народъ). Трѣбва да се допустне, че въ Москва по-добре сѫ познавали Охридската архиепископия и имали високо мнение за нейното достоинство.

Противъ такова решение на руския църковенъ въпросъ застаналъ единъ отъ спѫтницитѣ на патриархъ Иеремия, монемвасийскиятъ митрополитъ Иеротей. Той държалъ строго за канонитѣ и намиралъ, че патр. Иеремия самъ безъ съборъ нѣма право да дава независимость на Московската църква и да я провъзгласява за архиепископия. Той му казалъ насаме, че Константинъ Велики е учредилъ патриаршиитѣ съ вселенски съборъ[1], сжщо и Юстинианъ Велики е направилъ съ петия вселенски съборъ (553 г.) Охридската архиепископия[2] и Иерусалимската патриаршия. „Прочее, ние сме дошли, владико — заключилъ митрополитъ Иеротей — за милостиня при царя и поради дълговетѣ, направени въ наши дни“[3].

---

[1]) Това съобщава монемвасийскиятъ митрополитъ Иеротей: Περὶ δὲ τῆς Ῥωσσίας γράφομεν καταλεπτῶς, ὅτι . . . ἐλάλησαν πρὸς τὸν πατριάρχην Ἱερεμίαν, πῶς νὰ τοὺς κάμῃ πατριάρχην, καὶ ὁ Ἱερεμίας εἶπε τὸ πρῶτον, πῶς δὲν γίνεται, μόνον ἀρχιεπίσκοπον νὰ κάμωμεν, καθὼς εἰς τὴν Ἀχρίδα (K. N. Σάθα, Βιογραφικὸν σχεδίασμα περὶ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου β', Атина 1870, Χρονογράφος Δωροθέου (Псевдо-Доротей), стр. 24).

Патриархъ Иеремия се съгласилъ съ Иеротея и не говорѣлъ вече за издигане на московския митрополитъ въ архиепископъ, подобенъ на охридския. Споредъ описанието на Псевдо-Доротея (сжщия Иеротей Монемвасийски), патриархъ Иеремия му казалъ: „И азъ не искамъ (да имъ поставя архиепископъ), но ако искатъ, азъ самъ ще остана тукъ за патриархъ“[4].

Сжщо ируситѣ не сж били доволни отъ отстжпката, която Иеремия имъ направилъ. Тѣ имали високо национално съзнание, смѣтали своята църква за по-горе стояща отколкото Охридската архиепископия, която била подвластна на турцитѣ и бедна. Тѣ искали сжщински патриархъ, а не архиепископъ, понеже мислѣли, че на могжщото московско царство подхожда да има църковенъ началникъ въ най-високъ чинъ — патриархъ, съгласно съ срѣдневѣковния възгледъ „гдето има царь, тамъ трѣбва да има патриархъ“. Дали царь Теодоръ узналъ за изказаното отъ патриарха Иеремия желание да остане въ

---

[1] Иеротей ималъ предъ видъ решението на първия вселенски съборъ (325 год.) за патриаршескитѣ права на римския, александрийския и антиохийския епископъ въ тѣхнитѣ области (Италия, Египетъ и Сирия).

[2] Архиепископията на Първа Юстиниана, която още отъ XII в. била смѣтана за една и сжща съ Охридската архиепископия.

[3] καὶ ὁ Μονεμβασίας λέγει κατὰ μόνας πρὸς τὸν πατριάρχην, δέσποτά μου, αὐτὰ δὲν γίνεται, διότι ὁ μέγας Κωνσταντῖνος μὲ οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἔκαμε τὰ πατριαρχεῖα καὶ ὁ μέγας Ἰουστινιανὸς μὲ οἰκουμενικὴν σύνοδον τὴν πέμπτην ἔκαμε τὴν Ἀχρίδα ἀρχιεπισκοπὴν, καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ, διὰ τὰ τίμια πάθη τοῦ Χριστοῦ, πατριαρχεῖον· καὶ ἡμεῖς δὲν εἴμεσθαν ἢ μόνοι τρεῖς (тукъ авторътъ съобщава, че съ патриарха е дошълъ въ Русия и еласонскиятъ архиепископъ Арсений) λοιπόν, δέσποτα, ἡμεῖς ἤλθαμεν διὰ ἐλεημοσύνην εἰς τὸν βασιλέα καὶ διὰ τὰ χρέη ὁποῦ ἔγιναν εἰς τὰς ἡμέρας μου (К. N. Σάθα, п. съч. стр. 24).

[4] καὶ αὐτὸς (патр. Иеремия) εἶπεν, ὅτι μήτε ἐγὼ θέλω, ἀμὴ ἐὰν θέλουν κάθομαι ἐγὼ διὰ πατριάρχης (п. съч. стр. 24).

Москва, както говори митрополитъ Иеротей, или пъкъ независимо отъ това взелъ решение — това не е известно, но той предложилъ на Иеремия чрезъ Бориса Годуновъ да остане за патриархъ въ Русия съ седалище гр. Владимиръ, старата столица на руския митрополитъ (презъ втората половина на XIII вѣкъ до 1325 год., когато митрополитъ св. Петъръ пренесълъ седалището си въ Москва). Обаче патриархъ Иеремия не е приелъ това предложение и се видѣлъ принуденъ, безъ да пита поне своя Синодъ, да постави московския митрополитъ Иовъ, любимецъ на царя и Бориса Годуновъ, за патриархъ московски и на цѣла Русия (26 януарий 1589 год.).

Отъ благодарность за учредяването на Московската патриаршия царь Теодоръ въ 1593 год. изпратилъ голѣма милостиня (5564 златни унгарски) за всички източни патриарси, нѣкои митрополити на по-видни епархии и много манастири. За тази цель, по негова заповѣдь, въ м. януарий 1593 год. заминали въ Турция Трифонъ Коробейниковъ и Михаилъ Огарковъ да раздадатъ царската милостиня по списъкъ („по данной имъ росписи") и то по възможность на самото мѣсто. Между другитѣ източни патриарси царьтъ е предвидѣлъ париченъ даръ и за охридския архиепископъ[1]).

Изглежда, че въ Москва сѫ знаели кой билъ охридски архиепископъ въ момента, когато била учредена Московската патриаршия и призната отъ източнитѣ църкви (1590 и 1593 год.) Рускитѣ пратеници, споредъ царското порѫчение, трѣбвало и нему да врѫчатъ париченъ даръ и го потърсили въ Цариградъ, но цариградскиятъ патриархъ Иеремия II (той вече се завърналъ въ Цариградъ още презъ 1590 год.) имъ съобщилъ че предишниятъ охридски архиепископъ Иоакимъ не билъ вече живъ и сѫ подарили 40 златици на тогава действувалия охридски митрополитъ Гавриилъ[1]), който ще да е билъ приемникъ на Иоакима.

---

[1]) „послано же съ ними (реченитѣ пратеници) милостыни пять тысячь пять сотъ шестьдесять четыре золотыхъ Венгерскихъ. . . По Государеву наказу, велѣно взять въ Царьградѣ у Ивана Кошурина, за соболи, данные ему въ Москвѣ въ триста рублей, шестьсотъ золотыхъ Угорскихъ . . . и изъ числа ихъ дать заздравной милостыни Тырновскому Митрополиту и Охридскому Епископу (погр. вм. Архіепископу), и въ Валахіи, въ соборную церковь, и тѣмъ Архіереямъ, которые будутъ при Трифонѣ, и Патріарху Іереміи въ Царьградѣ, въ монастыри и въ разныя мѣста по церквамъ, гдѣ сколько найдутъ нужнымъ; все сіе ради великаго и радостнаго событія, учрежденія патріархіи въ Россіи, дабы милость царская и имя сего новаго патріаршества, громки были по всему Востоку" (Муравьевъ, Сношенія Россіи съ Востокомъ, I, стр. 266—277).

Не се знае, дали този архиепископъ Гавриилъ билъ единъ и сѫщъ съ охридския архиепископъ Гавриилъ. който се явилъ въ Москва презъ 1586 год. Ако приемемъ, че сѫ били тъждествени, то архиепископъ Гавриилъ се върналъ въ Охридъ отъ дълго странствуване въ Русия, Германия и Римъ и повторно заелъ охридския престолъ следъ смъртьта на Иоакима[2]).

Както и да е било, за насъ тукъ има значение обстоятелството, че въ Москва сѫ признавали охридския архиепископъ за важенъ православенъ иерархъ и считали, че и той е допринесълъ съ своя авторитетъ за учредяването или пъкъ за признаването на Московската патриаршия. Не се знаятъ имената на епархиитѣ, чиито архириеи (42 митрополита, 19 архиепископи и 20 епископи) сѫ участвували въ голѣмия цариградски църковенъ съборъ, който билъ свиканъ въ 1590 год. отъ патриархъ Иеремия и по негово предложение призналъ извършеното отъ него учредяване на Московската патриаршия. Тоя съборъ изпратилъ въ Москва търновския митрополитъ Дионисий Рали, за да предаде на руския царь неговото решение за Московската патриаршия. Заедно съ тоя извънреденъ църковенъ пратеникъ, въ Русия дошелъ презъ май 1590 год. и единъ епархийски архиерей отъ Охридския диоцезъ — гребенскиятъ митрополитъ Калистратъ. Смоленскитѣ войводи запитали Калистрата като „архиепископъ Гревенскій, болгарской земли“[3]). Гребена билъ важенъ епархийски центъръ още презъ XIII в., въ времето на охридския архиепископъ Димитъръ Хоматианъ (1216 — къмъ 1234 г.) Тогава тоя градъ билъ срѣдище на епископия. Вѣроятно и въ XVI в. нейниятъ кириархъ билъ епископъ, а не архиепископъ. Въ Охридския диоцезъ въ това време и сетне едни отъ епархийскитѣ архиереи се наричали митрополити (безъ подведомствени епископи), други — (на по-малкитѣ епархии) — епископи. Епархийски архиереи съ титла архиепископъ, както въ диоцеза на Цариградската питриаршия, тамъ нѣмало, защото самиятъ началникъ на цѣлия Охридски диоцезъ се наричалъ архиепископъ (автокефаленъ). Затова титлата „архиепископия“, дадена въ рускитѣ документи на Калистрата Гребенски, била погрѣшна. Може да се допуска, че самъ Калистратъ се представилъ за архиепископъ, за да бѫде по-добре приетъ, или пъкъ рускитѣ погранични власти въ Смоленскъ сѫ го записали погрѣшно съ такава титла, смѣсвайки го съ архиепископа на България, щомъ чули отъ него, че епархията му се намира въ българска земя. Презъ цѣлото си пребивание въ Москва Калистратъ минавалъ за архиепископъ.

---

[1]) Споредъ нашия изворъ „Посланцы царскіе, исполнивъ волю Государеву, представили слѣдующую роспись“ (стр. 267). Въ този списъкъ тѣ записали, че сѫ дали: „Въ Царьградѣ Тырновскому Митрополиту Діонісію сто золотыхъ, Селунскому Гавріилу двадцать золотыхъ, еще одинадцати Митрополитамъ, начиная съ Аѳинскаго, каждому по восемьнадцати золотыхъ, всего двѣсти золотыхъ, Охридскому Архіепископу Гавріилу, сорокъ золотыхъ, по росписи; а прежняго Іоакима, какъ сказывалъ Патріархъ, не стало“ (стр. 270).

[2]) Въ статията си „La succession épiscopale d'Ochrida Gabriel et Théodule, 1582—1588“ (Échos d'Orient, т. XXXVIII, № 193—194, януарий—юний 1939 год., стр. 48—49) A. P. Péchayre поддържа, че архиепископъ Гавриилъ не е заелъ повторно охридския престолъ. Другъ пѫть, може би, ще имамъ възможность да се спра на този въпросъ.

[3]) Гребена се намира въ югозападна Македония, отвѫдъ р. Бистрица.

Щомъ получилъ известие, че въ Смоленскъ пристигнали митрополитъ Дионисий и „архиепископъ“ Калистратъ, московскиятъ царь Теодоръ заповѣдалъ на смоленскитѣ войводи да имъ дадатъ пропускъ за Москва и изпратилъ въ Можайскъ свой „приставъ“ да ги посрещне и да ги разпита по пѫтя: какъ се държали патриарситѣ въ цариградския съборъ, молили ли се за царското здраве, споменавали ли московския патриархъ Иовъ въ ектениитѣ, знаели ли за това турскиятъ султанъ и пашитѣ му, отъ кои мѣста сѫ били участвувалитѣ въ събора митрополити, архиепископи и епископи. Царьтъ заповѣдалъ по пѫтя да даватъ на гоститѣ почетна храна („кормъ почетный“), а подъ Москва, при Воробьови гори, патриархъ Иовъ изпратилъ да ги посрещнатъ отъ негово име новоспаския архимандритъ (игуменъ) и ключаря му, на които заповѣдалъ найнапредъ да извикатъ митрополита Дионисий и „архиепископа“ Калистратъ и да имъ предадатъ благословението на московския патриархъ и да ги питатъ за здравето. Гоститѣ били настанени въ Новгородското подворие.

Близу следъ единъ месецъ, на 20 юний, царьтъ поканилъ въ двореца търновския митрополитъ Дионисий заедно се гребенския „архиепископъ“ Калистратъ и архимандрититѣ които ги придружавали или пъкъ сѫ били дошли въ Москва заедно съ тѣхъ. Като пристигнали въ Кремль, тѣ чакали да излѣзе царьтъ въ Посолската палата и оттамъ влѣзли въ срѣдната Златна палата, гдето седѣлъ царьтъ на своето мѣсто, заобиколенъ отъ боляри и дворяни въ златни дрехи. Царскиятъ дякъ (секретарь) Андрей Щелкаловъ най-напредъ представилъ митрополита Дионисий съ неговитѣ двама архимандрити като лица официално изпратени отъ събора, а после Калистрата Гребенски („Архіепископа Болгарскаго") заедно съ архимандрититѣ отъ Св. Гора и Божи гробъ, които били дошли за милостиня. Когато архиереитѣ влѣзли въ Златната палата, царь Теодоръ станалъ отъ престола и приелъ отъ тѣхъ благословение, като митрополитъ Дионисий му предалъ още благословението на цариградския и другитѣ патриарси. Царьтъ е водилъ разговоръ съ Дионисия. Описательтъ на тази ауденция (Муравьовъ) не съобщава да е беседвалъ царьтъ и съ Калистрата. Митрополитъ Дионисий е поднесълъ на царя св. мощи и златенъ вѣнецъ съ скѫпоценни камъне и бисери, сѫщо другъ вѣнецъ за царицата, а Калистратъ, както и архимандрититѣ — само св. мощи. Царьтъ ги отпустналъ съ честь, като имъ изпратилъ въ подворието храна отъ царската трапеза. Той поканилъ митрополита Дионисий и „архиепископа" Калистратъ да посетятъ московския патриархъ Иовъ, когото намѣрили да се облича въ свещени одежди посрѣдъ Успенския съборъ, за да извърши водоосвещение. Архиереитѣ-гости цѣлунали иконитѣ и приели благословението на патриарха. Митрополитъ Дионисий произнесълъ речь отъ името на цариградския патриархъ и предалъ негови грамоти на московския патриархъ Иовъ, като взелъ участие заедно съ другитѣ свещенослужители въ литията („крестный ходъ"). Следъ това Калистратъ Гребенски не се споменава на приемитѣ и гощавкитѣ, давани въ честь на митрополита Дионисий, който се върналъ въ Цариградъ въ срѣдата на февруарий 1591 год.. Изобщо нищо не се говори и за милостинята, дадена на Калистрата Гребенски, както и за връщането му. Все пакъ честьта, оказана на този архиерей отъ Охридската църква, била изразъ на уважението, което московскиятъ царь done имalъ къмъ архиепископията на българската земя (въ Охридъ).

Следъ това се явявали въ Москва и други охридски архиереи (архиепископитѣ Атанасий и Аврамий, пелагонийскиятъ митрополитъ Иеремия), които щедро били подпомагани отъ московското правителство. Нѣкои отъ тѣхъ (Атанасий) сѫ пѫтували съ политическа цель, но нищо не е известно за разговоритѣ имъ въ Москва.

БЪЛГАРСКИЯТЪ КНЯЗЪ ПЛЕНИМИРЪ

Отъ **Ив. Дуйчевъ**

Въ Дриновия преписъ на Синодика се въздава вѣчна паметь на владѣтелитѣ християни отъ първото царство съ следнитѣ думи: **Начéло блъ́гарскым цр҃ем : Борꙋ́сꙋ нрькóмꙋ цр҃ꙋ блъгáрскомꙋ нарéченномꙋ въ ст҃ѣм кр҃щенїи Михаиль. иже блъгáрскый рѡд къ бг҃оразꙋ́мїю ст҃ым кр҃щенїем приведшомꙋ вѣчнаа памєть: Сїмеонꙋ сн҃ꙋ его и Петрꙋ цр҃ꙋ ст҃мꙋ внꙋкꙋ его, Плѣними́рꙋ, Борисꙋ, Ромáнꙋ, Самóилꙋ, Радóмирꙋ Гаврїилꙋ, Влади́мирꙋ, Влади́славꙋ древнїим блъгар'скїим цр҃ем, иже съ земльним нб҃сное наслѣдóваше цр҃тво, вѣчнаа памєть** [1]. Въ Палаузовия преписъ, за жалость, тази часть е загубена [2]. Споменатитѣ владѣтели сѫ добре известни: Борисъ-Михаилъ (852—889), Симеонъ (893—927), Петъръ (927—969), Борисъ II (969—972), Романъ (979—997), Самуилъ (997—1014), Гавриилъ-Радомиръ (1014-1015), Иванъ Владимиръ (зетскиятъ князъ — зеть на Самуила) и Иванъ Владиславъ (1015—1018), синъ на Аарона. Всички тѣзи лица сѫ споменати въ строга хронологическа последовность. Врѣдъ редицата познати исторически имена едно единствено име — Пленимиръ — не е познато отъ никакви други исторически извори. То не се срѣща и въ запазенитѣ поменици съ имена на български царе и царици [3].

Това указание на Синодика за Пленимира не е избѣгнало обаче отъ вниманието на именития нашъ историкъ М. Дриновъ. Въ Дуклянската лѣтопись се споменува като дуклянски владѣтель презъ втората половина на X в. едно лице, сѫщо така непознато отъ други извори, именно Предимиръ (Predimirus; погрѣшно Prelimirus) [4]. Въ свръзка съ Предимира е указано едно занимливо сведение за смъртьта на царь Петра I и за завоюването на Източна България отъ византийския императоръ Иоанъ Цимисхи (969—976). Лѣтописецътъ разказва, че „по това време“ починалъ българскиятъ царь Петъръ, който пребивавалъ въ града Велики Преславъ. Византийскиятъ императоръ (Graecorum imperator) съ силна войска покорилъ цѣлото българско царство, следъ което се завърналъ въ Цариградъ (ad polatiam suam), като оставилъ войската си въ завоюваната земя. Началницитѣ на оставената войска обаче завзели „цѣлата провинция Рашка“, чийто жупанъ избѣгалъ и потърсилъ прибѣжище съ двамата си сина и дъщеря си при Предимира [5]. Предимиръ се оженилъ за дъщерята на рашкия жупанъ, на име Прехвала (Prechvala) [6]. Следъ като разказва за нѣкои дѣла на Предимира, лѣтописецътъ завършва: „Живѣ, прочее, царь Предимиръ много години и видѣ синове на своитѣ синове и почина въ дълбока старость. Закопанъ е съ голѣма честь, почить и слава въ епископството на Рашка, въ църквата на свети Петра“ [7]. Сведенията на Дуклянската лѣтопись за Предимира, а особено въ свръзка съ българитѣ, се сторили твърде съмнителни на Дринова. Като разглежда тѣзи сведения на дуклянския лѣтописецъ, М. Дриновъ [8] дохожда до заключение, че този разказъ за Предимира (у Дринова „Прелимиръ“) е измисленъ. Но Дриновъ добавя, че „ако Прелимиръ е историческо, а не измислено лице, то той... трѣбва да е вземенъ отъ българетѣ“ [9]. Покойниятъ историкъ намираше подкрепа за това свое схващане тъкмо въ посоченото мѣсто отъ Синодика: „Въ единъ ржкописенъ български синодикъ, въ който се споменуватъ наредъ българскитѣ царе, пише Дриновъ 10), следъ царь Петра и предъ неговия синъ Бориса, срѣща се име Плѣнимиръ“. Тукъ Дриновъ посочва намиращия се у него преписъ на Синодика 11). „Не може да се каже, пише нашиятъ ученъ, че това име е прѣкоръ или прозвище на Петра; а пъкъ отъ друга страна се знае, че той не е ималъ нито братъ, нито синъ, който да е носилъ такова име, или да е царувалъ подиръ него въ България. По всичко се види, че това име е на нѣкой български юнакъ, който се е прославилъ въ тогавашнитѣ войни между българетѣ и византийцитѣ, та поради това за него сж били съставени народни пѣсни, и въ тие пѣсни следъ време народътъ е привдигалъ тоя юнакъ до царь. Оттука, сиречь изъ народнитѣ пѣсни, името на тоя юнакъ, види се, е пренесено въ поменика на българскитѣ царе, дето сж го и смѣстиле между съвременницитѣ му Петра и Бориса“. Дриновъ припомня по-нататъкъ за връзкитѣ между българитѣ и „далматийскитѣ словене“, поради което лесно може да се обясни, споредъ него, „какъ е могло името на тоя юнакъ да достигне до Далмация и да влѣзе въ историята на Дуклянский пресвитеръ, който, види се, по-голѣмата часть отъ многобройнитѣ си кралеве е взелъ отъ народнитѣ пѣсни“. Когато съставительтъ на Дуклянската лѣтопись включилъ Пленимира въ „измислената... генеалогия на реченитѣ кралеве“, то той, споредъ Дринова, „нѣщо отъ неговитѣ работи е изхвърлилъ, а нѣщо е притурилъ отъ себе си“... Наистина, Дриновъ предполагаше, че може да се противопостави на това отъждествяване различието въ имената — „Плѣнимиръ“ отъ Синодика и „Прелимиръ“ въ Дуклянската лѣтопись. Но това възражение Дриновъ не намираше „за силно“, защото собственитѣ имена въ изданията на лѣтописьта били „твърде покварени“, и затова „не е чудно, че и името Плѣнимиръ е такожде изкривено“. Дриновъ дори предлагаше 12) да се поправи въ Дуклянската лѣтопись името

---

[1] Вж. М. Г. Попруженко, Синодикъ царя Борила (София 1928), стр. 77 § 87.

[2] Вж. Попруженко, п. с., стр. 77 бел. 1.

[3] Вж. Йорд. Ивановъ, Поменици на български царе и царици (ИзвИдво, IV. 1915, стр. 219 — 229).

[4] Вж. Ф. Шишич, Летопис попа Дукљанина (Београд — Загреб 1928), стр. 323 сл.

---

[5] Вж. Шишич, п. с., стр. 324—325, гл. XXX: Eo tempore defunctus est Bulgarorum imperator Petrus nomine, qui sebedat in civitate Magna Preslava et Graecorum imperator, congregans validam fortitudinem gentis suae, obtinuit totam Bulgariam suoque subiugavit imperio; deinde reversus ad polatiam suam, reliquit suum exercitum. Hi autem qui praeerant exercitui, venientes cum exercitu, ceperunt totam Rassam provinciam. Iupanus etiam Rassae fugit et venit ad regem Predimirum cum duobus filiis suis, Pleno et Radigrado, et filia sua nomine Prechvala . . . Въ италианския преводъ се чете Prelemir.

[6] Вж. п. с., стр. 325.

[7] Вж. п. с., стр. 327: Vixit autem Predimirus rex annis multis et vidit filios filiorum suorum et in senectute bona mortuus est; et sepultus est in episcopio Rassae, in ecclesia sancti Petri cum magno honore et reverentia atque gloria.

[8] М. Дриновъ, Началото на Самуиловата държава (въ Съчинения, I. София 1909), стр. 353 сл.

[9] Дриновъ, п. с., стр. 355.

---

10) Дриновъ, п. с., стр. 356.

11) Дриновъ, п. с., стр. 356 бел. 33; той цитира мѣстото отъ Синодика („намира се въ единъ ржкописенъ сборникъ (XIV в.), който преди три години ми подари въ Панагюрище г. Цвѣтко х. Томевъ“), обаче очевидно по погрѣшка, е пропустналъ името на Иванъ Владислава.

12) Дриновъ, п. с., стр. 357.

„Прелимиръ“ на „Плѣнимиръ“, и то „даже и тогава, ако би дуклянский Прелимиръ и да не е тъждественъ съ нашия Плѣнимиръ“. Покойниятъ историкъ, прочее, както личи отъ тѣзи му думи, самъ се е съмнявалъ въ тъждественостьта на двѣтѣ личности. Не много време следъ това [13] Дриновъ повтори почти дословно изказаното веднажъ мнение. Дриновъ пише, че при наследницитѣ на царь Петра I „въ Болгаріи существовала какая-то весьма крупная личность, носившая имя Плѣнимира“. Въ различие отъ по-рано изказаното мнение, Дриновъ допуска сега, че подъ това име се крие „нѣкакъвъ, останалъ неизвестенъ намъ, родственикъ на българскитѣ царе, или, по-скоро, нѣкакъвъ юнакъ, който се прославилъ съ военни подвизи въ време на известнитѣ войни на българитѣ съ византийцитѣ. . .“. Той приема, че тази „слава болгарскаго царевича или юнака Плѣнимира“ е намѣрила отгласъ въ Дуклянската лѣтопись.

Нѣколко години по-късно М. Дриновъ, като даваше сведения за намиращия се у него ржкописенъ сборникъ съ Синодика, засегна пакъ въпроса за Пленимира [14]. Той посочи, че „списъкътъ на старото българско царство е съставенъ въобще правилно съгласно съ достигналитѣ до насъ най-достовѣрни исторически свидетелства. Въ този списъкъ ние намираме само едно име (Плѣнимиръ), което не се срѣща нито въ единъ отъ известнитѣ сега намъ паметници. . .“. Дриновъ припомня изказаното по-рано отъ самия него предположение, че това име ще да е попаднало въ Синодика изъ народнитѣ предания. Тукъ, обаче, той поправя това свое схващане: „Но сега, като се запознахме по-добре съ книжовнитѣ похвати на съставителитѣ на Синодика, ние мислимъ, пише Дриновъ [15], че тѣ сж взели това име (Плѣнимиръ) изъ нѣкакъвъ не дошелъ до насъ книжовенъ изворъ“.

Въ нашата историческа книжнина се говори единствено за двама синове на царь Петра — именно Борисъ и Ро манъ[16]). При възобновяването на мирния договоръ между България и Византия презъ 963 год. Борисъ и Романъ били изпратени заложници въ Цариградъ. У Георгий Кедрина се разказва, че „царьтъ на българитѣ Петъръ, когато починала жена му, бързо подновилъ мира и сключилъ договоръ съ императоритѣ [Василий и Константинъ], като далъ заложници и собственитѣ си синове Бориса и Романа“ [17]). Иоанъ Зонара повтаря почти буквално сѫщото[18]). Следъ смъртьта на царь Петра († 30 януарий 969 год.)[19]) двамата князе се завърнали въ България, за да заематъ бащината си власть[20]). Петровиятъ наследникъ царь Борисъ II (969—972) преживѣлъ печалнитѣ дни на руското и византийското нашествие въ България, а следъ покоряването на страната отъ имп. Иоанъ Цимисхи билъ откаранъ пленникъ въ Цариградъ[21]). Византийскитѣ писатели съобщаватъ, че при заемането на Преславъ отъ ромейскитѣ войски, въ българската столица билъ заловенъ Борисъ II заедно съ царицата и две деца[22]), а Яхя Антиохийски допълва, че тамъ били пленени двамата синове на

---

[13] М. Дриновъ, Южные славяне и Византія въ X вѣкѣ (въ Съчинения, I), стр. 519 — 520.

[14] М. Дриновъ, Новый церковно-славянскій памятникъ съ упоминаніемъ о славянскихъ первоучителяхъ (въ Съчинения, II, София 1911), стр. 336.

[15] Дриновъ, п. с., стр. 336 бел. 13. Дриновъ изобщо, доколкото зная, е единственията нашъ ученъ, който е обърналъ внимание на това мѣсто отъ Синодика и се опиталъ да отъждестви името на Пленимира.

---

[16]) Ср., напр., В. Н. Златарски, История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове, I, 2 (София 1927), стр. 861.

[17]) Вж. Scylitzes-Cedrenus, Hist., ed. B., II, pp. 346,$_{21}$—347,$_{1}$: Πέτρος δέ ὁ τῶν Βουλγάρων βασιλεύς, τὴν εἰρήνην τάχα ἀνανεούμενος ἀποθανούσης τῆς αὐτοῦ γυναικός, σπονδὰς πρὸς τοὺς βασιλεῖς ἔθετο, ὁμήρους δοὺς καὶ τοὺς οἰκείους δύο υἱοὺς Βορίσην καὶ Ῥωμανόν ... Ср. и Златарски, п. с., стр. 569—570; ср. стр. 590 бел. 2.

[18]) I. Zonaras, Hist., ed. B. III. p. 495,$_{7-10}$: ὁ μέντοι τῶν Βουλγάρων ἀρχηγετῶν Πέτρος, τῆς γυναικὸς αὐτοῦ θανούσης, τὰς πρὸς Ῥωμαίους ἀνακαινίζων σπονδὰς ὁμήρους παρέσχε δύο οἰκείους υἱοὺς Βορίσην καὶ Ῥωμανόν...

[19]) За датата на смъртьта му ср. Златарски, п. с., стр. 589 бел. 2 стр. 590 бел. 2. — К. Иречекъ, История на българитѣ. Поправки и добавки (София 1939), стр. 102, обаче, е склоненъ да приеме датата януарий 970 г. У Иречека, при това, е допустната грѣшка, като се говори само за една българска княгиня.

[20]) Scyl.-Cedr., II, p. 346,$_{2-3}$: τῆς πατρῴας ἀντισχέσθαι βασιλείας; J. Zonaras, III, p. 495,$_{11}$: τὴν πατρῴαν ἀρχὴν κατακτήσασθαι...

[21]) Златарски, п. с., стр. 593 сл., 624 сл.; по-друго и по-правдоподобно тълкувание на събитията е дадено отъ проф. П. Мутафчиевъ, Русско; болгарскія отношения при Святославѣ (= Seminarium Kondakovianum, IV. 1931, pp. 77 — 94).

[22]) Leo Diaconus, ed. B., p. 136,$_{15-17}$; Scyl.-Cedr., II, p. 396,$_{10-11}$; I. Zonaras, III, p. 529,$_{6-7}$; ср. Златарски, п. с., стр. 612.

Самуила (вмѣсто Петра)[23]. Известно е, че по-малкиятъ братъ Романъ билъ скопецъ[24]. Следъ смъртьта на имп. Иоанъ Цимисхи (976 год.) Борисъ и Романъ избѣгали въ България, но при бѣгството Борисъ билъ убитъ[25]. Романъ билъ признатъ за български царь[26]. За никакъвъ другъ потомъкъ на царя Петра I въ тѣзи сѫдбоносни времена не се споменава. Наистина, по случай преговоритѣ между българи и византийци къмъ втората половина на 969 год. се споменаватъ нѣкакви български княгини, изпратени въ Цариградъ, за да бѫдатъ сродени съ византийскитѣ престолонаследници[27]. Сведенията обаче сѫ твърде общи и неопредѣлени, та е трудно да се смѣта, че това сѫ били дъщери на царя Петра[28].

Нѣкои византийски писатели отъ времето даватъ едно ценно указание за чедата на царя Петра I и то за времето още презъ началнитѣ години на неговото дълго царуване. Разказва се, че „Мария, внучка на императора Романа и жена на Петра българина, идвала често (πολλάκις) отъ България въ Цариградъ, за да посещава баща си и дѣдо си. За сетенъ пѫть тя дошла съ три деца, следъ като баща ѝ Христофоръ билъ вече починалъ. Като получила голѣмо богатство отъ дѣдо си, тя се завърнала съ честь“[29]. На това сведение, ако и да е достатъчно известно[30]), досега не е обърнато почти никакво внимание[31]). Споредъ византийскитѣ хронисти, прочее царица Мария-Мира се явила въ Цариградъ за последенъ пѫть следъ смъртьта на баща си Христофоръ и водѣла съ себе си три деца. Съимператорътъ Христофоръ починалъ презъ месецъ августъ 931 година, четвърти индиктъ[32]). Датата на неговата смъртъ е безспоренъ terminus post quem. Може да се предполага, че царицата на българитѣ ще да е посетила византийската столица наскоро следъ смъртьта на своя баща[33]), но, въ всѣки случай, най-крайниятъ и безсъмненъ terminus ante quem е свалянето на императора Романа Лакапина отъ престола въ края на 944 год.[34]). Това сведение на византийскитѣ хронисти дава възможность, отъ друга страна, да се установи, че споменатитѣ три чеда на царь Петра I сѫ били родени преди 931 год. или, въ краенъ случай, преди декемврий 944 година. Две отъ тѣзи Петрови чеда сѫ, несъмнено, князетѣ Борисъ и Романъ. Кое би могло да бѫде третото Петрово чедо? Дали не би могло да се отъждестви тъкмо съ споменатия въ Синодика Пленимиръ?[35]). Трѣбва да се припомни общата безсъмнена достовѣрность на този нашъ паметникъ като исторически изворъ за родното ни минало. Недопустимо е предположението, че между имената на българскитѣ

---

[23] Вж. В. Р. Розенъ. Императоръ Василій Болгаробойца. Извлеченія изъ лѣтописи Яхъи Антиохійскаго (Спб. 1883), стр 181; ср. Златарски, п. с., стр. 624 б. 2.

[24] Scyl.-Cedr., II, p. 435, 6-7; Zonaras, p. 547, 11; ср. Златарски, п. с., стр. 624 и 642 б. 1.

[25] Scyl.-Cedr., II, p. 435, 7-13; ср. Златарски, п. с., стр. 648 сл.

[26] За по-нататъшната сѫдба на Романа вж. у Златарски, п. с., стр. 658 сл., 690,694,723. На този български владѣтель сѫ посветени статиитѣ на Н. П. Благоевъ, Българскиятъ царь Романъ (= Мак. Пр, VI. 4. 1931. стр. 21-44); Поражението и пленяването на царь Романа (п. т., III. 3. 1927, стр. 1-14).

[27] Leo Diac., p. 79, 13-21 (той говори за παρθένους τοῦ βασιλικοῦ γένους); p. 86, 11-14: ср. Златарски, п. с., стр. 595 сл.

[28] Златарски, п. с., с. 597 б. 2, ги смѣта за „близки роднини на българския царь“. St. Runciman, The Emperor Romanus Lecapenus and his Reign (Cambridge 1929), Appendix IV. II, ги е смѣталъ, вѣроятно, за дъщери на царь Петра, та това е отбелязълъ, че той ималъ „2 daughters“.

[29] Вж. Theoph. Contin., Hist., ed. B, p. 422, 10-15: Ἡ εἰρημένη βασιλέως Ῥωμανοῦ ἐγγόνη ἡ Μαρία, γυνὴ Πέτρου Βουλγάρου, πολλάκις ἀπὸ Βουλγαρίας ἐν τῇ πόλει εἰσῆλθεν τοῦ τὸν ἴδιον πατέρα καὶ τὸν πάππον αὐτῆς ἐπισκέψασθαι. τελευταῖον δὲ μετὰ παίδων εἰσῆλθεν τριῶν, ἤδη Χριστοφόρου τοῦ πατρὸς αὐτῆς τελευτήσαντος. πλοῦτον οὖν πολὺν παρὰ τοῦ πάππου λαβοῦσα, ἐντίμως ὑπέστρεψεν. Почти

сѫщото е повторено и у G. Monachus [Contin.], ed. B., p. 913, 6-11 съ нѣкои дребни различия, напр.: ἡ γυνὴ Πέτρου βασιλέως Βουλγαρίας, ἐν τῇ πόλει εἰσῆλθε; нѣма πολλάκις: сѫщо краятъ: πλοῦτον . . . λαβοῦσα πολὺν καὶ ἔντιμον ἐντίμως ὑπέστρεφε . . .; вж. сѫщо Георгия Амартолъ, Хроника, изд. Муралтъ (СПб. 1859), стр. 840, 9-14. Всички тѣзи извори зависятъ тѣсно помежду си.

[30]) Ср. Златарски, п. с., стр. 536; St. Runciman, op. c., pp. 78,102.

[31]) Така, К. Иречекъ, История на българитѣ. Поправки и добавки, стр. 94, възъ основа на текста на Georgius Monachus [Contin.], ed. B., p. 919, е поправилъ даденото въ своята История на българитѣ (София [1928]), стр. 134 б. 1, родословие, като за царица Мария е отбелязълъ παῖδες τρεῖς.

[32]) Вж. Theoph. Contin., p. 420, 17–21; G. Monachus [Contin.], p. 911, 17–21; Г. Амартолъ, p. 838, 17–21. Ср. Runciman, op. c., стр. 78

[33]) Въ посоченитѣ византийски хроники указанието за посещението на царица Мария въ Цариградъ е поставено между събития отъ годинитѣ 933 (шести индиктъ) и 934 (седми индиктъ).

[34]) За датата вж. Runciman, op. c., p. 232 sqq.

[35]) Ср. Ив. Дуйчевъ. Изъ старата българска книжнина (София 1940), стр. 222–223.

владѣтели[36]) е могло да се вмъкне името на нѣкакъвъ народенъ герой, а още по-малко на нѣкакъвъ князъ чужденецъ[37]). Докато Борисъ и Романъ носятъ неславянски имена — за споменъ на своитѣ прадѣдовци — князъ Борисъ-Михаила и на византийския императоръ Романъ Лакапина[38]) — то другиятъ споменатъ князъ носи звучното славянско име Пленимиръ[39]). Не е ли билъ князъ Пленимиръ първороденъ синъ на царь Петра, та затова е споменатъ на първо мѣсто?... Неговото име обаче вече не се споменува нито въ свръзка съ събитията презъ 963 год., нито презъ сѫдбоноснитѣ години въ края на първото българско царство. Отъ това би могло да се заключи, че той ще да е билъ вече починалъ и то още твърде младъ. Изворитѣ за времето на царь Петра I сѫ извънредно оскѫдни и малоречиви, та затова не е чудно, че изобщо не е запазено никакво по-обстойно и по-точно сведение за този български князъ, който, може би, не е доживѣлъ дори до зрѣла възрасть и поради това изобщо не е игралъ никаква роля въ политическия животъ на своята страна.

---

[36]) Единственъ князъ е Иванъ Владимиръ.

[37]) За споменатия въ Дуклянската лѣтопись Предимиръ като сръбско-дуклянски князъ вж. у Шишич, п. с., стр. 449 сл.; за другъ единъ Предимиръ, синъ на Воислава, вж. п. т., стр. 344, 348, 354, 355, 459 сл.

[38]) Споредъ нѣкои сведения, Романъ е носѣлъ и второ име — очевидно, въ паметь на дѣдо си — Симеонъ. Вж. Scyl.-Cedr., II, p. 455, 15—17; Ρωμανός, ὁ Πέτρου μὲν τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων υἱὸς τοῦ δὲ Βορίσου ἀδελφός, Συμεὼν τῷ τοῦ πάππου ὀνόματι μετονομασθείς... Ср. Златарски, п. с., стр. 690, 723.

[39]) Името Пленимиръ, изглежда, не е било необичайно между южнитѣ славяни. Между синоветѣ на сръбско-дуклянския князъ Предимира се споменува единъ, съ име Plenus, Плѣнь (итал. преводъ Pigna); вж. Шишич, п. с., стр. 325, 450 и бел. 91, гдето сѫ указани и други примѣри.

МИНЕРАЛНИТѢ БОГАТСТВА ВЪ МАКЕДОНИЯ

Отъ Димитъръ Яранов

Отъ всички български земи Македония е най-изобилно надарена съ минерални богатства. Това се дължи на особеноститѣ въ геологията и тектониката на Балканския полуостровъ. Той спада почти изцѣло (изключение прави само Северна Добруджа, на северъ отъ линията Кюстенджа—Черна-вода) въ обсега на алпийската младонагъната система,, която е, общо взето, бедна на минерални богатства. Въ тая алпийска зона се различаватъ два пояса: северенъ, който обхваща Пиренеитѣ, сѫщинскитѣ Алпи, Карпатитѣ и Стара-планина, и юженъ, който обхваща Апенинитѣ, Динарскитѣ и гръцкитѣ планини и продължава на изтокъ въ Мала-Азия. Тия два пояса на алпийската младонагъната зона не сѫ развити равномѣрно: при Алпитѣ е развитъ по-добре северниятъ поясъ, въ Балканския полуостровъ, обаче е развитъ по-добре южниятъ поясъ, който изпълва три четвърти отъ Полуострова, като оставя за северния клонъ само земитѣ на северъ отъ Пловдивското поле и на изтокъ отъ долното течение на Българска Морава и на съединена Морава. Установено е отъ друга страна, че именно въ тия части на алпийската младонагъната зона (или алпийския орогенъ, както още се казва), които сѫ били по-широко развити, сѫ станали по-интензивни нагъвания, придружени отъ изливания на базични лави, къмъ които именно сѫ привързани и повечето отъ ценнитѣ руди. Специално на Балканския полуостровъ, именно въ южния клонъ на алпийския орогенъ, който заема срѣдната, западната и южната часть на полуострова [1], сѫ станали такива изливания на лави, които сѫ дали впоследствие скалата серпентинъ, много разпространена въ Македония и въ земитѣ на северъ и югъ отъ нея, а неизвестна въ староплaнинския дѣлъ на Полуострова. Както ще видимъ въ следващия прегледъ, именно къмъ зоната на серпентина въ Македония сѫ привързани най-голѣмитѣ рудни залежи на тая страна.

---

[1] За тая подѣлба на Балкански полуостровъ вж. D. Jaranoff, La géologie du massif des Rhodopes et son importance à propos de la tectonique de la Péninsule Balkanique. Revue de Géogr. phys. géol. dynamique, Paris, vol. XI, fasc. 2, 1938, стр. 131—143, особено стр. 141.

Хромитътъ е най-важната руда, която е привързана къмъ серпентиновитѣ маси въ Македония. Нейното значение може да се оцени правилно само, като се има предъ видъ, че Македония даваше презъ последнитѣ години 8 до 10% отъ свѣтовното производство на тая руда и че Югославия, тъкмо по тая причина, стоеше на първо мѣсто въ Европа по добивъ на тая руда. Напоследъкъ Югославия бѣ изпреварена само отъ Съветския съюзъ и Турция, обаче и въ двете тия страни хромитътъ се добива въ извъневропейскитѣ части. Нуждата отъ хромъ нараства все повече, понеже тоя металъ намира всестранно приложение въ металната индустрия (преди всичко за добиване на хромово желѣзо и хромова стомана, а се прибавя и къмъ всички сплави, на които трѣбва да се придаде по-голѣма твърдость), за хромиране (предпазване на метални и главно желѣзни издѣлия отъ ръждасване), за добиване на огнеупорни материи и въ бояджийската индустрия. Като се има предъ видъ това, ще стане ясно голѣмото значение на хромитнитѣ находища въ Македония за българското народно стопанство.

По-важнитѣ находища на хромови руди въ Македония сѫ следнитѣ:

1. Тетовско-скопски районъ: община Вратница, на североизтокъ отъ Тетово (концесии „Ораше" и северната часть на концесия „Люботенъ"); община Шемшево (концесии „Радуша" и части отъ концесията „Люботенъ"); на югъ отъ Качаникъ (концесия „Горанце" и източна часть на концесията „Люботенъ").

2. Кумановско-прешовски районъ: община Прешово (концесии „Търново" и „Прешово"), община Табановци (концесия „Лояне"[1]).

3. При Охридъ, близу до Охридското езеро.

---

[1] Това сѫ едни отъ най-добре изученитѣ хромитни ваходища въ Македония. Хромитътъ е произлѣзълъ чрезъ сегрегация отъ перидотитната магма, която се ѐ излѣла по тия мѣста, споредъ M. T. Lukovič, Geološki sastav i tektonika istočnog dela planine Crne Gore (Karadaga), Vesnik geol. Inst. Kralj. Jugoslavije, knj. VII, 1938, стр. 21, още презъ Триаса, дори презъ Перма, и то като последица отъ херцинския орогененъ цикълъ. Върху сѫщия серпентинъ сѫ публикували обстойни изучвания още и G. Hiessleintner, Geologie mazedonischer Chromeisenerzlagerstätten, въ Berg- und Hütt. Jahrb. Bd. 79, H. 2. 1931; Einbruch von Granit und Andezit in Chromerz-

4. При с. Изворъ, Велешко.

5. Община Валандово, при с. Раброво (концесия „Раброво“).

6. Община Рожденъ, на югъ отъ Кавадарци, (концесия „Арничка“).

Всички тия находища се намиратъ въ тая часть на Македония, която е вече заета отъ българскитѣ войски и власти.

Въ Халкидически полуостровъ хромитъ се намира при с. Вавдосъ [1] и при с. Йеракини, сжщо и при с. Ормилия [2]; последнитѣ две находища сж съвсемъ близу до морето, между полуостровитѣ Лонгосъ и Света-гора. Напоследъкъ се откри едно голѣмо и богато хромитно находище и при гр. Беръ, пакъ въ връзка съ серпентинитѣ при тоя градъ [3]).

---

führenden Serpentin von Lojane, NNW Kumanovo in Südserbien, въ Zeitschr. f. prakt. Geol. H. 6, 1934; Geologie und Bergbau der Chromeisenerzlagerstätten des Balkan, въ Leobener Bergmannstag. и Fran Tućan, Naučna ekskurzija u Vardarsku Banovinu, въ Ljetopis Jugosl. Akad. znan. i umjet. knj. 45, стр. 108 и 111, 1933.

[1]) Десеть образци отъ хромитната руда отъ минитѣ при Вавдосъ (на 40-тина километра югоизточно отъ Солунъ) сж дали при химическия анализъ следия резултатъ;

Образецъ	SiO_2 (кварцъ)	Al_2O_3	Cr_2O_3 (двухромовъ триокисъ)
1	8.70 %	10,81 %	47.97 %
2	8,64 %	10,32 %	47,07 %
3	7,40 %	11,50 %	44,53 %
4	7,80 %	11,80 %	43,80 %
5	7,75 %	13,95 %	43,44 %
6	7,60 %	16,04 %	42,17 %
7	12,68 %	8,14 %	39,82 %
8	11.60 %	10,60 %	38,63 %
9	16,34 %	12,24 %	31,85 %
10	10,96 %	9.26 %	28,43 %

(Вж. Τὰ πεπραγμένα τοῦ Γεωλογικοῦ Γραφείου κατὰ τὸ ἔτος 1924. Ἐν Ἀθήναις, 1925, стр. 12).

[2]) Минитѣ се намиратъ на югозападъ отъ това село по склоноветѣ на хълма Трикорфа, на 5 км. отъ брѣга. Тѣ вече не сж въ екслпоатация. До Свѣтовната война сж дали 80,000 тона общо производство.

[3]) Химическиятъ анализъ на деветь образци отъ това находище е далъ следния резултатъ:

Образецъ	SiO_2 (кварцъ)	Cr_2O_3 (двухромовъ триокисъ)
1	2,92 %	55,86 %
2	7,92 %	44,84 %
3	5,54 %	46,65 %
4	8,36 %	46,81 %
5	8,88 %	44,46 %
6	11 70 %	39,81 %
7	12,52 %	38,40 %
8	14,48 %	36,41 %
9	9,10 %	36,01 %

(Вж. Τὰ πεπραγμένα и пр., стр. 12).

Особено важно е обстоятелството, че при всички тия находища хромитовата руда е особено богата на двухромовъ триокисъ (Cr_2O_3), отъ който пъкъ се получава самиятъ металъ хромъ. Единъ предприетъ напоследъкъ анализъ на рудата отъ концесията „Люботенъ“, която групира значителна часть отъ тетовско-скопския хромитовъ руденъ районъ, е далъ следния резултатъ:

	Руди срѣдно качество	Руди отъ по-добро качество
Cr_2O_3	34·10—44·76%	49·50%
SiO_2 (силициева киселина, кварцъ)	9·10—17·54%	5·54%
FeO (желѣзни окиси)	12·26—15·00%	12·00%
MgO (магнезиеви окиси) . . .	16·06—20·81%	19·91%
Al_2O_3 (алуминиеви окиси) . . .	5·98—12·07%	9·55%
CaO (калциеви окиси)	0·18— 1·14%	0·74%

Най-добрата руда се получава при Горна-Радуша, Вратница и Шемшево и съдържа хромовъ окисъ надъ 50%, дори до 55%, до какъвто процентъ достига и Cr_2O_3 — съдържанието на хромита при с. Раброво, при Валандово.

Отъ всички тия находища напоследъкъ сѫ били въ експлоатация само концесиитѣ Люботенъ, Ораше, Радуша и Горанце отъ тетовско-скопския районъ. Първата концесия е била собственость на едно бѣлградско акционерно дружество, другитѣ три, използувани още отъ турско време, бѣха собственость на братя Алатини отъ Солунъ (една отъ най-голѣмитѣ търговски фирми въ бившата турска империя), които бѣха прехвърлили минитѣ на особено минно акционерно дружество Алатини, съ седалище въ Лондонъ. Малко преди войната въ тия две дружества бѣха станали известни преустройства, които ще бѫдатъ още по-коренни следъ последнитѣ събития. Презъ 1933/34 отчетна година д-во Люботенъ е получило 4,268 тона руда, а д-во Алатини — 29,845 тона.[1] Работитѣ и на двѣтѣ дружества сѫ се намирали подъ едно общо техническо рѫководство на инж. Адолфъ Форстхуберъ.

Като е дума за добива на хромитна руда, трѣбва да се има предъ видъ, че известно време преди избухването на настоящата война тая руда бѣ претърпѣла катастрофално спадане на ценитѣ, поради което експлоатацията на рудницитѣ е била занемарена. При новото положение обаче, на тия мини предстои голѣмо бѫдеще, при което ще се наложи разработването и на тия, които до сега не сѫ били използувани, особено на тия, които се намиратъ при с. Раброво (при Валандово), и при с. Лояне, Кумановско.

---

[1] Тия и нѣкои други данни за бившата югославска часть на Македония сѫ взети отъ Rudarska i topionička statistika Kraljevine Jugoslavije za 1933/34 godinu. Sarajevo. 1937.

Магнезитътъ е друга една руда, която сѫщо така е строго привързана къмъ серпентиновитѣ и сродни на тѣхъ маси. По-рано на тая руда се е обръщало твърде малко внимание, поради което и голѣмитѣ залежи отъ магнезитъ на много мѣста въ Македония сѫ оставали така да се каже незабелязани. Напоследъкъ обаче магнезитътъ, който представя магнезиевъ карбонатъ ($MgCO_3$) и се срѣща почти въ чисто състояние (92—96% магнезиевъ карбонатъ), става все по-необходимъ, напримѣръ за добиване на особено здравъ магнезия-цементъ и за добиване на огнеупорни плочи, като напоследъкъ става почти незамѣнимъ при облицоване на високи пещи въ маталургията. При това положение особено значение добива обстоятелството, че Македония е най-богатата съ магнезитъ страна въ цѣла Европа и че дори и при днешната примитивна разработка на магнезитнитѣ мини производството въ Македония идва веднага следъ това на Съветския съюзъ и бивша Австрия.

По-важнитѣ находища на магнезитъ въ Македония сѫ следнитѣ:

1. Скопско-велешки районъ: община Сълпе, на югоизтокъ отъ Скопие (концесия „Вардаръ“, работи само отъ година на година, на 1934 г. извадила 60 тона, съ 95% съдържание, продадени въ сурово състояние), община Катланово между Скопие и Велесъ (концесия „Пчиня“) и въ общинитѣ Ращане и Рудникъ на Велешка околия (концесия „Вардаръ“). Последнитѣ две концесии не сѫ били поставени до сега още въ експлоатация.

2. Въ Халкидически полуостровъ се намиратъ най-богатитѣ залежи на магнезитъ въ Македония. Една група отъ находища е съсрѣдоточена непосрѣдствено на югозападъ отъ градчето Галатища (Антемусъ е новото име). Срѣдното годишно производство е около 3,300 тона[1]), отъ които една трета се

---

[1]) Тия и нѣкои други данни за Македония подъ гръцка власть сѫ взети отъ М. I. Μαυρογορδάτου καὶ Ἀ. Χ. Χαμουδόπουλου, Ἡ Μακεδονία, μελέτη δημογραφικὴ καὶ οἰκονομική. Θεσσαλονίκη 1931.

изнася изпечена, а другата часть — въ сурово състояние. Малко пò на югъ при с. Вавдосъ се намира втората група отъ находища, които даватъ до 4,400 тона срѣдно годишно, отъ което производство половината се изнася изпечено, другата половина — въ сурово състояние. Износътъ и отъ двѣтѣ групи находища се извършва презъ Солунъ, който се намира на около 40 км. разстояние. Най-богатата група отъ находища се намира обаче около селото Йеракини, на 2 км. отъ Светогорския заливъ между полуостровитѣ Света-гора и Лонгосъ. Тукъ магнезитътъ образува цѣли хълмове, добива се съ много малко разходи на открито, поради което и производството е доста голѣмо — до 30,000 тона годишно (28 000 тона въ 1940 г.). Концесията принадлежи на „Англо-гръцкото анонимно акционерно дружество“, което е построило двойна пещь, въ която се изпича почти цѣлиятъ добивъ, смила се и въ чували се свлича съ малка тѣснолинейка до примитивната скеля, отъ която се взима и изнася въ разни страни на Европа. Сѫщата тѣснолинейка се използува за закарване на коксъ до пещитѣ. Работата е престанала отъ деня, когато сѫ влѣзли германскитѣ войски.

Като се има предъ видъ, че и при досегашното производство отъ около 40,000 тона годишно Македония стои на едно отъ първитѣ мѣста въ Европа по добивъ на магнезитъ и като се иматъ предъ видъ извънредно благоприятнитѣ условия, при които може да се развие въ много по-голѣмъ размѣръ тоя добивъ, явно е, че и магнезитътъ, както хромитътъ, съставя много важенъ миненъ обектъ въ Македония.

Желѣзнитѣ руди въ Македония сѫ сѫщо така отчасти свързани съ серпентиновитѣ маси. Преди отлагането на нови наслаги върху тѣхъ, тия маси сѫ били подложени на интензивно извѣтряне при саваненъ климатъ. При тоя процесъ се образува пизолитова желѣзна руда, която се запазва въ случаитѣ, когато върху нея се отложатъ предпазни покривки отъ други наслаги. Въ Северна Македония сѫ били установени нѣколко такива случая: върху серпентиновата маса между Вардаръ и Лепенецъ, на северозападъ отъ Скопие; на дѣсния брѣгъ на Вардаръ малко надъ Велесъ и на нѣкои други мѣста. На второто мѣсто рудата показва и значително съдържание на магнетитъ, който ще да произхожда отъ частичната дехидратизация и редукция на лимонита, който се явява като главна съставна часть на пизолитната желѣзна руда. Съдържа се освенъ това и известенъ процентъ хромитъ, който пъкъ произхожда отъ разпадането на серпентиновата подлога на тия руди. Находището има нѣколко метра дебелина и, безъ да сѫ правени каквито и да било проучвания, показва стотина метра дължина, така щото експлоатацията ще може да се рентира, особено при положението, че съдържанието на желѣзо достига до 50% и че рудата се намира съвсемъ близу до желѣзопѫтната линия.

Другитѣ находища на желѣзни руди въ Македония сѫ свързани съ присѫтствието на диоритъ и сродни нему скали, които се срѣщатъ на много мѣста въ цѣлата страна, но предимно на изтокъ отъ Струма. На западъ отъ тая рѣка сѫ известни само две по-значителни находища: въ общината Дебреще (Бродска околия), открити преди десетина години (съдържатъ отлична магнетитна руда) и въ общинитѣ Бистренци и Демиръ-капия, Неготинска околия.

На изтокъ отъ р. Струма плавенето на пѣсъкъ за добиването на магнетитъ, който произхожда отъ разпадането на диорита, е известно много отдавна въ Неврокопско, при селата Горно и Долно Броди (така наричанитѣ въ тоя край „Мърваци“ сѫ се занимавали почти изключително съ рударство[1]) и на много други мѣста.

При с. Лояне (Кумановско) се намиратъ магнетитни шисти, които представятъ на мѣста готова за експлоатация руда.

Голѣми количества лимонитъ, една не особено много ценена желѣзна руда, се намиратъ като шапка, произхождаща отъ разпадането на пирита, който се намира въ грамадни количества на източния край на Халкидическия полуостровъ. Въ тоя случай много по-цененъ е пиритътъ, който служи за получаване на сѣрна и сѣрниста киселина и на желѣзенъ витриолъ, все продукти, които намиратъ голѣмо приложение въ химическата индустрия и поради това правятъ отъ пирита извънредно търсена руда. Въ Халкидически полуостровъ при с. Изворъ, близу до пристанището Стратони, пиритътъ се е образувалъ на границата на плагиоклазовия гранитъ къмъ неговата обвивка отъ амфиболитъ.[1] Рудата е разкрита повръхно на голѣмо пространство и затова изваждането ѝ става много лесно, товаренето и изнасянето — още по-лесно, поради близостьта на морето и на хубавия пристанъ Стратони. Поради това годишниятъ добивъ достига до 100,000 тона, които сѫ се продавали до преди настоящата война за около 30 милиона драхми. Пиритни находища, които обаче не се експлоатиратъ, се намиратъ и въ останалитѣ части на Македония, напримѣръ въ общинитѣ Бистренци и Демиръ-капия (Неготинска околия), при Богданци (Гевгелийско), при Удово (Валандовско), при с. Велушина (Битолско), гдето пиритътъ е придруженъ и отъ халкопиритъ съ значително съдържание на медь.

---

[1] Въ тая статия не е засегнатъ въпросътъ за старото рударство въ Македония, тъй като на тая тема е писано извънредно много, особено въ археоложкитѣ трудове, които засѣгатъ тая страна. Общъ прегледъ ни е далъ Г. Бончевъ, Старото рударство въ България и Македония, Сп Бълг. акад. наукитѣ, кн. XIX, 1920, стр. 1—50.

Медни руди бѣха установени едва напоследъкъ на много мѣста въ Македония, обаче никѫде тѣ не се експлоатиратъ още, въпрѣки голѣмото процентно съдържание на медь. Като най-надеждни находища могатъ да се посочатъ следнитѣ, групирани въ района на Струмица до Неготинъ:

Въ общинитѣ Демиръ-капия и Бистренци, при които се намира халкопиритъ, отчасти и медь — съдържащъ пиритъ. Предприетитѣ напоследъкъ анализи сѫ дали 9,1—27,7% медь, 26,7—37,2% желѣзо и 14,4—28,7% сѣра, а сѫщо и значителенъ процентъ злато (отъ 3 до 49 грама злато на тонъ необработена медь)[2].

Въ общинитѣ Попчево, Ново село, Босилево, Василево, Струмица и Муртино на Струмишка околия. Тия находища показватъ съдържание на медь до 20%, а освенъ това съдържатъ и доста злато.

При Валандово, Дойранъ, Мирово и Удово.

При Богданци, въ Дойранска околия. Въ тоя случай рудата е медь — съдържащъ пиритъ, съ 0,8—15% медь, 15—35% желѣзо и 31—35% сѣра. Общото количество на рудата се изчислява на 20,000,000 тона.

По-незначителни находища на медни руди се срѣщатъ и въ Велешко, Щипско. Радовишко, Битолско и Охридско.

---

[1] Вж. M. Lugeon et S. Sigg, Observations géologiques et pétrographiques dans la Chalcidique orientale. Bull. Soc. vaudoise de sciences naturelles, t. 51, Lausanne, 1917.

[2] Вж. Die Wirtschaft Jugoslaviens. Veröffentlichung des Instituts zur Förderung des Aussenhandels in Beograd, 1937, стр. 252.

Къмъ меднитѣ руди сѫ тѣсно привързани и най-важнитѣ находища на злато въ Македония. Повечето отъ тѣхъ бѣха вече споменати: въ Струмишка околия меднитѣ руди съдържатъ срѣдно отъ 2 до 3 грама злато на тонъ сурова руда; злато се съдържа освенъ това и въ оловнитѣ и пиритни руди на сѫщата околия. Споменато бѣ вече голѣмото съдържание на злато въ рудитѣ отъ селата Бистренци и Демиръ-капия, въ Неготинска околия. Заслужава да се спомене още и голѣмото златно съдържание и въ пирита и халкопирита, който се намира въ находищата при Гевгели.

Златото въ алувиалнитѣ наноси на македонскитѣ рѣки е още по-разпространено¹). Богати сѫ съ златенъ прахъ, та дори и съ по-едри златни люспици всички рѣчни наноси въ долинитѣ, които идватъ отъ руднитѣ находища въ Струмишко. Много богати съ злато сѫ освенъ това и наноситѣ на рѣкитѣ, които слизатъ отъ Родопитѣ, а сѫщо и отъ Круша-планина. Долината на Места е известна въ това отношение на всички промивачи на злато въ българскитѣ земи. Но безъ съмнение най-голѣмо бѫдеще иматъ златоноснитѣ пѣсъци около града Нигрита и въ долината на Галикъ, на нѣколко километра източно отъ гр. Кукушъ²).

Изучванията на видния грѣцки геологъ Георгаласъ върху златоноснитѣ пѣсъци въ Нигритско сѫ дали следнитѣ резултати³):

Златото се срѣща въ видъ на наносно злато само въ кватернернитѣ наслаги. Въ терциернитѣ наслаги, които се намиратъ въ непосрѣдствено съседство, не се намира нито следа отъ злато.

Златото се срѣща въ формата на прахъ, твърде често и

---

¹) Вж. M. Viquesnel, De l'or dans les rivières de la Turquie, Bull. Soc. géol. de France, 2ᵉ série, t. 8, стр. 482, 1851.

²) За златнитѣ находища въ Южна Македония вж. А. Βαρβαρέσου, Ὁ χρυσὸς τῆς Ἑλλάδος, Τεχνικὰ Χρονικά, ἀριθ. 47/48, Δεκέμβριος 1933, а специално за Солунско: F. Blanc, Notes sur les formations glaciaires et les dépôts aurifères de la région de Salonique. Bull. de la Société de l'Industrie minérale de St. Étienne, 1902.

³) Вж. Г. Γεωργαλᾶς, Ὁ ὀρυκτὸς χρυσὸς ἐν Ἑλλάδι καὶ αἱ χρυσοφόραι προσχώσεις Νιγρίτης Μακεδονίας. Δημοσιεύματα τοῦ Γεωλογικοῦ γραφείου, ἀριθ. 2, Ἀθῆναι, 1921; G. Georgalas, L'or natif en Grèce, The Gold Resources of the World, XV Intern. Geol. Congress, South Africa, 1929, стр. 171—173.

въ зрънца едва достигащи голѣмината на иглена главичка, а по-рѣдко се намиратъ и по-голѣми зрънца.

Златото се придружава винаги отъ магнетитъ и по-рѣдко отъ обагренъ кварцъ, пиритъ и илменитъ. Въ потока, който се спуска отъ Бешикъ-планина презъ с. Жерворъ и достига до Струма, сѫ били намѣрени обработени златни люспици, което показва, че и въ миналото тукъ се е промивало злато.

Златото въ наноситѣ около града Нигрита се дължи както на рѣкитѣ, които идватъ отъ Бешикъ-планина, така и на рѣкитѣ, които идватъ отъ македоно-тракийския масивъ, изобщо на Струма и нейнитѣ притоци, включително и Струмешница, която събира водитѣ на споменатитѣ по-горе струмишки потоци. Въ тия планини златото се намира въ кристалиннитѣ шисти и особено въ кварцититѣ, за което може да се заключава отъ честото срѣщане на кварцитни кѫсчета, придружени отъ златни люспици. Произхожда най-после това злато въ наноситѣ около Нигрита и отъ пиритната и халкопиритната руда, която се намира на много мѣста въ споменатитѣ планини.

Срѣдното съдържание на злато е 0,275 грама на тонъ, като въ горнитѣ течения на потоцитѣ това съдържание се покачва на единъ грамъ на единъ тонъ. Условията за експлоатация сѫ такива, че е възможно употрѣбяването на багери.

Голѣмото значение на златоноснитѣ наноси въ околноститѣ на Нигрита се състои обаче не въ самитѣ тѣхъ, но въ обстоятелството, че чрезъ тѣхното внимателно проследяване ще може да се открие това безъ съмнение богато находище въ основна скала, което е въ състояние да даде такъвъ значителенъ концентратъ отъ злато върху такава голѣма площь.

До малко по-други заключения е дошелъ при своитѣ изучвания другъ единъ виденъ гръцки геологъ — Н. Ляцикасъ.[1]) Споредъ него злато се намира при Нигрита, пъкъ и навсѣкѫде въ Македония, която е или се намираше подъ гръцка власть, не само въ кватернернитѣ, но и въ неогеннитѣ наслаги, което е въ връзка съ факта, че и презъ Неогена хидрографската мрежа е имала почти сѫщия видъ, както днесъ. Ляцикасъ, който е изучвалъ по-обстойно златоноснитѣ наслаги на р. Галикъ при Кукушъ, дава за тѣхъ следнитѣ данни: находището покрива

---

[1]) Вж. N. Λιατσικᾶ, Περὶ τοῦ προσχοματικοῦ χρυσοῦ τοῦ Γαλλικοῦ Ποταμοῦ. Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, t. 14, 1939, стр 554—565.

20,5 кв. клм., има 165 м. срѣдна надморска височина, срѣдната дебелина на наслагитѣ е 9 м., кубическото съдържание — 30 милиона. Като се приеме, че само $^2/_3$ отъ тия наслаги съдържатъ на кубически метъръ по 0,35 грама злато (това е минимумътъ, който може изобщо да се вземе при калкулацията), излиза, че въ 1939 година на това мѣсто се е намирало злато, годно да бѫде извлѣчено безъ голѣми затруднения, на стойность 1,400,000 английски лири.

Насърдчена отъ тая констатация, една специално за цельта основана компания предприе системно промиване на наноситѣ по най-модеренъ начинъ. Войната прекѫсна работата на грамаднитѣ багери и промивачни сита.

Въ близость съ това находище е била намѣрена една кварцова жила съ самородно злато при с. Женско (Авретъхисаръ на турски, Йинекокастронъ на гръцки), на нѣколко километра югоизточно отъ Кукушъ. Възможно е поне часть отъ златото въ наноситѣ да произхожда отъ тая жила, другата часть — отъ Круша-планина, която е богата съ пиритъ, халкопиритъ, галенитъ и други минерали, които съдържатъ самородно злато,

Изглежда, че едно много богато златно находище ще да се намира при с. Никищанъ, при Кушиница, Сѣрско, гдето въ една руда е било намѣрено до 20 грама злато на тонъ.

Споредъ всички гръцки и чужди изследвания златодобиването има въ Южна Македония голѣмо бѫдеще.

Оловно-цинковитѣ руди въ Македония идватъ почти винаги съвмѣстно, поради което ще бѫдатъ разгледани заедно. Противно на изброенитѣ до тукъ руди, които сѫ привързани или къмъ старитѣ интрузивни скали (макаръ по възрасть да сѫ нови образования въ стари скали), или къмъ помладитѣ серпентини, оловно-цинковитѣ руди сѫ привързани предимно къмъ най-младитѣ вулкански скали въ Македония. Тия скали покриватъ най-голѣма площь въ Кратовско и по посока къмъ Злетово. По тая причина тъкмо тукъ се намиратъ и най-богатитѣ находища на галенитъ, отъ който се добива олово, и сфалеритъ, отъ който се добива цинка. Въ тоя руденъ районъ се намиратъ освенъ това и много други помалоценни руди, количеството на които се преценява както следва (въ тонове): баритъ 35 милиона, манганъ 25 милиона, желѣзо 25 милиона, пиритъ 10 милиона, олово 10 милиона, цинкъ $4^1/_2$ милиона, медь $1^1/_2$ милиона, а освенъ това и значителни количества злато, сребро, сѣра и други[1]). Най-много находища сѫ събрани около селата Злетово, Лесново, Шлегово, Пробищипъ и при самото градче Кратово. Тия находища, съ общо 5,000 хектара, образуватъ концесията „Злетово“, притежавана отъ голѣмия „Selection Trust“ въ Лондонъ, къмъ който се числи и богатото дружество „Трепча“, което експлоатира оловно-цинковитѣ руди въ Косовско, при Трепча. Работата въ концесията „Злетово“ започна едва въ 1937 год., като даде 110,000 тона руда годишно производство. Общото количество на рудата се изчислява на 950,000 тона, при срѣдно съдържание 11,5% олово, 1,7% цинкъ и 3,5 унции сребро на тонъ сурова руда.

Въ Струмишка околия оловно-цинкови руди се намиратъ както въ землището на самия грмдъ, така и въ землищата на селата Босилево и Василево. При Дойранъ се намира много надеждната концесия Башибосъ. Друго находище се намира при с. Богданци (Гевгелийско) близу до бившата югославо-гръцка граница. Напоследъкъ бѣ открито и едно находище при Прешово, друго — при с. Горни Коселъ, Охридско, близу до Охридското езеро (концесия „Опеница“).

Въ Южна Македония дребни галенитови находища сѫ известни отъ много мѣста. Най-голѣмъ интересъ представляватъ, обаче цинковитѣ руди на островъ Тасосъ, които даватъ срѣдно годишно по 7,500 тона цинкова руда, незначителни количества полупреработена цинкова руда и около 2,000 тона смѣсена оловно-цинкова руда съ значително съдържание на сребро, поради което се продава за 6 милиона драхми.

Арсеновитѣ руди въ Македония сѫ привързани сѫщо така къмъ най-младитѣ вулкански скали, обаче въ една друга младовулканска область — тая, която се простира на югъ отъ Тиквешъ, на югъ отъ Кавадарци, по южнитѣ склонове на Кожухъ-планина. Тукъ при селото Рожденъ арсенъ се получава още отъ 80-тѣ години на миналия вѣкъ отъ концесията „Алшаръ“, съкратеното име на компанията Алатини и Шарно, която се разпадна, като концесията мина въ рѫцетѣ само на братя Алатини. Около тая концесия Алшаръ се е създало съ време цѣло селище — второто миньорско селище въ българскитѣ земи следъ Перникъ, създадено като такова въ ново време. Тия арсенови руди вървятъ въ тѣсна връзка съ антимонови руди. Находището е извънредно богато и съ двата вида, обаче разработването му не е напреднало много, тъй като търсенето на тия два метала не е много голѣмо, макаръ че находищата имъ не сж много често явление (антимонътъ се употрѣбява за нѣкои сплави и за придаване на по-голѣма твърдость на оловото и медьта). Антимоновата руда съдържа до 53—62% антимонъ, а арсеновата до 48% арсенъ[1]). Тия руди се явяватъ като сублимационенъ продуктъ при вулканската дейность и сж били отложени въ триаски варовици, които сж прорѣзани отъ вулкански скали.

---

[1] Вж. Мил. Гавриловић, Привреда Јужне Србије. Скопље 1933, стр. 114.

Арсенова руда се намира освенъ това и при градчето Прешово (концесия „Прешово“), а антимонова руда по югоизточния склонъ на Скопска Черна гора (концесия „Скопска Черна гора“, въ землищата на селата Отляне и Бърняре)[2]).

Манганови руди сж установени на нѣколко мѣста въ Македония: при с. Върбяни, Охридско; въ Бродска околия, въ близость до с. Изворъ; въ Велешка околия, при селата Чичево и Сирково; въ Кумановско, при селата Гошинци и Матейче[3]). Обаче единственото находище, което се експлоатира, се намира въ Халкидически полуостровъ, при с. Попличъ. Срѣдното годишно производство е около 700 тона. При с. Изворъ и Стратони, въ източния Халкидически полуостровъ въ близость съ посоченото вече голѣмо пиритно находище, се намира голѣмо находище отъ манганова руда съ 30 до 40% съдържание на манганъ. Рудата се намира въ мрамора, който припокрива плагиоклазовия гранитъ. Отъ това находище само до първата свѣтовна война сѫ били извлѣчени 582,000 тона руда[1].

---

[1]) Вж. Raphael Hoffmann, Der Antimon- und Arsenerzbergbau Alchar in Mazedonien. Oest. Zeitschr. f. Berg- und Hüttenwesen, Wien, 1891, Bd. 39, Nr 16.

[2]) Антимоновата руда се дължи на това мѣсто на пневматолитно-хидротермални процеси, които сж се явили като последица отъ андезитовата ерупция, която се е случила тукъ презъ Терциера. Рудата се явява на контакта между серпентина и андезита. Антимоновитѣ находища въ Кумановско сж изучени обстойно отъ G. Petunnikov, Die Erze des Schwarzen Berges bei Skoplje, Mazedonien, въ Montanistische Rundschau, № 2, 19, стр. 23.

[3]) И въ Велешко и въ Кумановско мангановитѣ руди сж привързани къмъ така наречената Велешка серия отъ палеозойски, вѣроятно силурски метаморфни скали и се явяватъ предимно като оксидни манганови руди. За мангановитѣ руди при Чичево вж. M. T. Luković, Note on the manganese and Iron-ore deposits near Gradsko in Macedonia, въ Геол. анали Балк. п-ва, т. 8, св. 1, Бѣлградъ, 1925, стр. 136—139.

Въ Източна Македония особено богата съ манганови руди е мраморната область, която се намира на северъ отъ гр. Кавала, между Ески Кавала, Бадемли Чифликъ и залива Караорманъ. И тукъ тоя мраморъ се разполага върху гранитъ. Споредъ преценката на Косматъ, тукъ се намира около 60,000 тона руда всичко на всичко, обаче възможно е да се укажатъ и други находища въ близость съ тия, които сѫ известни. Рудата представя землеста маса отъ манганова руда и хематитъ, съ 20 до 25$^0/_0$ манганово съдържание и 25$^0/_0$ желѣзно съдържание[2].

Нѣколко хиляди тона манганова руда сѫ били извлѣчени по време на първата свѣтовна война и отъ находището при с. Гюреджикъ, на северозападъ отъ Драма, гдето тая руда идва въ видъ на гнѣзда, заедно съ оловно-цинкова руда, въ мрамора, пакъ надъ гранитни маси.

Въ Кумановско, при с. Никущакъ, се намиратъ и никелови руди, които не представятъ обаче никакъвъ практически интересъ.

Колкото Македоння е богата съ метални руди, толкова тя е бедна на неметални изкопаеми (съ изключение на магнезита, за който бѣше вече дума по-горе). Това се отнася за жалость и до вѫглищата, били тѣ черни, кафяви или лигнитни. Това се отнася особено за тая часть отъ Македония, която се намираше подъ югославска власть. Тукъ единствената мина за лигнитъ се намира при с. Нерези, близу до Скопйе. Експлоатацията ѝ започнала на 1928 година, въ нѣкои случаи дава до 20,000 тона годишно, въ други случаи спада до 3,263 тона (напримѣръ за отчетната година 1933/1934). Вѫглищата иматъ 4,852 калории; едва задоволяватъ една часть отъ нуждитѣ на Скопйе.

Отъ 1931 год. се използува и рудникътъ за лигнитъ при с. Драчево, пакъ въ Скопско. Изваждатъ се само по нѣколко стотинъ тона годишно поради това, че лошиятъ лигнитъ отъ тая мина не намира пласментъ. Едно особено надеждно находище се открива при седмия километъръ по пѫтя отъ Дебъръ за Гостиваръ. Експлоатацията му обаче се затруднява отъ голѣмата отдалеченость на желѣзнопѫтната линия. Известенъ интересъ представятъ и лигнитнитѣ вѫглища при Смърково бърдо, на лѣвия брѣгъ на Вардара при Гевгели. Заслужаватъ да бѫдатъ споменати и лигнитнитѣ прослойки въ терциернитѣ наслаги на Мариово, при селата Витолище и Мелница.

---

[1] Вж. Müller, Die Bergbauindustrie der europäischen Türkei. (Berichte über Handel und Industrie, zusammengestellt im Reichsamt des Innern, Berlin, 1913, Heft 12).

[2] Вж. Fr. Kossmat, Geologie der Zentralen Balkanhalbinsel. Die Kriegsschauplätze 1914—1918 geologisch dargestellt, Heft 12, Berlin, 1924, стр. 189.

Извънредно много находища, не много богати, но все пакъ експлоатируеми, се намиратъ въ Южна Македония, почти въ всички терциерни котловини. Тия находища могатъ да се опишатъ въ шесть групи:

1. Източна ограда на Сѣрската котловина. Тукъ се намиратъ двете най-голѣми групи отъ лигнитни находища въ Южна Македония: при Черепляни, десетина километра югоизточно отъ гара Ангиста, гдето се получаватъ сравнително добри лигнитни вѫглища, около 6,600 до 7,000 тона годишно (производствениятъ капацитетъ е обаче значително по-голѣмъ), и непосрѣдствено до градъ Сѣръ, на северъ и изтокъ отъ града. Тия лигнити сѫ малко по-долнокачествени, обаче се явяватъ въ помощни пластове, та могатъ да се добиватъ и съ малко разноски въ по-голѣмо количество. До началото на сегашната война сѫ се добивали само по 8,000 тона срѣдно годишно, сега производството е увеличено, тъй като доставката на английски вѫглища за Солунъ е невъзможна. Тия мини сѫ едни отъ първитѣ, които бѣха турнати въ действие, по настояването на германскитѣ окупационни власти въ Гърция, на първо мѣсто за доставяне на гориво за бирената фабрика въ Солунъ, а при настѫпването на зимата и за задоволяване нуждата отъ отоплителни материали. Минитѣ сѫ били притежание на две частни лица.

2. Въ Солунското поле се разкриватъ лигнити на много мѣста въ неогеннитѣ наслаги, използуватъ се обаче само на едно мѣсто близу до градъ Беръ, и то въ много ограничено количество: годишно се вадятъ срѣдно едва 200 тона, които не задоволяватъ нуждитѣ дори на града.

3. Въ Леринско лигнититѣ сѫ отъ по-добро качество. Намиратъ се въ Неогена, който изпълва цѣлата южна, т. е. ле-

ринската часть на Пелагонийската котловина. Най-добре разкритото находище е това на югъ отъ с. Баница. Напоследъкъ отъ него сѫ били получавани по стотина тона вѫглища месечно, главно за задоволяване нуждитѣ на околнитѣ села. Доста изобилни лигнитни находища се намиратъ и въ североизточния край на Леринско около селата Сетина и Живойна (първото село и до сега се намира подъ гръцка власть, а второто е въ новоосвободената бивша югославска часть на Македония).

4. *Въ Сарѫгьолската котловина* се намиратъ вѫглища на нѣколко мѣста, обаче на две мѣста тѣхната експлоатация се е указала рентабилна: при с. Нови градъ (Вегора на гръцки) и при с. Дурутово (Дурутларъ, Проастионъ на гръцки). Първото село се намира на нѣколко километра на изтокъ отъ с. Суровичево, непосрѣдствено надъ Островското езеро. Това находище е поставено сравнително много по-добре въ съобщително отношение, тъй като се намира много близу до желѣзопѫтната гара, докато находището при Дурутово е отдалечено на повече отъ 30 клм. При Нови градъ се получаватъ срѣдно годишно по 4,000 тона, съ постоянна тенденция къмъ покачване, докато при Дурутово се вади само колкото за задоволяване най-належащитѣ нужди на града Кайляръ, който се намира само на нѣколко километра отъ това село — получаватъ се по около 1000 тона годишно. Изглежда, че вѫглищата въ Сарѫгьолската котловина сѫ по-млади отъ тия въ първитѣ три котловини — изглежда, че сѫ левантийски, съвсемъ неузрѣли, поради което иматъ много малко калории — едва 3800 до 4000, и въ сравнение съ по-старитѣ, вѣроятно понтийски лигнити на първитѣ три котловини съ 4400 до 4800 калории, сѫ много по-долнокачествени.

5. Въ Гребенската околия (южната половина на Населишката котловина, която заема западната половина на срѣдното течение на рѣка Бистрица) се намиратъ доста хубави лигнитни вѫглища при селата Манеси, Христосъ и Пиниари. Тия вѫглища се намиратъ въ миоценски наслаги, по-стари сѫ отъ всички до тукъ изброени отъ Южна Македония, и затова показватъ висока калоричность. Даннитѣ за тия вѫглища, не експлоатирани до сега само поради отдалеченость отъ съобщенията, сѫ следнитѣ[1]:

---

[1] Вж. Τὰ πεπραγμένα и пр., таблица I.

Находище	Влага	Пепель	Вѫгленъ	Летливи субстанции	Чиста сѣра	Летлива сѣра	Калории
Манеси	15,01	5,66	46,17	33,16	0,33	0,83	5570
Христосъ	15,26	4,12	47,20	33,42	0,31	0,75	5544
Пиниари	16,35	3,54	47.07	33,04	0,24	0.82	5528

Явно е отъ тия данни, че тия вѫглища сѫ абсолютно еднакви съ тия, които се намиратъ въ Тесалия при гр. Калабака. Подобието е лесно обяснимо, като се има предвидъ, че и дветѣ групи находища — тесалийскитѣ и гребенскитѣ — се намиратъ въ единъ и сѫщъ миоценски басейнъ.

6. Въ Серфидженската котловина, която се намира по източната часть на срѣдното течение на Бистрица, се намиратъ сѫщо така вѫглища, особено въ по-голѣмо количество при с. Рахово (Полирахонъ е новото грѫцко име), на нѣколко километра югозападно отъ града Серфидже (Сервия). Правени сѫ само опити за използуване на тия не особено добри лигнити, съ само 3885 калории, при 19,68 влага, 19,05 пепель, 26,71 вѫгленъ, 34,56 летливи вещества, 0,87 чиста сѣра и 0,54 летлива сѣра ¹).

Нѣма да се спирамъ на лигнитнитѣ и кафявитѣ каменни вѫглища, които се намиратъ въ тая часть на Македония, която бѣше свободна и преди 6 априлъ 1941 година, защото сѫ много добре известни отъ труда на Коняровъ ²) и отъ отчетитѣ на д-во Гранитоидъ, което експлоатира най-голѣмото находище, при с. Брѣжане, на югоизтокъ отъ Симитли. Вѫглищата отъ това и нѣкои други находища въ североизточната часть на Македония сѫ най-добритѣ, които се намиратъ изобщо въ Македония.

За вѫглищата въ Македония е характерно, че сѫ много прѫснати, поради което се затруднява експлоатацията, че сѫ долнокачествени, поради което не могатъ да се употрѣбяватъ за всѣкаква цѣль и, най-лошото, че сѫ въ количество, което не е достатъчно за нуждитѣ на страната. Това, може-би, ще наложи да се развие тъкмо тукъ въ голѣмъ размѣръ добиването на бѣли вѫглища, чрезъ уползотворяване на грамадната енергия, която криятъ македонскитѣ рѣки, до една съ голѣмъ падъ дори и въ долнитѣ си течения. Начинътъ, по който е

---

¹) Пакъ тамъ, сѫщата таблица.

²) Г. Коняровъ, Кафявитѣ вѫглища въ България. София, 1932.

била оползотворена водата на Тетовската рѣка и на рѣка Треска при с. Матка, може да служи въ това отношение като много насърдчителенъ примѣръ. Ако въ Южна Македония електродобиването не е направило толкова голѣмъ напредъкъ, то е не защото липсватъ водни сили, а защото получаването на течни горива по морски пѫтъ, било отъ Съветския съюзъ, или отъ Румъния или дори отъ Америка, е било много лесно, като при това тоя начинъ на електроснабдяване чрезъ малки термични централи съ течни горива, каквито се намиратъ почти въ всѣко по-голѣмо селище на Южна Македония, не изисква и инвестиране на голѣми капитали.

Добиването на всички други неметални изкопаеми има въ Македония още по-второстепенно значение.

Азбестъ се намира въ Качанишка околия и въ околноститѣ на Дойранъ и Фурка. Никѫде не се е дошло до експлоатация.

Талкъ се намира на доста мѣста въ Македония, обаче до експлоатация се е дошло само въ землището на с. Хортачъ, на 15 клм. източно отъ Солунъ. Тукъ се добива по примитивенъ начинъ срѣдно годишно по 30 тона талкъ, който задоволява ограниченитѣ нужди на Гърция.

Сѣра се намира на нѣколко мѣста въ Македония, обаче никѫде не се експлоатира. Особено интересни сѫ находищата при с. Рожденъ (въ връзка съ находищата на арсенови и антимонови руди) и при солфатарата при с. Коселъ (Охридско), гдето и до днесъ се отдѣля сѣроводородъ въ такова голѣмо количество, че мѣстото се разпознава отъ далеко по своята миризма[1]). На това мѣсто се е дошло и до сублимиране на чиста сѣра, която изпълва всички пукнатини на триасовия варовикъ, силно надробенъ на това мѣсто отъ единъ разсѣдъ.

Мраморътъ е една отъ най-разпространенитѣ скали въ Македония. При това на доста мѣста той е пригоденъ за техническо използуване, много красивъ е, и поради това се явява като единъ твърде много употрѣбяванъ декоративенъ материалъ отъ дълбока древность до наше време. Кавала, Солунъ и други по-голѣми градове въ Южна Македония дължатъ своята ослѣпителна бѣлота презъ лѣтото не само на жаркото слънце и на непокритото отъ никакво облаче небе, но и на многото мраморъ, който се вижда по тротоари, стѫпала, стени, цокли и въ много други случай. Особено добри мрамори се добиватъ на островъ Тасосъ: чисто бѣли и дребнозърнести, неразпукани. Тия находища сѫ били известни още отъ древностьта.

---

[1]) За това сѣрно находище вж. С. Трајановић, Солфатара у Коселу, въ Геолошки анали Балк. полуострво, кн. 8, св. 1, 1925 стр. 140—146.

Въ Северна Македония хубавъ ивичестъ мраморъ се получава въ землищата на селата Костинци и Плетваръ, Прилепско, при градъ Гостиваръ, въ общината Количане, Скопско, и на много мѣста въ Бродска околия. Тукъ се намира и сравнително добъръ ониксъ.

Каменна соль не е намѣрена до сега никѫде въ Македония. Намиратъ се на нѣколко мѣста солени извори, но тѣ положително не сѫ въ връзка съ солни залежи. Това е въ връзка съ обстоятелството, че тия геоложки формации, къмъ които обикновено е привързана каменната соль, липсватъ въ Македония. Въ замѣна на това по брѣга на Бѣло море има на много мѣста сгодни условия за добиване на морска соль (трѣбва да се има предъ видъ, че соленостьта на Бѣло море е 30 до 35‰, а на Черно море само 19‰ при брѣга на Бургаския заливъ). Бѣломорскиятъ брѣгъ на Македония се използува за сега за тая цель само на югъ отъ носъ Голѣмъ Карабурунъ, по югозападния брѣгъ на Халкидически полуостровъ.

Гипсъ се намира на много мѣста въ Македония. Особено забележително е обаче находището при селата Райчица и Косоврасти, на изтокъ отъ градъ Дебъръ. Това находище се продължава на западъ и въ албанска територия, като образува подлогата на цѣлата Корабъ-планина. Тукъ дебелината на гипса достига до 1000 м. и се дължи на голѣми надхлъзвания и компресирания на гипсови триаски маси, които сѫ се разполагали първоначално на по-голѣмо пространство, обаче въ по-тънъкъ пластъ. Поради отдалеченость отъ главнитѣ съобщителни линии тоя гипсъ не може да се експлоатира (взетата единствена концесия „Рада“ на Рада Пашичъ отъ Бѣлградъ не е работила), въпрѣки голѣмото приложение, което гипсътъ намира като строителенъ материалъ, торъ и въ циментовата индустрия.

Варовикъ и мраморъ за добиване на варь се ломятъ на много мѣста въ Македония. Въ връзка съ голѣмата консумация на варь въ най-голѣмия градъ на Македония — Солунъ

— тукъ наблизу, на 10 клм., при с. Пайзаново (Киречъ-кьой, Асвестохорионъ на гръцки), се намиратъ голѣми каменоломни и модерни голѣми пещи за горене на варь. До преди нѣколко години горенето е ставало въ примитивни малки пещи отъ селянитѣ — българи, които сѫ известни като варджии въ цѣлия Балкански полуостровъ. Отъ тамъ и турското название на селото.

Мергелъ и то за добиване на циментъ се вади въ ограничено количество въ околноститѣ на Скопие.

Кариери (диатомеева пръсть) се иамира на нѣколко мѣста въ Мариово и Тиквешъ1).

Кариери за добиване на строителенъ и настилоченъ материалъ се намиратъ на много мѣста въ Македония и бихме отишли много далече, ако речемъ да ги изброяваме.

Ще приключа настоящия прегледъ върху минералнитѣ богатства на Македония като хвърля бѣгълъ погледъ върху въпроса за присѫтствието на петролъ въ Македония. Поради преобладаването на кристалинни скали и изобщо на терени, които никога не могатъ да бѫдатъ петролоносни, никога не е имало голѣми надежди за намиране на петролъ въ Македония. Следъ като се установи обаче присѫтствието на земни газове съ голѣмо съдържание на метанъ въ Тесалия и Южна Албания, следъ като се установи съ сигурность наличностьта на доста голѣми количества петролъ въ Прибрѣжна Албания и на по-малки количества въ Корчанско, само на десетина километра отъ западната граница на Македония, следъ като най-после се установи, че се намиратъ макаръ и незначителни петролни извори при Соколъ-Баня въ Източна Сърбия въ една котловина, която прилича на много отъ македонскитѣ котловини, надеждата, че може да се намѣри петролъ и въ Македония, се повиши. Това стана особено следъ като се установиха доста голѣми залежи отъ асфалтъ при Колиндросъ, на 38 клм. югозападно отъ Солунъ, и при Бущрание, въ Кумановско, гдето е запазенъ периметъръ за търсене на петролъ отъ „Югославянското дружество за нафта и петролъ", съ седалище въ Лондонъ. Въ Солунско пъкъ, и то не само около Колиндросъ, но и на нѣколко други мѣста въ Солунското

---

1) За тия находища вж. Luka Marić, Diatomejska zemlja od Gornjeg Disana, Pulića i Zovića u Vardarskoj banovini, въ Vesnik geol. inst Kratj. Jugoslavije, knj. 7. 1938, стр. 333—336.

поле, бѣха взети голѣми периметри за дирене на петролъ отъ фирмата Рейсъ, на единъ богатъ гръкъ отъ Александрия. Тая фирма направи грамадни разходи за проучвателнитѣ работи, при което сѫ били пробити десетки сонди на повече отъ 700 м. дълбочина, като въ всички случаи е била достигана подлогата на младия Терциеръ, състояща се отъ мезозойски варовици и палеозойски кристалинни шисти, за които е изключено да се явяватъ като петролоносна скала. При всички тия сондажи не се е намѣрила нито следа отъ петролъ. Нищо чудно: това сѫ малки басейни, които не могатъ по никой начинъ да се сравнятъ съ голѣмитѣ басейни, които сѫ се развили въ предземнитѣ снишености, както е случаятъ съ румънския предземенъ басейнъ и албанския предземенъ басейнъ. Може би малко по-голѣма вѣроятность има да се намѣрятъ следи отъ петролъ въ западната часть на срѣдното течение на р. Бистрица, въ Населишката котловина, която се явява геоложки като продължение на Корчанската котловина, гдето сѫщо така сѫ намѣрени следи отъ петролъ. Тоя петролъ не е могълъ да се събере въ по-голѣми маси не само поради незначителната разпространеность на Терциера по тия мѣста, но и поради несгоднитѣ тектонски условия — тия котловини се намиратъ въ голѣми синклинали, докато за петролнитѣ находища сѫ благоприятни, както е известно, малкитѣ и ненарушени отъ разсѣди антиклинали.

Македония е една отъ най-слабо изученитѣ въ геоложко отношение страни на Балканския полуостровъ, поради което нѣма никакво съмнение, че доста други минерални богатства оставатъ и до днесъ неизвестни. Но дори и само това, което е вече познато, дава основание да се мисли, че на тая страна предстои, отъ рударска гледна точка, голѣмо бѫдеще.

Планинитѣ на Македония сѫ ценни не само като мѣста, гдето се раждатъ и отъ тукъ се разселватъ по всички български краища най-коравитѣ българи, но и чрезъ минералнитѣ богатства, които се криятъ въ тѣхъ и които очакватъ по-предприемчива рѫка, за да бѫдатъ разработени. Това изправя и нашитѣ деятели въ тоя дѣлъ на стопанския животъ предъ нови задачи, които, нека вѣрваме, тѣ ще съумѣятъ да разрешатъ по най-правиленъ начинъ.

КЪМЪ НОВОБЪЛГАРСКИЯ ВОКАЛИЗЪМЪ

УЧЛЕНИТЕЛЕНЪ И СЛУХОВЪ ХАРАКТЕРЪ НА САМОГЛАСКАТА *Ъ*

Отъ **Д-ръ Стойко Стойковъ**

1. Самогласката *ъ* е най-характерната черта на новобългарския вокализъмъ, защото като самостоенъ звукъ (фонема) тя не се срѣща нито въ единъ отъ останалитѣ славянски езици. Наистина словенскиятъ езикъ има подобна самогласка, но тя се учленява по-назадъ отъ нашето *ъ* и има по-низъкъ характеристиченъ тонъ 1). Рускитѣ неударени самогласки *о* и *а* въ известни положения се редуциратъ въ *ъ*, но това *ъ* не е самостойна самогласка 2). Въ нѣкои чешки говори (ханацкитѣ и др.) се срѣщатъ отдѣлни случаи на *ъ* вм. *у* (vъpravovat, sъnovec вм. vypravovat, synovec), но и тѣ нѣматъ особено значение, защото се забелязватъ едва при внимателно преписване на грамофонни плочи. Отъ балканскитѣ езици подобна самогласка притежава турскиятъ, румънскиятъ и албанскиятъ езикъ. Интересно би било едно сравнително диахронично и синхронично изучаване на тая самогласка въ четиритѣ балкански езика — то би могло отчасти да ни открие причината, защо отъ характернитѣ старобългарски самогласки ѫ, ѧ, ъ, ь, ꙑ, ѣ, единствена еровата самогласка се е запазила до днесъ въ езика ни и то сигурно съ първичния си гласежъ.

Разпространението на самогласката *ъ* въ българскитѣ говори е различно; въ книжовния български езикъ тя се срѣща сравнително често, защото освенъ на етимологичнитѣ си мѣста, тя се явява редовенъ замѣстникъ на стб. ѫ, а въ много случаи и на стб. ь.

---

1) За словенската самогласка *ə[ъ]* вж. Bezlaj, Oris slovenskega knjižnega izgovora, Ljubljana, 1939, стр. 65—69 и Брохъ, Очеркъ физiологiи слав. рѣчи, 1910, стр. 93.

2) Вж. Богородицкий, Гласные без ударения в русском языке. Очерки по языковедению и русскому языку. Москва 1939, стр. 113—125, Щерба, Русскiе гласные въ качественномъ и количественномъ отношенiи, 1912, стр. 86.

2. Всички новобългарски граматики, а особено предназначенитѣ за чужденци учебници по български езикъ отдѣлятъ значително мѣсто на тая странна на прѣвъ погледъ самогласка. Единъ прегледъ на повечето отъ досегашнитѣ ѝ описания дава възможность да се направятъ доста занимливи изводи.

За по-голѣма прегледность досегашнитѣ описания на самогласката *ъ* могатъ да бѫдатъ разпредѣлени споредъ характера имъ въ две купчини[1]).

Въ първата купчина спадатъ описания, споредъ които *ъ* по учленение е самогласка *о* или *у*, но съ незакрѫгленъ устенъ отворъ. Едни отъ авторитѣ като Розвадовски (Przyczynek do fonetyki (wymowy) bułgarskiej, Rocznik slawistyczny, IV, 1911, стр. 35), Младеновъ (Geschichte der bulg. Sprache, 1930. стр. 79; Граматика на българския езикъ, 1939, стр. 24,51), Хр. Кодовъ (Тракийски сборникъ VI, 2, 1936, стр. 13) и множина други, се задоволяватъ само съ опредѣлението, че *ъ* е *задна, висока* (или *срѣдна*), *затворена, незакрѫглена* самогласка — *backhigt* (или *mid) -- narrow — unround* по терминологията на Bell – Sweet.

Други автори, пакъ отъ сѫщата купчина като Вайгандъ, Щепкинъ, Брохъ и др. даватъ по-обширни и главно по-подробни описания. Така споредъ Вайгандъ (Bulg. Grammatik, 1907, стр. 4) *ъ* „in der Tat ein offenes *o* mit Lippenspaltgôffnung ist. Um ihn richtig zu sprechen, halte man die Zungestellung von *o* fest und lasse langsam die Lippenrundung in Lippenspaltöffnung übergehen, ohne die Zähne einander zu nähern“. Споредъ Шепкинъ (Учебникъ болг. языка, 1909, с. 3) *ъ* има „положенiе губъ какъ при *е*, положенiе языка какъ при закрытомъ *о*, но съ оттяжкой назадъ по направленiю къ задней стѣнкѣ зѣва“. Почти сѫщото твърди и Брохъ (Очеркъ физiологiи слав. рѣчи, 1910, с. 85): при *ъ* „обыкновенно положенiе языка бываетъ, кажется, высокое, соотвѣтствуя положенiю при округленомъ *у*, но часто оно — ниже, срѣднее, соотвѣствуя скорѣе положенiю при *о*. При такомъ, болѣе низкомъ (т. е. среднемъ) положенiи, *ъ*, какъ видно, въ артикуляцiи языка должно приближиться сильно къ образованiю *а*“.

---

[1]) Досегашнитѣ описания на самогласката *ъ* могатъ да бѫдатъ разгледани и хронологически, но такова разглеждане не е прегледно: между отдѣлнитѣ описания нѣма приемственость и връзка.

3. Въ втората купчина сѫ автори като Милетичъ, Екбломъ, Болио, Костовъ и др., споредъ които *ъ* по учленението си напомня *а*. Никой отъ тѣхъ обаче не опредѣля по-точно, въ що се състои учленителната разлика между *ъ* и *а*. Така Л. Милетичъ (Archiv für sl. Philologie, XX, 1898, стр. 590 и Das Ostbulgarische, 1903, стр. 34) твърди, че „*ъ* ist ein gutturaler Vocal, welcher nach der Zungenstellung zwischen *a* und *o* steht und nach der Lippenartikulation den palatalen *i* und *e*- Vocalen ähnlich ist“. Споредъ Екбломъ (Zur bulgarischen Aussprache. Studier i modern språkvetenskap, utg. of nejfilologiska sällskapet i Stockholm VI, 5, 1917, стр. 148) при *ъ* „der hintere teil des zungenrückens ist offenbar etwas gesenkt, während der vordere teil desselben etwas gehoben ist. Die lippenstellung scheint dieselbe wie bei der bildung des *ę* zu sein“. Подобно схващане има и Beaulieux (Grammaire de la langue bulgare, 1933, 9): *ъ* е самогласка „prononcé sans arrondissement des lèvres, il s'articule avec la partie dorsale de la langue soulevée à un degré légèrement supérieur à celui que comporte l'articulation de *a*“. Сѫщото мисли и Ник. Костовъ (Българска граматика, 1939, стр. 2): той обаче се задоволява само да отбележи, „че *а* и *ъ* сѫ заднонебни самогласки, но учленителното имъ мѣсто е малко по-напредъ отъ това за *о* и *у*“.

Докато всички учени съ право дирятъ учленителната разлика между *ъ* и останалитѣ самогласки въ положението на езика и въ формата на устния отворъ, единственъ Цв. Тодоровъ (Северозападнитѣ бълг. говори, СБНУ XLI, 1936, стр. 49) смѣта, че „за да се учлени единъ еровъ вокалъ, то гласнитѣ струни, гдето се образува звукътъ, се отварятъ бързо и при напора на въздушната струя да премине презъ тѣхъ, дохождатъ въ бързо трептение, което е толкова кѫсо по своята продължителность, че граничи съ експлозия. Тази мигновеность при учленението на еровата гласна опредѣля и нейната дължина, равна въ случая на една съгласна“. Отъ тѣзи думи на Тодоровъ е повече отъ ясно, че той нѣма ясна представа за учленението на самогласкитѣ изобщо — тѣ не се образуватъ въ гръкляна съ гласилкитѣ (гласнитѣ гънки, cordae vocales), а въ устната празднина. Отъ напрегнатостьта на гласилкитѣ зависи само *основниятъ тонъ* на самогласкитѣ, но не и *характеристичниятъ*. Гласката, която Цв. Тодоровъ смѣта за *ъ*, въ сѫщность е *гласилкова избушна (мигова) съгласка* (нѣм.

Kehlkopfverschlusslaut, фр. coup de glotte, пол. krtaniowa wybuchowa spółgłoska, чеш. raz, hlasivková explosiva). Тодоровото описание на учленението на самогласката *ъ* обаче не е оригинално; то е повторение на казаното отъ Ал. Беличъ преди много години въ Дијалекти источне и јужне Србије, стр. 43—45.

4. Отъ направения прегледъ на по-важнитѣ описания на самогласката *ъ* се вижда, че повечето отъ авторитѣ имъ нѣматъ ясна и пълна представа за нейния учлениteленъ (артикулационенъ) и слуховъ (акустически) характеръ. Затова и никой отъ тѣхъ не я описва задоволително и изчерпателно. Причината за последното трѣбва да диримъ преди всичко въ методитѣ, които сѫ били прилагани при нейното изучаване. Тѣ сѫ тия на *слуховата фонетика,* отличаваща се съ голѣмата си субективность.

Преди всичко голѣма часть отъ слуховитѣ фонетици не познаватъ добре анатомията и физиологията на говорнитѣ органи, нѣматъ ясна и точна представа за мѣстото и начина на учленение на много гласки. Освенъ това тѣ нѣматъ и срѣдства, които да имъ дадатъ възможность да провѣрятъ наблюденията си върху учленителната работа на говорнитѣ органи — на първо мѣсто на езика. Всички тия недостатъци на слуховата фонетика сѫ избѣгнати въ *опитната (експерименталната) фонетика,* която и съ най-проститѣ си методи (изкуствено небце, оцвѣтяване, мѣрене челюстния ѫгълъ) дава точна и достатъчна представа за учленителнитѣ движения на говорнитѣ органи. По-сложнитѣ ѝ методи като записи на кимографъ, математическа анализа, кинематография, рентгенография, записи на фонографъ и пр. даватъ пълна представа за учленителния и слуховия характеръ на всѣка гласка и спомагатъ да се разяснятъ и разрешатъ много въпроси изъ описателната и историческата фонетика. До каква степень може да бѫде полезна опитната фонетика ясно проличава отъ резултатитѣ, които се получаватъ като се приложатъ нейнитѣ методи при изучаване на самогласката *ъ*. Тукъ трѣбва да подчертая обаче, че опитната фонетика не отрича слуховата; тя само я допълня, защото въ края на краищата човѣшкиятъ слухъ е основа при всѣко фонетично проучване: той провѣрява резултатитѣ, получени отъ разнитѣ апарати и уреди.

5. Преди известно време имахъ възможность да работя по-продължително въ лабораторията по експериментална

фонетика въ Пражкия Карловъ университетъ. Тамъ, подъ рѫководството на професоритѣ Йозефъ Хлумски и Богуславъ К. Хала се запознахъ съ методитѣ на опитната фонетика и нѣкои отъ тѣхъ приложихъ при изучаване на българския книжовенъ изговоръ. Часть отъ това изучаване сѫ и долнитѣ бележки за учленителния и слуховия характеръ на самогласката *ъ*.

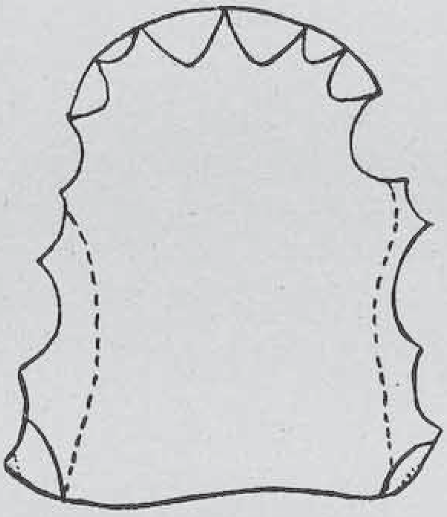

Обр. 1. Палатограма. Отпечатъкъ върху изкуствено небце: ——— самогл. *ъ* въ *пъпа*, ... самогл. *о* въ *попа*, - - - - самогл. *е* въ *пепо*.

6. При учленението на самогласката *ъ езикътъ* се допира по дветѣ страни на задното твърдо небце и на съседнитѣ части отъ предното меко. Този допиръ прилича отъ една страна на допира при *е*, а отъ друга — на тоя при *о*, но не е по срѣдата имъ, както се вижда на обр. 1, който дава отпечатъкъ на езика върху изкуствено небце при изговоръ на думитѣ *пъпа*, *попа*, *пепо*. Главното учленително мѣсто, т. е. мѣстото, гдето допирътъ на езика по небцето е най-широкъ, е на задното твърдо небце около четвъртитѣ кѫтници (вж. обр. 1 и 2).

При учленението предниятъ езикъ е леко спустнатъ, а сѫ издигнати срѣдниятъ и задниятъ; главното учленение обаче провежда *срѣдниятъ езикъ*, който се издига най-високо и най-много се допира до задното твърдо небце, както се вижда на обр. 2—5.

Рентгенограмата (обр. 4 и 5) се покрива напълно съ палатограмата (обр. 1, 2) и лингвограмата (обр. 3) и убедително сочи, колко надеждни сѫ два отъ най-проститѣ методи на опитната фонетика: изкуственото небце и оцвѣтяването. На нея ясно се вижда, че срѣдниятъ езикъ се издига най-високо срещу задното твърдо небце.

Върхътъ на езика е задъ долнитѣ рѣзци; въ сравнение съ положението при *а* той е малко по-високо: опира се леко о срѣдата на заднитѣ плоскости на долнитѣ рѣзци (обр. 4).

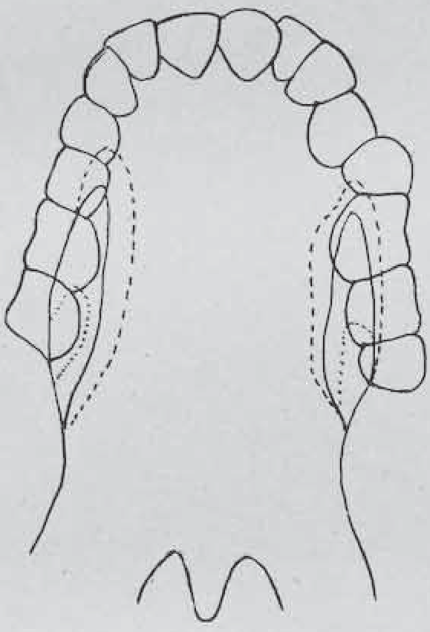

Обр. 2. Палатограма. Допиръ на езика до цѣлото небце и зѫбитѣ

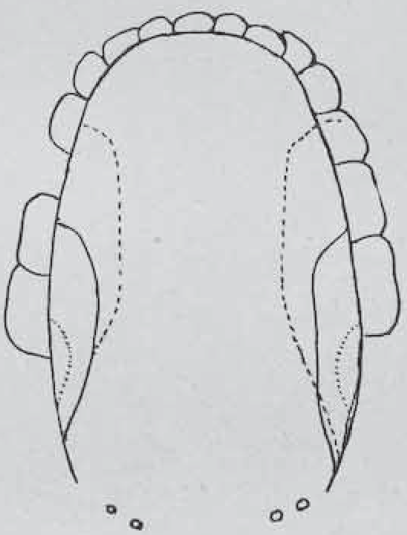

Обр. 3. Лингвограма. Допиръ на езика до небцето и зѫбитѣ

——— самогл. *ъ* въ *пъпа*, ... самогл. *о* въ *попа*, - - - - - самогл. *е* въ *пепо*.

Най-важната учленителна черта на самогласката *ъ* е сравнително малкиятъ *челюстенъ ѫгълъ*, който приближава *ъ* до самогласкитѣ *у* и *и*. Измѣренъ въ моя изговоръ за отдѣлнитѣ самогласки той е въ милиметри[1]):

ъ	*и*	*у*	*е*	*о*	*а*
6	6·5	7	8	8·5	10

На тая учленителна особеность на самогласката *ъ* сѫ обърнали внимание още Розвадовски (Przyczynek, стр. 34),

---

[1]) Числата не сѫ абсолютни, а сѫ срѣдни аритметични отъ 10 измѣрвания. Челюстниятъ ѫгълъ е измѣрванъ не въ изолиранъ изговоръ, а въ цѣли изречения, изговаряни по възможность най-естествено. Самитѣ мѣрения съмъ правилъ съ уреда на Grentgent, усъвършенствуванъ отъ проф. Хала (Spisovné výslovnosti slovenské. 1929, с. 7).

Брохъ (Очеркъ, 84) и Поповичъ (Une pronontiation bulgare, 1919, стр. 13). Русло (Principes de phonétique experimentale II², стр. 857) обяснява малкиятъ челюстенъ жгълъ при срѣдноезичнитѣ самогласки, каквато е ъ, съ сравнително слабата подвижность на срѣдния езикъ: долната челюсть, като се приближава до горната, помага на езика да се издигне по-високо.

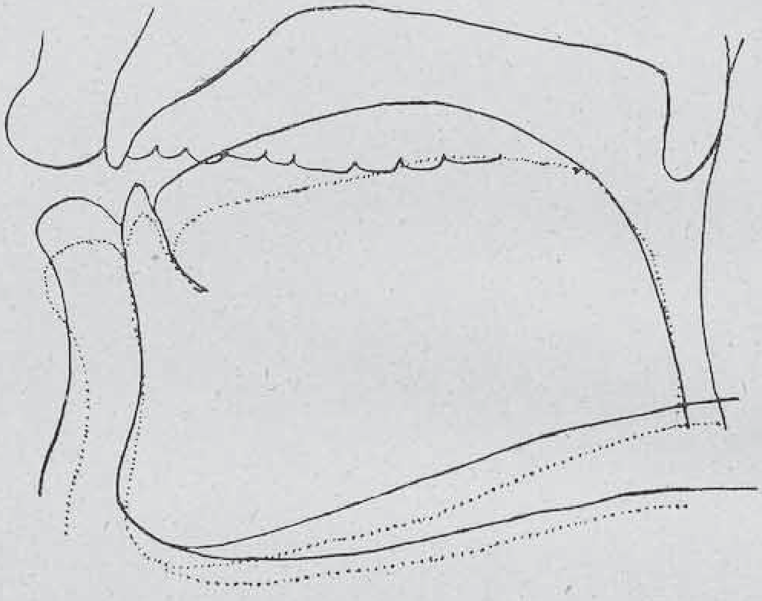

Обр. 4. Рентгенограма. Положение на езика: ——— при самогл. *ъ* въ *пъпа*. . . . . . при самогл. *а* *баба*.

Бърнитѣ не вематъ участие при учленението на *ъ*. Устниятъ отворъ, въ сравнение съ тоя при *а*, е по-кжсъ и по-тѣсенъ и по размѣри е между *и* и *о*, както се вижда отъ следнитѣ измѣрвания[1]) (въ милиметри):

Размѣръ на устния отворъ	*у*	*о*	*ъ*	*и*	*е*	*а*
ширина	3	4	5	6	8	10
дължина	16	27	35	38	39	42

Ако сравнимъ учленението на самогласката *ъ* съ това на най-близкитѣ ней по учленение самогласки *а*, *о*, *е*, ще откриемъ въ какво се състои учленителната разлика между *ъ* отъ една страна и *а*, *о*, *е*, *у* — отъ друга.

---

[1]) Числата сж за моя изговоръ. Размѣритѣ на устния отворъ (главно дължината) не сж еднакви у всички лица: тѣ зависятъ отъ голѣмината на устата. Съотношението обаче между размѣритѣ на устния отворъ при разнитѣ самогласки при дадено лице и въ даденъ езикъ *винаги* е едно и сжщо.

При *ъ* езикътъ заема положение по-високо отъ положението при *а*, *о* (вж. обр. 4, 5), но малко по-низко отъ това при *у*; все пакъ по височината на езика *ъ* е по-близу до *у* отколкото до *е* — следователно *ъ* е *висока* (*higt* споредъ Bell-Sweet) самогласка.

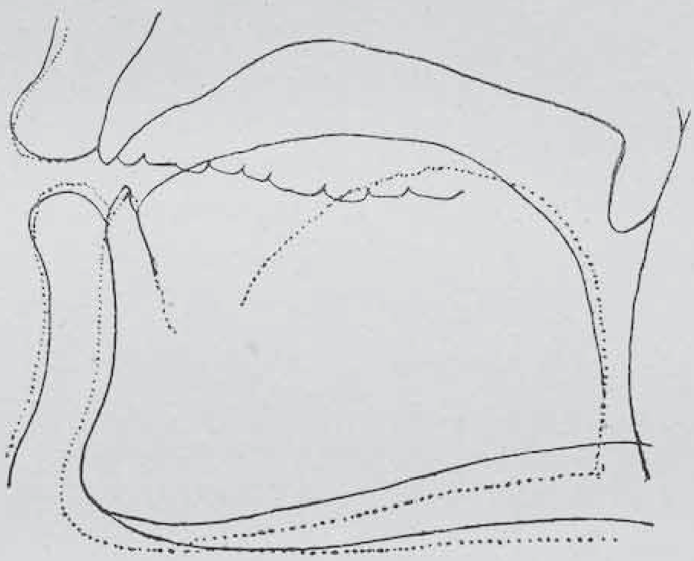

Обр. 5 Рентгенограма ——— положение на езика при самогл. *ъ* въ *пѫпа*, ... при самогл. *о* въ *попа*.

Главното учленение при *ъ* провежда срѣдниятъ езикъ, при *о*, *у* — задниятъ, а при *е*, *и* — предниятъ: следователно по артикулацията на езика *ъ* е *срѣдноезична* (mixed по Bell-Sweet) самогласка.

Главното учленително мѣсто при *ъ* е подъ задното твърдо небце и въ сравнение съ учленителнитѣ мѣста на *о* (подъ предното меко небце) и на *е* (подъ предното твърдо небце) то е между тѣхъ, но не точно въ срѣдата имъ, а повече къмъ това на *о*. Затова грубо взето, можемъ да наречемъ *ъ* *срѣдно-небна* самогласка.

Проходътъ (тѣснината), която се образува между езика и небцето, по ширината си е най-близу до прохода при *е*, *о*, затова *ъ* е по-близо до *срѣднитѣ* самогласки.

Младеновъ (Geschichte der bulg. Sprache, стр. 79), Розвадовски (Przyczynek, стр. 35) и др. наричатъ самогласката *ъ* още и *напрегната*. Названието напрегнатость обаче, макаръ че се срѣща у мнозина езиковеди, нѣма опредѣлено съдържание. Никой по-точно не означава, що е напрегнато: бърни, езикъ или всички учленителни мускули. Истина е, че сѫществуватъ напрегнати и ненапрегнати самогласки, но въ единъ езикъ тѣ сѫ или напрегнати или ненапрегнати. Въ френски езикъ, напримѣръ, всички самогласки сѫ напрегнати, а въ български, както и въ славянскитѣ езици изобщо, всички самогласки сѫ *ненапрегнати*, следователно и *ъ* е *ненапрегната* самогласка.

Отъ тия кратки бележки за учленителния характеръ на самогласката *ъ* е ясно, че тя е *висока*, *срѣдноезична*, *срѣднонебна* самогласка, която по положение на най-главния учленителенъ органъ — езика — се приближава до *а*. Най-сѫществената разлика между тѣзи две самогласки е челюстниятъ ѫгълъ: у менъ при *а* е 10 милм., а при *ъ* — 6 милм.

7. Въ слухово (акустическо) отношение характерната наша самогласка *ъ*, както и всички български самогласки, до сега не е проучвана. Едни отъ ученитѣ се задоволяватъ само съ названието *полусамогласка*, а други я опредѣлятъ като *тъмна, гърлена* самогласка.

Флорински (Лекціи по слав. языкознанію, I, 1895. 67-68), Вондракъ (Vergleichende Grammatik der slav. Sprachen I², 1924, стр. 100), Цв. Тодоровъ (СБНУ XLI, 1936, стр. 130) и др. смѣтатъ, че самогласката *ъ* нѣма дължината (квантитета) на обикновенитѣ (нормалнитѣ) самогласки: била много по-кратка отъ тѣхъ. Какъ сѫ се добрали до това схващане, не ми е известно, но опитнитѣ проучвания показватъ, че то е невѣрно. При мѣрене дължината на българскитѣ самогласки подъ ударение въ цѣли изречения, изговаряни при напълно еднакви условия, намѣрихъ, че въ двусричнитѣ думи *пита*, *тупа*, *пъпа*, *пепо*, *попа*, *тапа* самогласкитѣ траятъ въ стотини отъ секундата1).

и	*у*	*ъ*	*е*	*о*	*а*
9·5	9·6	10·3	11·4	11·8	12·5

---

1) Числата не сѫ абсолютни, т. е. не винаги тѣзи самогласки траятъ толкова. При разнитѣ положения въ думата и изречението дължината имъ слабо се измѣня, но при еднакви условия съотношението *винаги* се запазва (вж. Chlumský, Česká kvantita, melodie a přízvuk, 1928, стр. 45).

Отъ измѣренитѣ дължини се вижда, че по дължина (квантитетъ) самогласката *ъ* е между *у* и *е,* т. е. тя има по-голѣма дължина отъ тая на високитѣ самогласки *и* и *у*. Затова напълно правъ е Ал. Теодоровъ-Балан (Българска граматика, 1930, стр. 215—216) като отбелязва, че въ квантитетно отношение *ъ* е като останалитѣ самогласки.

За проф. Ст. Младеновъ (Граматика на бълг. езикъ, 1939, стр. 24, 51), Екбломъ (Zur bulg. Aussprache, 1917, стр. 138—140), Н. Костовъ (Българска граматика, 1939, стр. 2) и за почти всички езиковеди *ъ* е *тъмна* самогласка, понеже имала „особенъ неясенъ гласежъ.“ Обаче нито названието „тъмна“, нито пояснението му „особенъ неясенъ гласежъ“ не опредѣлятъ поточно акустическия характеръ на тази самогласка. Тя е тъмна преди всичко за чужденци, — люде, които я нѣматъ въ езика си; тѣмъ тя звучи тъмно и особено. За насъ обаче тя има напълно *ясенъ* гласежъ.

Съ названието *тъмна* обикновено се сочи, че самогласката има дълбокъ (низъкъ) характеристиченъ тонъ. Математическитѣ разбори на нашитѣ самогласки показватъ противното. Въ моя изговоръ българскитѣ самогласки подъ ударение въ двусрични думи, изговаряни въ цѣли изречения, иматъ следнитѣ характеристични ноти:

и	*е*	*ъ*	*а*	*о*	*у*
des^3	h^3	ges^3 + h^1	c^3 + hes^2	ais^1	c^1

Отъ намѣренитѣ ноти се вижда, че *ъ* има характеристиченъ тонъ значително по-високъ отъ тоя на *а, о, у*. Това може да се установи и съ обикновенъ слухъ. Музикантътъ г. Фр. Търпишовски при шепотъ (т. е. при отстраненъ основенъ тонъ) установи въ изолиранъ, но до колкото бѣ възможно най-естественъ, изговоръ, следнитѣ характеристични ноти:

и	*е*	*ъ*	*а*	*о*	*у*
a^4	a^3	gis^3 + a^1	c^3 + h^2	a^1	fis^1

Тѣзи характеристични ноти, сравнени съ полученитѣ при математическия разборъ, показватъ, че и двата метода сѫ добри, резултататитѣ се покриватъ почти напълно.

Тукъ трѣбва да отбележа и една занимлива акустическа особеность на самогласката *ъ*, особеность, на която спрѣ вниманието ми моятъ учитель проф. Хала: при самогласката *ъ* звучатъ едновременно два характеристични тона, получени въ две резонаторни празднини: единиятъ отъ тѣхъ е по-слабъ и се образува въ гърлената (фарингалната) празднина, а другиятъ е по-силенъ и се образува въ устната празднина. Подобни два характеристични тона има и самогласката *а* 1).

Слухово (акустически) самогласката *ъ* прилича на останалитѣ самогласки. Тя има относително взето нормаленъ квантитетъ.

8. Отъ направеното до тукъ описание на самогласката *ъ* се вижда, че както въ учленително (артикулационно), така и въ слухово (акустическо) отношение тя не е толкова особена и странна самогласка. Многото описания на учленението ѝ се дължатъ отъ една страна на необичайния ѝ учленителенъ и слуховъ характеръ, а отъ друга, която е и най-главна, на методитѣ прилагани при нейното изучаване. И при самогласката *ъ* се повтаря старата история: за по-страннитѣ на пръвъ погледъ славянски гласки като чешкото *ř*, словашкото *ä*, малоруското *ы* и пр. се създаватъ най-различни описания, докато най-сетне съ методитѣ на опитната фонетика се установи истинския имъ характеръ, както това направи за чеш. *ř* Хлумски (Une variété peu connue de l'r lingale (le *ř* tchèque). Revue de Phonétique I, 1911, стр. 33—67), за словашко *ä* — Хала (Základy spisovné výslovnosti slovenske, 1928, стр. 67—85), а за малорус. *ы* Панкевичъ (O domnělem diftongickém *ы* v nářečích ukrajinskych Podk. Rusi a vychodnícho Slovenska, Časopis pro mod. filologii, 17, 1931, стр. 151—155).

Съ методитѣ на опитната фонетика би трѣбвало у насъ да се проучатъ нѣкои по-особени говорни явления като срѣднородопската самогласка $\widehat{о^{а}}$, северо- и срѣдно-македонскитѣ *к'*, *г'*, квантитетътъ въ говора на Еркечъ и Гулица, двойното ударение въ Разложкия говоръ и така да се сложи край на дългогодишнитѣ спорове относно истинския имъ характеръ.

---

1) Вж. Hála, L'analisi oscillografica della voce laringea nel riguardo alla formazione delle vocali· Отпеч. отъ сп. Il Velsalva, Roma 1937 стр. 8, 11.

БИТОЛЯ

Стопански очеркъ

Отъ **Д-ръ Теодосий А. Робевъ**

I. Стопанско развитие на града до XIX вѣкъ

1. Древна епоха

Отъ до сега намѣренитѣ и запазени данни, съ които историята разполага, се знае, че Битоля не е новъ градъ. Той сѫществува още въ предхристиянско време и то около 359—358 год. въ македонската държава на царетѣ Филипъ и неговия синъ Александъръ Велики. Той се наричалъ Хераклея и билъ най-важенъ градъ въ областьта Линкестия, която е обхващала главно южния дѣлъ на пелагонийската равнина, докато нейниятъ северо-източенъ дѣлъ се наричалъ Девриопия, а северо-западниятъ — Пелагония.

Споредъ „Топографията на древна Македония" отъ Марг. Димица, главното мѣстоположение на Хераклея е било югозападно отъ днешния градъ, на разстояние 3 стадии (530 м.), на края на високия хълмъ, който се издига въ подножието на югоизточнитѣ разклонения на Пелистеръ, отъ северъ на югъ, т. е. отъ днешното Кафе-тепе до селото Буково. Тукъ, на върха на хълмоветѣ надъ буковскитѣ гробища, отгдето се вижда цѣлата древна линкестийска и пелагонийска равнина, е сѫществувала и крепость съ акрополъ. Случайнитѣ находки и любителскитѣ разкопки, които сѫ вършени до 1912 година, и ония, които се правѣха отъ време на време отъ 1934 год. насамъ при „Сива вода", както и до сега постигнатитѣ резултати, макаръ и оскѫдни, говорятъ ясно, че на това мѣсто се е намирала старата Хераклея, на която за разлика отъ другитѣ такива въ Македония, се притуряло и означението линкестийска или пелагонийска, имайки предвидъ края, въ който се намирала.

Презъ II вѣкъ преди Христа, когато римлянитѣ следъ битката при Пидна (168 год.) сѫ завладѣли цѣлата македонска провинция и, ръководейки се отъ свойствения си принципъ „divide et impera“, сѫ раздѣлили покорената земя на четири области, виждаме, че Хераклея се споменава като главенъ градъ въ западната область на Македония. За тази древна Хераклея знаемъ само това, че тя е била голѣмъ, богатъ и напредващъ градъ, съ уредени, чисти и павирани улици, съ хубави обществени постройки, съ храмове, бани и водопроводъ. Нейното значение още повече се е увеличило и получило особена важность съ пѫтя Via Egnatia, чрезъ който отъ една една страна е била свързана съ Адриатическо, отъ друга съ Бѣло море. На този пѫть, който е запазилъ своята важность почти 2000 години, Битоля дължи своето съобщително-търговско и административно-военно значение, което е имала въ разни времена и подъ разни владичества.

Презъ време на римското господство, въ течение на три вѣка, градътъ безпрепятствено е напредвалъ постоянно. Въ него сѫ цъвтѣли занаяти и търговия и цѣлото население се намирало въ благосъстоянне и водѣло богатъ животъ.

Въ III вѣкъ многолюдното и материално добре обезпечено население на Хераклея е започнало да приема християнството. Хераклея станала седалище на епископъ. Нейниятъ епископъ Евагрий въ 343 год. присѫтствувалъ въ събора въ Сердика (София). Единъ вѣкъ по-късно въ 449 год. въ Ефеския съборъ взелъ участие пакъ епископътъ на Хераклея по име Квинтилий. Следъ две години (451) въ Халкидонския съборъ се споменава Дионисий като епископъ на Хераклея линкестийска. Това духовно и стопанско развитие на града презъ време на мира на римскитѣ императори („pax romana“) било прекѫснато съ нахлуването на некултурнитѣ народи готи, хуни и авари. Така, напримѣръ, Хераклея е пострадала два пѫти въ 479 година отъ нападенията на готитѣ на Теодориха при византийския императоръ Зенонъ (475—480). Нейниятъ епископъ е билъ принуденъ да събере отъ гражданитѣ богати дарове и да ги поднесе на Валамарий, водитель на готитѣ, за да спаси по този начинъ себе си и града отъ безпощадно плячкосване. Подъ мѫдрото водителство на своитѣ старейшини градътъ е успѣвалъ още дълго време да отбѣгва своята неминуема гибель. Обаче неговото богатство не е преставало да привлича и предизвикза хищностьта на скитащитѣ народи и племена. Ставайки жертва на своето благосъстояние, величие и напредъкъ, Хераклея била около VI вѣкъ разрушена и презъ следващитѣ нѣколко вѣка нейното име не се споменава вече.

2. Българско владичество

Следъ заселването на славянскитѣ племена въ Балканския полуостровъ (VI—VII в.), Пелагония е била гѫсто населена съ славяни. Тѣ сѫ се занимавали предимно съ земедѣлие, и градоветѣ започнали постепенно да напредватъ. Така, нѣкогашната Хераклея се споменава отново въ Самуиловото царство за пръвъ пѫть съ българско название Обитель — Битоль, което ще рече селище или мѣсто, въ което хора живѣятъ, обитаватъ. Понеже старобългарското наименование на манастиръ е обитель, то по-късно започна да се нарича и Манастиръ. Въ XI в. той билъ важенъ градъ. Тамъ Гавриилъ-Радомиръ, синъ на царь Самуила († 15. IX. 1014 год.), ималъ свой дворецъ. Презъ време на дългогодишнитѣ войни, които царь Самуилъ е водилъ, градътъ и околията сѫ били много пѫти плячкосвани отъ войскитѣ на императора Василий.

Поради своитѣ добри съобщителни връзки и географско мѣстоположение той е билъ единъ отъ главнитѣ военни центрове и крепости въ византийската държава, често пѫти споменаванъ отъ тогавашнитѣ историци подъ името Бутелионъ. Той оставалъ срѣдище на пелагонийската епархия, подведомствена на Охридската архиепископия. Безъ съмнение и стопанскиятъ животъ е билъ развитъ до голѣма степень. Само че, за съжаление, нѣма сведения за отдѣлнитѣ отрасли и стопанската дейность на жителитѣ.

Отъ XIII вѣкъ Битоля започнала да търгува съ венецианцитѣ и дубровчанитѣ и да внася прочутитѣ произведения на текстилната индустрия отъ градоветѣ въ Ломбардия. Цѣли кервани по 100 до 200 коня и мулета сѫ пренасяли кожи, восъкъ и вълна. Съ тѣзи произведения градътъ е най-много търгувалъ. Цѣлата търговия се движела въ всички посоки: къмъ Драчъ, Солунъ и къмъ севернитѣ и североизточни области. Самиятъ градъ е билъ складъ на чуждестранни издѣлия и мѣстни земедѣлски продукти.

3. Турска епоха до XVIII вѣкъ.

Съ нахлуването на турцитѣ (1374 г.) настѫпилъ застой въ живота на Битоля. Цѣлото население, което е било носитель на всѣка стопанска дейность, напустнало града и се разбѣгало по разни краища. Той станалъ напълно турски градъ. Трѣбвало е да минатъ нѣколко вѣка, за да може градътъ наново да се образува и да покаже известенъ напредъкъ въ своя стопански животъ. Споредъ сведенията на пжтешественици, въ Битоля и нейната околия покрай житото се е произвеждало памукъ и ленъ. Турскиятъ пжтешественикъ Хаджи Калфа въ своята книга „Румелия и Босна“ казва следното за Битоля: „Султанъ Мурадъ победитель е изпратилъ въ 784 г. (1374) Тимурташъ паша, който съ сабя въ ржка завзелъ това мѣсто. Дворецътъ е унищоженъ. Южната страна на града е единъ залесенъ хълмъ, а предната — широко поле. Отъ хълма се спускатъ много потоци, които наводняватъ цѣли дѣлове отъ града и цѣлата околна земя. Най-прочутото произведение на този градъ е памукътъ“. За достовѣрно може да се счита и твърдението, че превозътъ на стокитѣ се е вършелъ не само съ коне и мулета, но и съ камили. По този начинъ може да се обясни и сжществуването на „Деве-хане“ на западъ отъ града, което турско название значи „Ханъ на камили“, т. е. мѣсто, кждето камили сж се спирали и пренощували.

Несигурностьта по пжтищата, както изобщо и слабитѣ съобщителни и търговски връзки между отдѣлни области и градове сж прѣчели въ това време на всѣки редовенъ стокообмѣнъ. Това положение е давало възможность на занаятчиитѣ въ Битоля да развиятъ жива дейность и да увеличатъ своето производство, преработвайки ония суровини, които сж се донасяли въ града отъ околнитѣ села. Всички нужди на гражданитѣ и на жителитѣ отъ околията за издѣлия сж могли да бждатъ и сж били въ сжщность задоволявани отъ занаятчиитѣ въ града, въ който тѣ сж почнали да съсрѣдоточаватъ отъ всички страни поради относително по-голѣмата безопасность въ него отколкото по селата. Само скжпоценни текстилни произведения, рѣдки, обикновено задморски сурови материали, и то главно колониални продукти, сж били докарвани въ Битоля.

Съ течение на времето стопанскиятъ животъ постепенно се развивалъ. Презъ XVII вѣкъ се споменава, че градътъ е броилъ покрай своитѣ 3000 едноетажни и двуетажни съ керемиди покрити кжщи, още и 900 търговски и занаятчийски дукяни. Всичко това говори ясно, че Битоля по това време е билъ важно стопанско срѣдище съ достатъчно развити връзки и търговско обръщение.

Голѣми прѣчки за стопанския напредъкъ на града представлявали грабежитѣ на арнаутитѣ и на професионални разбойници които въ течение на XVIII вѣкъ безпрепятствено и всрѣдъ бѣлъ день сѫ плячкосвали въ града всичко, каквото сѫ желаели. Естествено е, че гражданството и то преди всичко онзи неговъ дѣлъ, който се занимавалъ съ търговия, виждайки, че не може мирно да работи, е започналъ да се изселва. Вследствие на това градътъ западналъ много къмъ края на споменатия вѣкъ.

Евлия Челеби, единъ отъ най-образованитѣ турски пѫтешественици, който е миналъ презъ Битоля презъ втората половина на XVII вѣкъ, дава следното описание на тогавашния градъ: „Битоля е отдѣлено мѣсто на румелийския ейялетъ; подарено е на хубавата дъщеря на султанъ Ахмедъ, която го отстѫпва да се управлява отъ войвода за двадесеть товара пари. Въ този градъ има шехъ-юлислияминъ и управитель надъ имотитѣ на пророковия гробъ. Каазата има доходъ за кадията отъ триста акчета. Отъ 160 села се дава на кадиитѣ годишно по султанска милость още по 15 кисии. Има спахийски намѣстникъ, яничарски сердаринъ, градоначалникъ, главенъ чиновникъ за данъка харачъ, градски кехая, счетоводитель, баждаринъ и главенъ строитель. Надзорникъ на крепостьта нѣма, защото завоевательтъ е разрушилъ крепостьта следъ превзимането на града.

Битоля се намира въ подножието на една планина и по брѣговетѣ на една рѣка. Той е голѣмъ градъ и на десеть мѣста презъ рѣката се минава по дървени и каменни мостове. Отъ четиритѣ страни на града и вѫтре въ него има хиляди голѣми дървета. Докато не се влѣзне въ самия градъ кѫщитѣ не се виждатъ отъ дървета и градини. Толкова много има сѣнка въ изобилие. Въ града има 21 махали и около 3000 едноетажни и двуетажни каменни кѫщи; всички сѫ покрити съ керемиди. Има всичко 70 храма. Главната джамия е онази на Исакъ ефендия, джамията на Махмудъ ефендия, построена 973 (1563) год., джамията на Гази Хайдаръ-паша и на Хаджи-бей, както и чаушъ джамия. Има и деветь медресета.

Въ чаршията се намиратъ 900 дюкяна, отъ които най-добритѣ сѫ крояческитѣ и златарскитѣ. Има и 40 кафенета. Много хубавъ е безистенътъ, който изглежда като крепость и има желѣзна врата и хубави сводове. Невѣроятни работи се говорятъ за този градъ и за този безистенъ.

Презъ града тече една рѣка, която иде отъ планинитѣ при Гявато, Ресенъ и Стокакъ (?) и се влива въ Вардаръ. Отъ битолскитѣ рѣдкости трѣбва да споменемъ битолския ленъ, който има по-добро име отъ египетския. Къмъ западната страна, както и въ другитѣ посоки се намиратъ около 20 мѣста за разходки и веселби. По пѫтя за Охридъ има едно мѣсто, което най-много заслужава да се види. На много мѣста подъ дебела сѣнка и на зелена трева сѫ направени беседки; има много високи мѣста за развлечение. Отъ 60 до 80 хубави стаички и колиби даватъ подслонъ на гоститѣ. Има и много освежителни вадички.

Много и различни дървета въздигатъ своитѣ клонове къмъ небето и правятъ дебела сѣнка, подъ която текатъ бистри потоци. Покрай тия потоци се пекатъ и ядатъ отлични шишъ-кебапи. Обикновено шишътъ се слага на воденъ долапъ, който се върти, и кебапътъ така се пече. Има високи сѣнчести гори, въ които, когато се излѣзне рано сутриньта, се слушатъ сладкитѣ пѣсни на славеитѣ, които пълнятъ сърдцето съ веселие. Тамъ всѣки пѣе, свири и общо веселие трае до насита.

Въ Битоля има хора, които умѣятъ да говорятъ дълбоко и учено. Има софти, на които чалмитѣ сѫ въ безредие както врабчи гнѣзда и които съ орѫжие опасани на кръстъ правятъ разбойничества. Тѣ се впускатъ съ низки хора въ развратенъ животъ. Хората и кьочецитѣ сѫ за тѣхъ. Цѣлия день стоятъ по кафенетата и по лошитѣ публични мѣста, интригуватъ, одумватъ и се отдаватъ на комаръ.

Има и много албанци разбойници Изобщо хората въ тоя градъ сѫ прости, лоши и съ много пороци. Понеже има много търговци и ходжи сѫществува наклонность къмъ благодеяния. На 47 мѣста има благотворителни заведения, покрити съ олово като безистенъ. Докато бѣхме въ този градъ нѣкой хайдутинъ, нареченъ Бобо, събралъ 500 души невѣрници и отворено върлуваше въ планината Шипка (?). Той безъ страхъ дойде въ града, счупи вратитѣ на безистена и, като взе богата стока за 70,000 гроша, съ шумъ и веселба замина къмъ полето. Въ такъвъ голѣмъ градъ никой нищо не му каза! Хубава картина на подлость!“

II. Стопански подемъ и пъленъ разцвѣтъ въ края на XIX в.

Следъ окончателното покоряване на арнаутитѣ отъ турцитѣ (1827—1830) и следъ образуването на гръцката държава, Битоля стана съ султански хатишерифъ отъ 1836 год. политическо-административенъ воененъ и търговски центъръ за всички краища на западния дѣль на Балканския п-въ до самата тогавашна гръцка граница.

Всички по-важни пѫтища, които сѫ се простирали въ Албания и по лѣвия и дѣсенъ брѣгъ на р. Вардаръ, започнали отново да се оживяватъ. Главнитѣ пѫтища по. онова време сѫ били: къмъ западъ Битоля—Охридъ—Струга—Елбасанъ—Тирана—Драчъ; къмъ юго-западъ—Битоля—Корча—Лясковикъ —Янина; къмъ югъ единиятъ пѫть е водилъ презъ Суровичево и Кайляри до Кожани, а другиятъ презъ Владово—Воденъ—Солунъ и по-нататъкъ за Сѣръ, Драма и Кавала; къмъ северъ пѫтьтъ е вървѣлъ презъ Прилепъ — Велесъ — Скопие; едно разклонение, минавайки по долината на рѣка Морава, е излизало въ Смедерево и въ Бѣлградъ, а другото презъ Крива-Паланка, Кюстендилъ и София е достигало Русе на Дунава. Всички тѣзи съобщителни връзки сѫ били отъ голѣма полза за засилването на търговията въ Битолската чаршия и за нейното значително увеличение.

Населението на околнитѣ градове и села започнало отново да се заселва масово въ Битоля, и съ напредъка на града постепенно се развивалъ и стопанскиятъ животъ въ него.

Особенъ подемъ е взела търговията въ Битоля, когато въ града покрай евреитѣ, които сѫ се заселили отъ Испания и Португалия къмъ края на XV вѣкъ и се занимавали непрекѫснато съ търговия и занаятчийство, сѫ се настанили и цинцаритѣ, които сѫ се разпръснали по цѣлия Балкански п-въ следъ унищожението на града Москополе отъ башибозука на Али паша Янински (1778 г.). Въ течение на цѣлия XIX вѣкъ Битоля напредва все повече и повече. Къмъ 1840 год. въ града работятъ надъ 800 търговци турци и 700 привилегировани занаятчии (седлари, пушкари, кафеджии, бръснари и хамамджии), чийто занаятъ е билъ монополизиранъ само за турцитѣ. Между населението, отъ което едната половина била мюсюлманска, а другата християнска, се намирали надъ 2.000 цигани и 1.400 евреи

Самиятъ градъ е билъ раздѣленъ на следнитѣ квартали: Конакъ, Пазаръ и на Маркова, Димитрова и еврейска махали.

Промишлениятъ животъ се намиралъ въ Димитровата махала (югозападната часть на града), докато кубестиятъ безистенъ се състоялъ отъ 86 дюкяни, въ които се продавало предимно платове и различни басми и платна. Всѣки занаятъ и браншова търговия имали своето особено отдѣление на пазара. Произведенията на мѣстната промишленость, като разни памучни и кожени издѣлия и копринени платове, сж представлявали една незначителна часть въ сравнение съ колониялнитѣ и чуждестранни манифактурни стоки, които сж били на купища складирани по магазинитѣ. Тѣхниятъ кварталъ „Пазаръ“ още преди замръкване се затварялъ съ здрави желѣзни врати, и собствена стража се грижела за сигурностьта по всички улици. Вънъ отъ него сж се намирали пазаритѣ за птици и добитъкъ. Тази търговия е била силно развита.

Около 1850 г. числото на населението е достигнало 40.000 души, докато чаршията е броела надъ 2,000 дюкяна. Известни търговски кжщи били развили по това време голѣма търговия почти въ цѣлия полуостровъ. Тѣ сж имали свои клонове въ Виена и Лайпцигъ, а представители въ всички по-голѣми стопански центрове и по брѣговетѣ на Адриатическо и Бѣло море и въ тѣхния хинтерландъ.

Кжщитѣ и магазинитѣ сж били предимно отъ паянтовъ материалъ, вследствие на което Битоля е страдала често отъ пожари. Не само че повечето здания сж били отъ дървенъ материалъ, но и дюкянитѣ въ единъ известенъ кварталъ въ чаршията сж се намирали подъ единъ и сжщъ дървенъ покривъ. Така напр. единъ пожаръ презъ 1835 год. унищожилъ 2,000 сгради. Единъ другъ пожаръ въ 1862 г., който се появилъ при „Йени амамъ“ и спрѣлъ чакъ при „Овчи пазаръ“, унищожилъ цѣлата Битолска чаршия. Презъ 1897 год. изгорѣлъ цѣлиятъ „Житни пазаръ“ и надъ 200 други близки магазини. Всички тѣзи пожари сж били причина по-късно въ чаршията да се строятъ здания отъ масивенъ материалъ, който не би билъ така лесно изложенъ на случайно подпалване. По този начинъ сж възникнали така нареченитѣ „магази“ съ желѣзнитѣ кепенци, които завзиматъ днесъ цѣли улици въ града.

Въпрѣки всички тия нещастия Битолската чаршия, която е била и е звеното на стопанския животъ въ града, е вървѣла напредъ съ здрави крачки, така че презъ втората половина на XIX вѣкъ и все до балканската война тя е задоволявала нуждитѣ за всички продукти не само на жителитѣ на града и на околнитѣ села, но битолскитѣ търговци и занаятчии сѫ продавали голѣми количества различна стока изъ съседнитѣ градове като Костуръ, Леринъ, Ресенъ, Корча и въ по-голѣмата часть на Албания.

Цѣлиятъ стопански и общественъ животъ въ града е личелъ въ неговата чаршия всрѣдъ отдѣлнитѣ добре организирани еснафи, които въ действителность сѫ били и едничкитѣ носители на култура, просвѣтенъ и социаленъ напредъкъ въ града. Не е ставала нито една общополезна манифестация, нито едно народно дѣло, въ което еснафитѣ да не сѫ взимали видно и най-главно участие. Строело ли се е църква, училище, болница или манастиръ, еснафитѣ сѫ бивали винаги на лице и съ своитѣ приноси сѫ правѣли възможно изпълнението на всѣко добро начинание. Така напр. тѣ, като стопански организации, сѫ дали въ 1830 година своя париченъ приносъ за издигането на църквата Св. Димитрий, въ цѣлокупна сума надъ 40,000 гроша, което нѣщо въ онова време е била голѣма сума пари. Покрай другото тѣ съ своитѣ материални помощи на беднитѣ сѫ правѣли, а и до день днешенъ правятъ голѣма услуга, работейки неуморно на хуманното и социално поле.

Последнитѣ две десетилѣтия на миналия вѣкъ, (1880—1900 год.), сѫ епохата на най-голѣмия стопански възходъ на Битоля, на съвременна основа. Отъ 1875 до 1885 година сѫ били построени модерни пѫтища, които сѫ водили отъ Битоля къмъ всички околни градове и които сѫществуватъ и до день днешенъ и вършатъ своята общополезна функция. По този начинъ съ строежъ на добри пѫтища много е било улеснено пренасянето на различни блага. Като последица на това, Битоля напълно се е формирала като съобщителенъ и търговски центъръ. По това време се основаватъ и първитѣ индустриялни предприятия въ града и неговата околия.

Още по-голѣмъ подемъ взима той отъ 1894 год., когато се свързва съ Солунъ чрезъ желѣзопѫтна линия, която е била построена въ срокъ отъ три години и дала възможность на града и неговата околия да бѫдатъ въ прѣкъ контактъ съ свѣтовния пазаръ чрезъ Солунъ. Сега Битоля е била въ състояние не само да внася, но и да изнася въ чужбина значителни количества сурови материали, и то предимно земедѣлски продукти. Все до 1912 год., докато Солунъ е билъ повече транзитно-комисионно мѣсто за своя хинтерландъ, който се е простиралъ отъ Драчъ до Одринъ, Битоля е била сѫщинскиятъ търговски центъръ за всички мѣста отъ Драчъ и Шкодра до Вардаръ, и отъ Прилепския и Кичевския край чакъ до Епиръ на юго-западъ. Цѣлиятъ този край, съ едно население надъ единъ милионъ души, се снабдявалъ съ разни продукти чрезъ битолската чаршия, която посрѣдствомъ солунскитѣ комисионери, а често пѫти и прѣко е била въ връзка съ всички европейски стопански центрове. Пѫтищата, които сѫ водили отъ Битоля за Леринъ, Костуръ, Кожани на югъ, за Прилепъ, Кичево на северъ, за Корча и Янина на юго-западъ и за Охридъ, Струга, Дебъръ и Елбасанъ на западъ, сѫ били винаги твърде оживени отъ многобройнитѣ кервани, коли, коне и мулета, които сѫ пренасяли разни стоки отъ Битоля и въ най-затънтенитѣ околни краища.

За да може по-пълно и по-ясно да се разбере тогавашната дейность и благосъстояние на битолската чаршия, ще споменемъ само това, че всѣки кираджия, който е внасялъ стоки въ Битоля съ своитѣ коли и коне, обикновенно е носилъ съ себе си пари отъ 100 до 300 лири въ злато. Съ тази пара, както и съ паритѣ, получени отъ докарваната стока, тѣ сѫ купували разни индустриални и занаятчийски артикули на битолския пазаръ. Тогава не е чудно, че стойностьта на износа преди 1912 година отъ Битоля само за албанскитѣ краища е възлизала почти на 500,000 наполеона златни въ годината, докато износътъ отъ сѫщитѣ мѣста за Битоля достигалъ срѣдно 100000 наполеона. Като се вземе предвидъ, че битолскитѣ търговци сѫ работили и съ други краища, може лесно да се схване и разбере голѣмото стопанско значение, което Битоля е ималъ по това време. Най-голѣмитѣ артикули на износа въ всички околни мѣста сѫ били разни фабрикати, колониална стока и всички сортове жита и брашна, докато въ вноса главно мѣсто сѫ заемали живъ едъръ и дребенъ добитъкъ, сурови кожи, вълна, зехтинъ, дървени вѫглища и млѣчни произведения.

Всевъзможни чужди фабрични издѣлия и колониална стока на стойность отъ 1/2 милинъ наполеона годишно Битоля е внасяла презъ Солунъ, а и износътъ за чужбина е билъ насоченъ въ сѫщото направление. Освенъ земедѣлскитѣ произведения важна роля въ износа, който не е надминавалъ 100,000 наполеона, сѫ играли и текстилнитѣ издѣлия на домашната промишленость и на фабричното производство въ селото Дихово. Така напр. въ 1910 г. е изнесено презъ Битоля за чужбина, покрай сурови кожи за 40,000 напол. и сирене за 50000, най-вече разни вълнени издѣлия (шаякъ, аба, гайтанъ, килими) за повече отъ 30000 наполеона.

Обаче сѫщинското стопанско значение на Битоля не било толкова въ търговията съ чужбина, колкото въ неговото специялно положение на стопански центъръ за една престранна областъ съ 1,000,000 население. Поради това Битоля е игралъ една отъ най-важнитѣ роли между всички градове въ вѫтрешностьта на Европейска Турция. Търговскиятъ стокообмѣнъ на битолската чаршия въ нищо не е отстѫпвалъ и на най-живия стопански центъръ на Балканския полуостровъ. Не ще бѫде ни най-малко преувеличено, ако се твърди, че битолската чаршия ако не по-голѣма, то поне е била отъ сѫщия размѣръ, както всѣка друга чаршия въ който и да е голѣмъ градъ отъ Адриатическо до Черно море и отъ Дунава до Бѣло море.

Стопанскиятъ напредъкъ на Битоля, който отъ день на день съ бързи и здрави крачки се затвърдяваше и увеличаваше своето влияние въ всички околни области, бѣ прекратенъ съ настѫпилитѣ войни на Балканския полуостровъ. Пагубнитѣ последици още и днесъ се чувствуватъ въ всички отрасли на стопанската дейность на града.

III. Войни, държавно разграничение и упадъкъ.

Дългогодишнитѣ войни отъ 1912 год. все до края на 1918 г., които съ малки изключения сѫ водени въ непосрѣдствена близость на града, разориха не само него и околията му, както и всичко до тогава създадено, но затриха и всички други стопански придобивки, които могатъ да сѫществуватъ и да се развиватъ въ мирно време. Намирайки се непрекѫснато две години въ зоната на военнитѣ действия и бомбардиранъ всѣки день и всѣка нощь, Битоля представяше следъ свършването на войната жалка картина. За нѣкаква търговия или за нѣкаква друга стопанска дейность невъзможно бѣ да се мисли, като се има предвидъ, че най-голѣмата часть на населението не се намираше въ града, но вънъ отъ него.

Обаче въпрѣки голѣмитѣ военни опустошения, градътъ отново започна да се издига стопански, стремейки се да достигне поне онова положение, което е ималъ преди войнитѣ. Въ течение на десеть години сѫ правени голѣми усилия да се оживи стопанскиятъ животъ, а преди всичко търговското обръщение съ близкитѣ области. Повечето търговци и занаятчии, изселили се презъ време на войната, почнаха да се връщатъ. отваряха се нови магазини, построиха се нѣколко индустриални предприятия. Чаршията отново се оживи и проработи. Но скоро почна да се чувствува, че обстоятелствата сѫ се измѣнили, и то не само ония, които зависятъ отъ сѫщностьта на стопанския животъ, но и ония, които сѫ въ тѣсна връзка съ възможностьта за стопанска дейность и които сѫ обикновенно извънъ границитѣ на мощьта на отдѣлния човѣкъ, макаръ той да е най-способниятъ стопански деецъ.

Съ новопрокаранитѣ държавни граници бидоха откѫснати $^2/_3$ отъ ония краища, които по-рано образуваха хинтерландъ на стопанското влияние на Битоля като икономически центъръ. Леринскиятъ, костурскиятъ и воденскиятъ край взе Гърция, докато всички албански области съ Корча и Елбасанъ начело минаха въ предѣлитѣ на албанската държава. Така щото всички пазари, гдето битолскитѣ търговци и занаятчии пласираха своята стока, бидоха откѫснати и почти загубени за битолската чаршия. Държавнитѣ граници, които не трѣбва да бѫдатъ и стопански граници, отнеха всѣкаква възможность за взаимни стопански сдѣлки. Тѣ станаха непреминаваеми бариери за търговията и съобщенията. Ясно е, че стопанската цѣлость, която Битоля образуваше съ споменатитѣ краища отъ дълги години насамъ, изчезна, докато самиятъ градъ остана покрай границата, упѫтенъ въ своята стопанска дейность само въ най-близката околия. Битолска, мориховска, а до нѣкѫде и прѣспанска околия ставатъ хинтерландътъ на битолската чаршия. Тѣхното население на брой около 100000 души е почти едничкиятъ консуматоръ на битолския пазаръ. И ония градове като Прилепъ, Кичево, Охридъ, Струга, Дебъръ, които по-рано чрезъ нея сѫ се снабдявали, бѣха вече изгубени, защото тѣ започнаха прѣко да общуватъ съ по-голѣмитѣ стопански центрове. Посрѣдническата роля, която Битоля игра преди войнитѣ, започна постепенно да изчезва. Сегашната битолска чаршия е чаршия на самия градъ и на околиитѣ Битолска и Мориховска. Отъ това може лесно да се извлѣче заключението, че стопанскиятъ животъ на Битоля е загубилъ своето широко значение и че той днесъ при сѫществуващитѣ обстоятелства е принуденъ да се развива въ тѣсно опредѣлени граници.

Докато сферата на неговото стопанско влияние е така стѣснена и сведена до минимумъ, числото на магазинитѣ въ неговата чаршия е сѫщото, както по-рано. То достига 2000 дюкяни, отъ които едната половина се състои отъ търговски, другата отъ занаятчийски дюкяни. Тази голѣма преситенность и многочисленость на магазинитѣ, която сѫществува въ Битоля, не се срѣща нито въ единъ другъ градъ. Естествено е, че последицитѣ на това нездраво положение сѫ безработица и криза, което нѣщо се почувствува въ цѣлата му сила още отъ 1920 год. Обаче веднага следъ войната всички емигранти отъ града и отъ цѣлата околия и Прѣспа, а особено ония, които се намираха въ Америка, почнаха да изпращатъ на своитѣ близки въ стария край пари, които тѣ сѫ спестили до тогава. Поради този приливъ на пари на битолския пазаръ владѣеше животъ, изобилие и бързина въ сдѣлкитѣ, което не ще се забрави отъ много стопански деятели. Споредъ провѣрени данни, въ Битоля е паднало по онова време почти милионъ и половина долари годишно, а това значи, че Битоля е получавала около 100.000.000 динари (220.000.000 лева) емигрантски пари годишно. Това положение трая все до 1929/30 г., когато и въ Америка настѫпи кризата и изхвърли на улицата хиляди битолчани, които до тогава неуморно работѣха и съ потъ на челото печелѣха по фабрикитѣ, ресторантитѣ и другитѣ всевъзможни магазини и предприятия.

Щомъ се прекѫсна притокътъ на пари отъ Америка, веднага се почувствува стопански застой въ чаршията. Престанаха покупко-продажбитѣ на недвижимитѣ имоти, преустановиха се строежитѣ въ града и селата, отслабнаха покупкитѣ на разни продукти отъ страна на широкитѣ народни маси. Чакъ сега се видѣ, че Битоля покрай свѣтовната криза трѣбва да се справя и съ една чисто мѣстна своя криза, която се явява като резултатъ на по-горе споменатото състояние и лоши обстоятелства.

IV. Занаятчийство

1. Понятие и характерни особености

Когато се говори за занаятчийство въ Битоля, трѣбва да се опредѣли неговата сѫщность и какво въ действителность то представлява, защото нѣма нито една кѫща въ града, гдето не се упражнява промишленъ трудъ. Подъ занаятчийство не се подразбира кѫщната работа като плетенето на чорапи, разнитѣ начини на шиене, месенето хлѣбъ, — явления, които се забелязватъ въ повечето битолски жилища. Кѫщната работа за промѣняне вида на суровитѣ материали, което се върши въ крѫга на самата кѫща за всички домашни и то лично, не е занаятчийство. Тази кѫщна промишленость цели да задоволи своитѣ нужди чрезъ своето производство. При нея нѣма стремежъ за печалба, върши се покрай другитѣ кѫщни работи въ воденето на домакинството и то често съ употрѣбление на сурови материали, които се произвеждатъ лично. На занаятчийството не принадлежи онази дейность, при която суровината се дава отъ потрѣбителя (консуматора), а инструментитѣ — отъ работника.

Занаятчийството е онази система на производството, при която производительтъ е собственикъ на всички работни срѣдства и произвежда за консуматора, който не е членъ отъ неговото семейство, производительтъ е тукъ сѫщевременно работникъ и собственикъ на суровината и на помощнитѣ материали, а самото производство е опрѣделено за известенъ пазаръ, за клиенти, съ които се встѫпва въ прѣкъ допиръ.

Занаятчийската дейность става въ известни часове и на опредѣлено мѣсто, т. е. въ дюкяни. Тя е главното занимание на отдѣлни хора-занаятчии, отъ което тѣ получаватъ всички други срѣдства, нуждни за тѣхното сѫществуване. Капитальтъ при тѣхъ нѣма голѣмо значение. Работата и трудътъ сѫ единственитѣ фактори отъ решаваща важность.

Занаятчийството произвежда за пияцата. Затова то трѣбва да покаже всѣкиму своитѣ издѣлия, съ цель да спечели повече потрѣбители. Въ това лежи и главната причина, че занаятчиитѣ изпълняватъ своята работа въ дюкяни, които образуватъ срѣдището на чаршията въ града. Освенъ това характерно е, че занаяти отъ единъ и сѫщи родъ показватъ или, по-добре казано, сѫ показвали до преди нѣколко години известна концентрация относно мѣстото за извършването на работата. Така че единъ и сѫщи занаятъ се съсрѣдоточава по цѣлата улица, както е напр. случаятъ съ казанджии, абаджии, куюнджии, кюркчии, обущари, леблебиджии и т. н.

Съ своето производство занаятчиитѣ задоволяватъ най-голѣмата часть отъ нуждитѣ на Битоля за занаятчийско-индустриалнитѣ издѣлия. Но най-важното имъ стопанско значение се състои въ това, че тѣ сѫ сами производители на своитѣ издѣлия, че произвеждатъ и поправятъ покрай самия потрѣбитель и че тѣхното производство въ сравнение съ тѣхната интензивна работа е много по-голѣмо, отколкото е тѣхниятъ брой спрямо цѣлия народъ. Тѣ иматъ още една важна стопанска стойность, че сѫ учители на занаятчийското подрастващо поколѣние, което трѣбва да продължи и да усъвършенствува занаятчийското производство и да се подготви за бѫдещи занаятчийски и фабрични майстори, както и за държавна нужда. Съ своя здравъ и почтенъ животъ, съ своя бързъ, прилеженъ и изправенъ трудъ, занаятчиитѣ не само че сѫ учители на своето младо поколѣние въ професията, но сѫ и негови учители въ труда, реда и почтеностьта, както и въ самия практиченъ човѣшки животъ.

Покрай това повече социално-просвѣтно, отколкото стопанско значение, занаятчиитѣ представятъ въ чисто социално отношение незамѣнима стойность на редъ, сигурность, трудъ и устройство. Тѣ сѫ най-солидната часть отъ гражданството, която никога не се впуска въ крайни авантюристични опити и предприятия, защото тѣхниятъ животъ минава въ непрекѫснато прилежно старание и работа, отъ което тѣ черпятъ нужднитѣ срѣдства за сѫществуване и напредъкъ. Пословицата, че „съ потъ на лицето всѣки трѣбва да печели своя насѫщенъ хлѣбъ“, тука намира своето пълно приложение. Въ действителность тѣ образуватъ ядката на така нареченото срѣдно съсловие, т. е. на онова съсловие, което има своето мѣсто между богаташитѣ отъ една страна и сиромаситѣ, т. е. пролетарията отъ друга, така щото съ пълно право може да се каже, че това е съсловието, което е най-идеалната цель на всѣка здрава социална политика на държавата.

2. Сегашното положение и причини за упадъкъ

Занаятчийството въ Битоля минава презъ особени фази въ своето развитие. Общо погледнато, то не показва численъ упадъкъ. Истина е, че отдѣлни занаяти сѫ западнали и продължаватъ да западатъ за смѣтка на други, които въ повечето случаи сѫ се увеличили безъ всѣкаква обективна нужда, а дори и надъ всѣкаква граница. Обаче безспорно е, че всички задружно сѫ западнали въ материално отношение, въ своето благосъстояние. Да бѫдешъ занаятчия нѣкогашъ, значило да бѫдешъ осигуренъ за единъ достоенъ животъ. Разстоянието отъ занаятчия до пролетарий сега не е голѣмо.

Въ чаршията и днесъ се намиратъ толкова занаятчийски дюкяни, колкото сѫ били и преди балканската война. Къмъ края на 1940 година сѫ сѫществували 75 различни занаяти, въ които сѫ работили 1,025 пълноправни майстори, 300 непълноправни майстори, 835 калфи и 438 чираци. Така щото съ занаяти се занимаватъ почти 2,600 души.

Занаяти, които западатъ не само въ своето благосъстояние, но и въ своята численость, сѫ следнитѣ: златарски, куюнджийски, свѣщарски, абаджийски, самарджийски, леблебиджийски, цървуларски, налънджийски, казанджийски и грънчарски.

Главната причина за тѣхния упадъкъ е това, че отслабнало търсенето на тѣхнитѣ издѣлия. Тази постепенна промѣна е въ тѣсна връзка както съ прегрупирането на самото население, така и съ замѣстването на отдѣлни произведения съ други, които служатъ за сѫщитѣ нужди, но които фабричната индустрия произвежда съ съвсемъ други сурови материали.

Известно е, че турската часть на населението отъ града и отъ околията съ своето богатство и съ своя особенъ начинъ на животъ бѣше най-добриятъ купувачъ на златарскитѣ, куюнджийски, абаджийски, ножарски и налънджийски издѣлия. Понеже турцитѣ следъ свѣтовната война започнаха бързо да се изселватъ въ Турция, то и тѣхното число значително е намалѣло. Останалитѣ сѫ почти всички въ бедно състояние и заради това тѣхното търсене е отслабнало повече, отколкото е трѣбвало съотносително да бѫде.

Фабричната индустрия съ своитѣ произведения все повече и повече започва да задоволява нуждитѣ за разнитѣ фабрични продукти. Вследствие на това се явява силно намале-

По числото на занаятчиитѣ изтъкватъ се следнитѣ занаяти:

ЗАНАЯТЪ	Майстори		калфи	чираци	Всичко
	пълнопр.	непълн.			
Обущарски	122	27	150	80	379
Шивашки	87	16	95	40	238
Хлѣбарски	82	5	43	15	145
Ковачески	53	36	23	40	152
Дърводѣлски	43	14	85	46	188
Бръснарски	45	5	28	15	93
Месарски	45	4	12	6	67
Абаджийски	31	5	12	6	54
Дюлгерски (зидарски)	20	45	110	30	205
Желѣзарски	16	7	24	15	62
Сладкарски	24	—	9	9	42
Коларски	20	6	6	2	34
Тенекеджийски	14	14	8	5	41
Декоративно-бояджийски	12	15	12	5	44
Налбантски	14	8	6	2	30
Бъчварски	14	4	3	2	23
Самарджийски	15	—	—	—	15
Часовникарски	14	6	1	1	22
Бояджийски	11	3	5	2	21
Казанджийски	11	1	2	3	17
Цървуларски	9	2	3	4	18
Леблебиджийски	10	—	—	—	10
Различни занаяти	313	69	198	110	690
Всичко	1,025	292	835	438	2,590

ние и дори прекжсване на покупката на цѣлъ редъ занаятчийски издѣлия. Достатъчно е да се спомене само казанджийскиятъ и грънчарскиятъ занаятъ, които съ въвеждането на порцелановитѣ, емайлиранитѣ и алуминиеви сждове въ всѣка кжща, непрекжснато упадатъ и даватъ достатъчно ясна картина за всичко онова, което може днесъ да направи производството, организирано на здрава, широка и рационална основа.

Нѣкогашната куюнджийска чаршия съ повече отъ двадесеть дюкяни, въ които сж се изработвали най-хубави филигранови накити, известни навсѣкжде изъ полуострова, я нѣма. Само надписътъ на улицата показва, че въ нея нѣкога е билъ съсрѣдоточенъ напредващиятъ и доходенъ куюнджийски занаятъ. Че куюмджийството се намира въ положение на умиране, говори и фактътъ, че нѣма нито единъ ученикъ-чиракъ, който да изучава тоя занаятъ. Работата на майсторитѣ, които по-рано сѫ били въ този занаятъ, се ограничава само съ поправки на куюнджийски издѣлия. Сѫщата сѫдба на упадъкъ има и златарскиятъ занаятъ.

Прочутитѣ битолски абаджии, които нѣкога сѫ образували ядката въ чаршията и чиито оборотъ е достигалъ милиони, се преполовиха. „Влашката чаршия“, на която абаджиитѣ съ своето прилежно и презъ цѣлия день непрекѫснато работене сѫ давали живъ потикъ въ всички нейни нужди, днесъ е почти пуста и безлюдна. Нѣма въ нея оня животъ и сдѣлки съ търговцитѣ отъ всички съседни области дори отъ Албания и Епиръ, както е било преди 30—40 години. Само вълнени произведения (веленца) сѫ едничкитѣ артикули, които се забелязватъ днесъ, че се продаватъ въ нея и то въ нѣколко дюкяни въ ограничени количества.

Докато споменатитѣ вече занаяти съ такава мѫка се крепятъ, то други сѫ напълно пропаднали. Нѣкогашнитѣ тъкачки, табашки, ножарски, сапунджийски, вѫжаро-мутафчийски, калъпчийски и сърмаджийски занаяти, които въ миналото сѫ заемали видно мѣсто въ битолската чаршия, сѫ изчезнали. Съ тѣхъ се занимава днесъ още по нѣкой и то у дома си.

Като занаяти, които показватъ численъ напредъкъ, могатъ да се посочатъ следнитѣ: бръснарскиятъ, шивашкиятъ, хлѣбарскиятъ, обущарскиятъ и дърводѣлскиятъ. Когато обаче се сравнява тѣхното по-предишно положение съ сегашното, се вижда, че тѣ сѫ се удвоили. Тѣ образуватъ почти половината отъ всички занаятчийски дюкяни въ чаршията. Причината за тѣхното размножение е значителното увеличение на консуматоритѣ, вследствие на настѫпващата мода или промѣната на самия животъ.

Голѣма роля за увеличаване консумацията на шивашкитѣ и обущарски издѣлия играе и селското население, което въ своята употрѣба отъ день на день все повече се приближава къмъ града. Докато преди двадесеть години обувки по селата не сѫ виждали никакъ, днесъ е голѣма рѣдкость да се намѣри селянка отъ околнитѣ села, която да не носи и то много често най-елегантно изработени обувки. Цървули днесъ носятъ рѣдко само ония селяни отъ съседнитѣ полски села, които се намиратъ въ относително слабо материално положение, като се сравнятъ съ другитѣ планински „американски“ села, чиито мжжки жители сж захвърлили народната носия и сж облѣчени въ обикновени градски дрехи.

Въ всѣка градска, дори и въ по-добритѣ селски кжщи, се явява стремежъ за тѣхното по-хубаво обзавеждане и мобилиране. Нѣкогашнитѣ миндерлъци се замѣстватъ постепенно отъ столове и кревати, разнитѣ съзидани долапи и сергени отстжпватъ мѣсто на изкусно изработени и практични гардероби и сандъци. Че тѣзи промѣни сж отъ голѣма полза за дърводѣлския занаятъ, това не търпи никакво съмнение.

Обърнемъ ли се на другата страна, ще видимъ, че въвеждането на модата — женитѣ да носятъ кжси коси, е увеличило клиентитѣ на бръснаритѣ и фризьоритѣ, и безспорно е, че то ще послужи ако не за подобрение, поне за запазването на тѣхната досегашна дейность.

Всички тия явления отъ ежедневния животъ, които на пръвъ погледъ изглеждатъ безъ всѣкаква важность, въ действителность сж отъ решаващо значение за преуспѣването на единъ занаятъ. И ако въ стопанския животъ важи законътъ, че често пжти дребнитѣ причини иматъ голѣми последствия тогава безъ съмнение това най-добре и най-явно изпъква въ занаятчийската дейность.

Казахме, че числото на обущаритѣ, шивачитѣ и хлѣбаропекаритѣ, дърводѣлцитѣ и бръснаритѣ се е увеличило. Обаче, понеже това увеличение на тѣхнитѣ клиенти не е въ съответно отношение съ увеличението на занаятчиитѣ, което е много по-голѣмо отъ онова, което би трѣбвало да бжде, то поради това и при тѣхъ, както и при останалитѣ занаяти, се явява известна криза.

Главната и за всички занаяти важеща причина за тѣхния досегашенъ упадъкъ, бѣ и държавното разграничаване съ Албания и Гърция отъ 1912 и 1919 год. Поради близката граница Битоля не можеше следъ войнитѣ да постигне онази стопанска висота, която имаше по-рано. Населението на града спадна на повече отъ половина (отъ 70,000 жители на 30,000). Мѣстата, които най-много харчеха занаятчийскитѣ издѣлия, отпаднаха. Пазаритѣ, въ които битолскитѣ занаятчийски артикули сж се пласирали най-добре, се откжснаха отъ държавната граница и съ това и сферата на стопанското влияние на Битоля се сведе въ най-тѣсни рамки. Албания, която съ своето мухамеданско население бѣ най-добриятъ клиентъ на битолската чаршия и която съ своята консумация е давала възможность да сѫществува цѣла редица отъ занаяти, бѣ откѫсната. Сѫщо така отпаднаха леринскиятъ и костурскиятъ край, които задоволяваха въ битолската чаршия своитѣ разнообразни нужди за занаятчийски издѣлия въ неограниченъ брой. Битоля, който е билъ не само административно-политически, но сѫщевременно и стопански центъръ на цѣлия югозападенъ дѣлъ на Балкански полуостровъ съ население къмъ единъ милионъ, стана обикновенъ пограниченъ градъ, насоченъ съ своята стопанска деятелность само къмъ най-близката околия.

Всички до сега изнесени факти за занаятчийството, както и за самото положение на занаятчиитѣ въ Битоля, показва по единъ много ясенъ начинъ, че съ досегашната метода на действие не може да се върви по-нататъкъ и че трѣбва да се намѣри подходенъ изходъ отъ това тежко положение, въ което се намиратъ всички занаяти безъ изключение. Не се ли предприематъ навременно и енергично нуждниттѣ мѣрки, целящи тѣхното запазване и подобрение, по-тежко ще бѫде тогава да се направи нѣщо по-късно, когато тѣ ще се намиратъ въ още по-лошо положение отколкото сѫ днесъ. За всѣки занаятчия сега е ясно, че работитѣ не вървятъ добре въ занаятчийската деятелность, но сѫщевременно трѣбва да се забележи, че е малъкъ броятъ на ония, които виждатъ и разбиратъ, че тѣ сѫ самитѣ донѣкѫде криви за своето непоносимо положение. Всички обстоятелства говорятъ, че е настѫпило вече време за вземане нужднитѣ мѣрки, които биха били отъ полза за занаятитѣ и които биха били незамѣнима облага за тѣхното сѫществуване. Чувствува се сѫщо и нуждата за закрепване стопанското положение на самия занаятчия. Найважното въ тази работа е фактътъ, че всѣка мѣрка, която би могла да се предприеме отъ страна на публично-правнитѣ тѣла, т. е. отъ страна на държавата, область или община, не би дала онази полза, която би се постигнала съ планомѣрното и обмислено старание на самитѣ занаятчии за заздравяване на тѣхното собствено положение. Сѫдбата на занаятчиитѣ до голѣма степень зависи отъ самитѣ тѣхъ. Ако тѣ не искатъ да минатъ въ областьта на рационализирана занаятчийска деятелность и да се приспособятъ къмъ нейнитѣ съвременни принципи, никой другъ не може да имъ помогне. Въ преустройството на начина на производството и въ тѣхната по-добра професионална подготовка, както и въ тѣхното реорганизиране на кооперативна основа лежи и най-ефикасното и най-подходно обективно срѣдство за подобрение на тѣхното положение и за тѣхното общо преуспѣване.

V. Индустрия

Началото на индустрията въ Битоля, както и въ всѣко друго мѣсто, се явява въ скромни граници и въ малочислени предприятия, които фактически представляватъ преходъ отъ примитивна занаятчийска промишленость къмъ по-съвършени методи за работа.

Въпрѣки, че тѣ днесъ не отговарятъ всецѣло на всички условия, които сѫ решаващи да може едно предприятие да се нарече индустриално въ съвремененъ смисълъ, все пакъ тѣ могатъ да се считатъ като такива, като се вземе предвидъ тѣхниятъ начинъ на производството: влагането на по-голѣми суми, приложението на принципа на разпредѣлението на работата, заниманието на по-голѣмо число работници и употрѣбата на моторна сила на различни други машини. Вѣрно е, че тѣ не могатъ да се сравняватъ съ фабрикитѣ въ индустриалнитѣ земи, гдето работятъ хиляди и хиляди работници подъ шума на различни сложни машини и мотори. Но такива, каквито сѫ, тѣ не спадатъ и къмъ занаятчийскитѣ дюкяни, въ които работата, и то рѫчната работа на самия занаятчия, е отъ най-голѣмо значение. Както при европейскитѣ индустриални предприятия, така и при тѣхъ, капиталътъ и машината играятъ решаваща роля и, което е най-важно, всички предприятия разполагатъ съ нуждниттѣ постройки, въ които съ помощьта на моторната сила може да се употрѣби по-голѣмо число работници.

Такива индустриални предприятия се явяватъ въ Битоля и въ неговата най-близка околность още преди 60 години, именно отъ 1885 год., когато е основано първото индустриално предприятие, до 1930 год., когато е основано последното такова предприятие. Преди това не е сѫществувала нито една фабрика и всички нужди за индустриални произведения сѫ били задоволявани отъ занаятчиитѣ или отъ кѫщната промишленость.

Появата ва индустрията се раздѣля на два периода, които се ограничаватъ ясно съ свѣтовната война отъ 1914—1918 г. Единиятъ се завършва до 1918 год., а вториятъ започва отъ 1918 год. насамъ. Първиятъ периодъ се характеризира съ основаването на нови предприятия, докато вториятъ се отличава не само съ основаването на нови, но и съ възобновяването на стари предприятия, както и съ разширяването на по-голѣми занаятчийски работилници въ фабрики.

Единъ отъ най-важнитѣ клонове на индустрията отъ преди 1912 г. е мелничарството. То се явява въ мелници, които се преуреждатъ, разширяватъ и които прокарватъ разни машини, така щото почватъ да доставятъ и брашно, и то на нѣколко качества, отдѣлно отъ трицитѣ. Това било отъ особено значение за Битоля, защото тя до тогава се снабдявала съ брашно смлѣно въ воденицитѣ, което селянитѣ донасяли въ града смѣсено съ трици. Съ течение на годинитѣ населението все повече и повече схващало ползата отъ мелницитѣ и за време отъ 15 години сѫ построени и то предимно на Брусничкия потокъ при Довледжикъ 19 мелници, отъ които всѣка е имала срѣденъ капацитетъ на производство 2000 кгр.

Мелницитѣ сѫ построени на мѣста, гдето водната енергия е най-силна. Нѣкои отъ тѣхъ сѫ имали въ запасъ мотори, които сѫ били употрѣбявани само презъ сухитѣ лѣтни месеци, когато тѣ не сѫ могли да работятъ вследствие на недостига отъ вода.

Въ това време имало и по-голѣми мелници, чийто капацитетъ е достигалъ до 5000 кгр. брашно дневно. Всички тѣзи мелници сѫ работили и работятъ не само за нуждитѣ на битолското гражданство, но и за нуждитѣ на близката и далечна околность. Значителни количества брашно сѫ се изнасяли за Дебъръ, Корча и други албански градове.

Исмаилъ паша основа въ 1905 год. при желѣзопѫтната гара днешната мелница „Драгоръ“, за чийто строежъ вложи 16000 златни турски лири. Тази мелница съ капацитетъ $2^{1}/_{2}$ вагона дневно, (който по-късно къмъ 1936 г. е билъ увеличенъ на 5 вагона) започнала да работи много добре и да мели пшеницата, която въ изобилие се ражда въ Пелагонийското поле. Тя не се ограничавала съ задоволяване на нуждитѣ само на Битоля, но голѣма часть отъ произведеното брашно изнасяла за Леринъ, Костуръ и Суровичево. Следъ четиригодишна успѣшна дейность, тя е била докарана въ тежко положение поради конкуренцията на брусничкитѣ мелници, така щото за известно време бѣ принудена да престане да работи.

Друга индустрия отъ значение е била текстилната. Презъ 1883 год. била построена въ село Дихово една съвсемъ модерна текстилна фабрика, която е произвеждала разни платове, шаякъ, фланели, пояси, гайтани и др. текстилни издѣлия. Въ тази фабрика сѫ били вложени отъ нѣколко сътрудници голѣми капитали, отначало около 15000 златни турски лири. Числото на работницитѣ е било винаги къмъ 100 души. Своитѣ произведения тя е пласирала по всички по-важни мѣста въ Балканския п-въ не само поради това, че е разполагала съ най-модерни машини, но че и продажбата е била организирана на съвременна основа. Освенъ въ Битоля, тя е имала свои кантори и въ Солунъ, откѫдето е била въ връзка съ представителитѣ на по-голѣмитѣ търговски фирми на Балкана. Непрекѫснато е работила 30 години и презъ свѣтовната война бѣ завинаги напълно разрушена вследствие на бомбардировката на село Дихово.

Въ селата Търново и Магарево, които повече приличаха на градчета, по примѣръ на фабриката въ Дихово започнали да се строятъ къмъ 1890 г. текстилни работилници, отъ които нѣкои биха могли да се смѣтатъ и за фабрики. Тѣзи текстилни предприятия, чието число достигна 12, бѣха напълно разрушени презъ свѣтовната война (1916—1918).

Къмъ 1890 год. при Буковскитѣ лозя е била построена фабрика за бира, която е работила около петь години. Поради недостига на капиталъ, и поради липса на добъръ майсторъ-специалистъ въ занаята и на другитѣ условия, които сѫ отъ значение за сѫществуването и напредъка на тази индустрия, това предприятие престанало да работи за винаги. Въ края на миналото столѣтие била построена нова пивоварница въ село Магарево, но тя не могла дори да започне да работи.

Презъ 1910 год. е основана фабриката за керамиди и тухли на братя Иванови, въ която тѣ сѫ вложили 6.000 златни наполеони. Снабдена съ моторъ отъ 36 конски сили, тя е могла да произвежда годишно до 400000 парчета модерни керамиди и надъ 1000000 тухли. Поради липсата на подходенъ суровъ материалъ на самото мѣсто, гдето се намира фабриката, и поради конкуренцията на фабрикитѣ отъ другитѣ мѣста, това предприятие престана отъ 1925 година да произвежда керамиди и се ограничи само въ известно производство на тухли по примитивенъ начинъ.

Такова е било развитието на индустрията въ Битоля и неговата околность въ първия периодъ до войнитѣ на Балканския полуостровъ (1912—1918).

Следъ 1918 год. започна отново да се забелязва оживление и въ развитието на индустрията. Повечето мелници на Брусничкия потокъ, които поради бомбардировкитѣ бѣха разрушени, бѣха възобновени, разширени и усъвършенствувани. Тѣ сж днесъ 21 на брой, всѣка съ срѣденъ капацитетъ 4000 кгр. брашно дневно и съ водна енергия отъ 20 конски сили. 4 мелници отъ тѣхъ иматъ и мотори отъ 116 конски сили. Ако се вземе предвидъ, че въ всѣка мелници сж вложени срѣдно по 3000 наполеона, тогава се дохажда до заключение, че брусничкитѣ мелници струватъ 63000 наполеона, т. е. 1260000 златни лева. Освенъ тѣзи мелници още една се намира въ село Кажани съ дневенъ капацитетъ 2500 кгр., която е построена въ 1930 г., и друга въ село Дихово съ капацитетъ половинъ вагонъ дневно, построена презъ 1931 год.

Въ село Магарево е построена презъ 1922 година фабрика за вълнени платове, която разполага съ 40 конски сили. Презъ 1924 година сж построени две фабрики за сапунъ, отъ които едната е престанала да работи въ 1936 г., докато презъ 1925 година е построена електрическа централа, която снабдява града съ електрическо освѣтление. Сжщата година е превърната въ фабрика и дотогавашната занаятчийска работилница за захарни издѣлия на Петъръ Герасимовъ. Въ 1927 година е основана Битолската текстилна индустрия к. д., въ която сж вложени само за сграда и за машини къмъ два малиона динара. Презъ 1930 година скопската фабрика за бира построи една малка фабрика за ледъ, която въ 1935 год. престана да работи, поради конкуренцията на селянитѣ отъ село Орѣхово, които снабдяватъ Битоля съ значително по-ефтинъ природенъ ледъ. Съ тази фабрика престава и основаването на индустриални предприятия въ Битоля.

Днешната индустрия на града и на неговата околность се състои отъ 22 предприятия, които разполагатъ съ енергия отъ 1300 конски сили. Въ всички предприятия, които не работятъ редовно, намиратъ препитание около 260 работници и работнички.

Първа по редъ е мелничарската индустрия, както по броя на самитѣ предприятия и по количеството на разполагаемата енергия, така и по размѣра на тѣхното производство. Тя има всички благоприятни условия за развитие благодарение на плодородното Пелагонийско поле, което ражда хубаво жито. Мелницата „Драгоръ“ представлява въ всѣко отношение едно фабрично предприятие въ съвремененъ смисълъ на думата, както по своя капацитетъ и уредба, така и по качеството на произвежданото брашно. То разполага съ енергия отъ 150 конски сили, има дневенъ капацитетъ 5 вагона и въ него работятъ 35 работници. Всички останали мелници въ околностьта на града работятъ съ 450 к. с. енергия, иматъ 100 работника и дневенъ капацитетъ до 9 вагона.

Друго важно предприятие е „Битолската текстилна индустрия“. Основано отъ 20 командитори — битолски търговци. То е една отъ рѣдкитѣ фабрики, която работи непрекжснато презъ цѣлото време на своето сжществуване. Разполага съ електро-моторъ отъ 24 к. с. и въ нея работятъ къмъ 100 работници, отъ които повечето сж момичета. Въпрѣки че въ първитѣ години на своята дейность е претърпѣла известни загуби отъ вересии и отъ разлики въ ценитѣ на материалитѣ, тя не е преставала да организира на по-широки основи своето производство, да го подобрява и да засилва неговия пласиментъ. Произвежда разновиденъ трикотажъ, 150000 парчета годишно, докато капацитетътъ ѝ изнася къмъ 260000, съ работене на две смѣни. Суровиятъ материалъ (прежда) по-рано бѣ набавянъ отъ Чехия и Италия, а по-късно отъ Хърватско (Дуга реса). Главнитѣ страни, въ които сж се харчили нейнитѣ произведения, сж били Македония, Сърбия и Далмация.

Отъ значение за Битоля и за нейния стопански животъ е и електрическата централа к. д. Тя разполага съ два дизелъ мотора, съ всичко 530 к. с. Главнитѣ командитори, които съдействуваха при основаването ѝ, бѣха лица отъ Бѣлградъ, които отъ самото начало не поставиха това предприятие на чиста и здрава основа по отношение на концесията за снабдяването на общината и на гражданството съ електрическа енергия, нито пъкъ се знае колко пари сж били вложени въ него. Сжщо така и отношенията всрѣдъ самитѣ командитори, между които има и мѣстни жители, не сж точно опредѣлени, което нѣщо прави впечатление, че предприятието живѣе отъ днесъ за утре.

Отъ двете сапунени фабрики, които бѣха основани отъ две конкурентни групи на колониални търговци, отъ преди три години остана да работи само онази на братя Ризеви, която откупи инвентара на другата. Тя разполага съ моторъ отъ 17 к. с. и съ 7 работника. Годишниятъ ѝ капацитетъ е 1000000 кгр., но тя провежда въ действителность само 300 до 400000 кгр. сапунъ за пране и незначително количество (5000 кгр.) пресовани и евтини тоалетни сапуни. Суровитѣ материали набавя отъ Южна Америка и Австралия, а водно стъкло отъ Германия. Цѣлото си производство пласира на пазара въ Битоля и въ околнитѣ градове. Голѣма прѣчка за редовното работене на това предприятие представлява оскѫдицата на суровия материалъ (мазнини).

Съ тази фабрика се изчерпва и броятъ на индустриалнитѣ предприятия, които работѣха макаръ и съ известни затруднения до пролѣтьта на 1941 год. Но отъ това не трѣбва да се извлича заключение, че въ Битоля нѣма условия за по-широка индустриална дейность. Напротивъ, много факти ясно говорятъ въ полза на това, че съ нормализирането на политическитѣ и стопански обстоятелства и въ Битоля ще настѫпи нова ера на здраво индустриално развитие, използувайки преди всичко природнитѣ богатства на страната и предприемчивостьта на самото население.

VI. Търговия

Следъ свѣтовната война (1918 г.) настѫпиха нови моменти въ търговския животъ на Битоля. Войнитѣ отъ 1912 до 1918 год. разстроиха градското стопанство. Всѣки търговецъ, който се върна на по-предишната си работа, трѣбваше да започне съвсемъ отново да развива своята дейность, както по отношение на набавянето на нуждниtѣ артикули, така и за придобиване на клиентитѣ. Станалото презъ време на войнитѣ преселение на населението и на значително число търговци въ Солунъ, Скопие и въ редица градове въ България измѣни до голѣма степень изгледа и състава на самата чаршия. Сѫщо така и новитѣ законни норми и новитѣ начини и обичаи въ сключването на сдѣлкитѣ не останаха безъ влияние върху търговския животъ на града.

Фактътъ, че битолскиятъ пазаръ бѣ откѫснатъ съ държавната граница отъ своя нѣкогашенъ хинтерландъ и отъ Солунъ, подействува много отрицателно върху напредъка и развитието на мѣстната и външна търговия. Макаръ Солунъ съ своето пристанище да бѣ въ друга държава, той не препрестана и следъ това да бѫде отъ сѫщото стопанско значение за битолската външна търговия, както и по-преди. Почти цѣлиятъ износъ за чужбина продължи да върви презъ него, както и вносътъ на редица по-важни колониални и манифактурни стоки.

Мѣстната търговия започна да се развива въ ограничени рамки. Броятъ на консуматоритѣ, вследствие на близостьта на гръцката и албанска граници, намалява до минимумъ. Битолскиятъ пазаръ не може сега да разчита на по-раншната покупателна мощь на гражданина и на селянина. Той има да снабдява само намалѣлия брой на жителитѣ на града и на околнитѣ села, които отъ день на день взеха да западатъ бързо въ материално отношение поради низкитѣ цени на тѣхнитѣ произведения и поради произвола на сѫдбата, на които бѣха всецѣло оставени.

Въпрѣки това слабо стопанско положение, числото на търговскитѣ магазини въ града не е много намалѣло. То се движи въ последно време винаги къмъ 900. Работата въ тия магазини и стокообмѣнътъ обаче сѫ толкова слаби и оскѫдни, че само едната половина отъ тѣхъ, и то онѣзи, които работятъ предимно отъ града, могатъ да изкарватъ препитаването си отъ своята търговска дейность. Другата половина едва крета и затова тя взима активно участие, макаръ и подъ формата на второстепенно занаятие, и въ другитѣ отрасли на стопанския животъ на града. Въ началото на 1941 год. битолската чаршия броеше следнитѣ търговски магазини, по клонове:

бакалски	185
кръчмаро-винарски	109
овощни и зеленчукови	86
галантерийски	62
брашнаро-житарски	61
кафенета	61

ханове	57
манифактурни	22
кожарски	16
кюмурджийски	16
внось-износъ	15
желѣзарски	14
живъ добитъкъ	14
строителни материали	11
стъкларски и порцеланъ	10
разни	144
Всичко	883

Докато числото на самитѣ магазини, които сѫ безъ изключение еднолични фирми или събирателни дружества, достига 883, броятъ на самитѣ търговци не надхвърля 800 души. Тази разлика се обяснява съ факта, че мнозина търговци сѫщевременно водятъ по два и повече клона търговия. Не е рѣдъкъ случай, когато въ единъ и сѫщъ магазинъ се продаватъ артикули отъ два или три различни търговски клона, като напримѣръ: кръчма и бакалница или манифактура и бакалница да се водятъ отъ едно и сѫщо лице често въ единъ или въ привидно отдѣлени магазини, но въ сѫщото здание. Акционерната, командитна и други законни форми на търговска дейность сѫ непознати въ битолската чаршия.

Въ по-голѣмитѣ магазини намиратъ работа известно число помощници и ученици. Обаче тѣхното число не преминава 1000 души, така щото въ търговията намиратъ работа къмъ 1800 жители на града.

Външната търговия се движеше въ две направления: въ по-малъкъ обсегъ — къмъ градоветѣ на севернитѣ области и въ по-голѣмъ — къмъ другитѣ земи чрезъ Солунъ. Отъ 1936 год. започна да се развива износътъ за Албания, както и вносътъ отъ тамъ. Поради международнитѣ обстоятелства презъ последнитѣ години външната търговия не представлява сигурно явление за оценката на търговскитѣ връзки и на потенциала на битолския пазаръ. Вследствие на разнитѣ ограничения и мѣрки, които се взимаха и взиматъ въ всѣкоя страна, тя показва голѣми колебания.

Презъ последнитѣ години сѫ изнесени въ чужбина стоки въ следната стойность въ динари:

	1937 г.	1938 г.	1939 г.
за Гърция (добитъкъ и др.). . .	17.706.287	10 500.159	4.816.690
за Албания (царевица, пшеница, строит. материялъ и др.). . .	4.056.315	2.747.051	4.958.126
за Америка С.А.Щ. (кашкавалъ) .	1.016.063	470.094	974.382
за други земи		93.150	331 079
Всичко. . .	22.778.675	13.810.454	11.080.277

Презъ сѫщото сѫ време внасяни отъ Гърция, Германия, Англия и Италия предимно памучна и вълнена прежда, платове и колониални артикули, срѣдно за около 10.000.000 динари годишно. Други разни произведения, фабрични и полуфабрични, сѫ внасяни отъ Сърбия, Хърватско и Словения.

Съ огледъ на единичнитѣ видове стоки изнесени сѫ въ чужбина: (гл. табл. на стр. 82).

За износа въ земитѣ, които влизаха въ бившата Югославянска държава, нѣма статистически данни. Той се е състоялъ главно отъ туземни земедѣлски продукти и то въ скромни размѣри.

VII. Земедѣлие

Земедѣлското производство на Битоля се явява главно въ три насоки: въ градинарство, въ производство на тютюнъ и въ лозарство. Това сѫ почти едничкитѣ отрасли на онази стопанска дейность, която чрезъ обработване на земята създава не само блага за нуждитѣ на населението, но поминъкъ и препитание на значителенъ брой работници въ града, които се занимаватъ съ нея.

1. Градинарство

Производството на зеленчукъ е било въ миналото много по-силно застѫпено, отколкото то се е запазило до днешенъ день. Както по величината на засадената площь и по числото на заетитѣ работници, така сѫщо и по количеството на произведенитѣ зеленчуци, градинарството е било презъ турско време (до 1912 год.) два пѫти повече развито. Не само многочисленото население на самия градъ, но и многобройнитѣ турски жители и многохилядниятъ турски воененъ гарнизонъ сѫ били главниятъ факторъ за голѣмата консумация на разнитѣ

	КОЛИЧЕСТВО НА ИЗНОСА ВЪ КГР. ПРЕЗЪ			СТОЙНОСТЬ НА ИЗНОСА ВЪ ДИНАРИ ПРЕЗЪ		
	1937	1938	1939	1937	1938	1939
Дребенъ добитъкъ (овци, кози и т. н.) глави	90.562	37 905	8.861	10.281.855	3.351.651	721.560
Едъръ добитъкъ (волове, биволи, коне и т. н.) глави	3.171	900	803	4.217.100	1.133.875	992.470
Царевица	2.047.258	1.946.022	—	1.986.537	2.073.254	—
Пшеница	942.544	798.700	—	1.780.291	1.358.300	—
Фасулъ	60.822	796.845	520.509	1.711.397	2.770.743	1.655.810
Грахъ	446.951	555.090	40.980	353.066	1.226.100	81.960
Ръжъ и ечемикъ	45.000	135.200	—	66.000	175 800	—
Дървенъ строителенъ материалъ	165.000	341.012	4.088 281	312.000	277.510	3.672.109
Цементъ	345.000	20.000	1.925.000	172.500	10.000	962.500
Кашкавалъ	37.458	45.994	35.921	502.174	773 922	550.054
Масло овче	9.099	3.810	5.878	111.052	47.100	76.414
Разни	272.749	413.876	520.529	1.284.703	612.199	2.367.400
Всичко { глави	93.723	38.804	9.664	22.778.675	13.810.454	11.080.277
Всичко { кгр.	4.371 881	5.056.549	7.137.098			

висококачествени зеленчуци, които сѫ вирѣели успѣшно въ битолското градско поле. Тогавашното производство не само че е задоволявало ежедневно уголѣмявалитѣ се мѣстни нужди, но значителни количества сѫ се изнасяли и за съседнитѣ градове Леринъ, Ресенъ, Крушево и Кичево. Забележително е, че за Солунъ се е изнасялъ кервизъ до 15 вагона годишно, покрай кромида, картофитѣ и другитѣ видове зеленчуци, които тамъ сѫ намирали добъръ пазаръ къмъ края на годината.

Бахчаванджийскиятъ еснафъ, въ който сѫ членували всички градинари, е билъ една отъ важнитѣ професионални организации въ града. Той винаги се е стараелъ да подобри качеството на зеленчука и е взималъ всички нуждни мѣрки, които сѫ могли да бѫдатъ отъ полза за подобряването и развитието на градинарството. Дейно и видно участие сѫ взимали битолскитѣ бахчаванджии и въ народнитѣ работи, като сѫ изпълнявали често пѫти и най-отговорни задачи. Тѣхното съдействие, както въ борбитѣ за църковно-училищна свобода, така и въ революционното движение, е било предано и пожертвувателно.

Днесъ бахчаванджийскиятъ еснафъ брои около 80 члена — професионални градинари. Тѣ сѫ и едничкитѣ производители на зеленчукъ въ Битоля. Истина е, че покрай тѣхъ има още двадесетина, които садятъ кромидъ и чушки, но това не е тѣхното главно занимание. Тѣ се наричатъ „нивари“ заради това, че обработватъ ниви и нѣматъ постоянни градини.

Числото на постояннитѣ работници (90% жени) възлиза на 400, докато презъ време на най-голѣмата работа презъ лѣтото, то достига често до 1000 души. Работата обикновено започва отъ месецъ мартъ и трае непрекѫснато до октомврий.

Обработваемата площь достига всичко до къмъ 2.500 декара, отъ които на „Шералти“ (долното източно градско поле) падатъ 2.200 декара, а на „Шерусти“ (горното западно градско поле) — 300 декара. Градинитѣ въ двѣтѣ полета се поливатъ съ вода отъ рѣката Драгоръ. Понеже горното поле е 20 до 25 м. по-високо отъ долното, по-добре се изцежда, нѣма голѣма влага и не го хваща често мъгла, то сѫщото се използува почти изключително за производство на зеленъ кромидъ, чушки и салати — марули. Тѣзи видове зеленчуци не успѣватъ добре и често пѫти страдатъ отъ болести въ долното поле „Шералти“.

Макаръ градинарството да е по-западнало въ сравнение съ онова положение, което е имало преди 30 години, то днесъ все пакъ представлява важенъ клонъ отъ интензивното земедѣлско производство на Битоля. Отъ голѣмо стопанско значение е, че то задоволява всички нужди на населението на града и нѣщо остава и за износъ. Само ранъ зеленчукъ и то въ незначителни количества се докарва въ Битоля отъ други потопли мѣста като Велесъ.

Въ последно време битолскитѣ градинари произвеждатъ годишно следнитѣ видове и количества зеленчуци:

Чушки	до	3.000.000	кгр.
Краставици	„	3.000.000	„
Домати	„	2.000.000	„
Зеле	„	2.000.000	„
Салати, марули	„	2.000.000	„
Празъ	„	1.000.000	„
Кромидъ — глави	„	1.000.000	„
Кромидъ — зеленъ	„	700.000	„
Тиквички	„	300.000	„
Спанакъ	„	300.000	„
Картофи	„	200.000	„
Зеленъ фасулъ	„	100.000	„
Кервизъ, моркови, алабашъ, рѣпа, цвѣкло, хрѣнъ, магданосъ	„	100.000	„
Чесновъ лукъ зеленъ	„	100.000	„
Чесновъ лукъ глави	„	50.000	„
Бизеля	„	50.000	„
Арпаджикъ	„	20.000	„
Фасулъ зърно	„	20.000	„
Бамня	„	15.000	„
Сини патладжани	„	15.000	„
Бакла	„	15.000	„

Въпрѣки това значително производство и при възможностьта то да бѫде увеличено, износътъ на зеленчукъ отъ Битоля не е билъ на онази висота, на която би трѣбвало и би могълъ да бѫде. Разбира се, че по-рано никой не е могълъ да помисли за редовенъ и чувствителенъ за мѣстния стопански животъ износъ, защото Битоля бѣ далече и откъснатa отъ голѣми консумативни центрове и не разполагаше съ съвременни съобщителни срѣдства, което е отъ решаващо значение за пренасянето на свежия зеленчукъ. Битолскитѣ градинари продължаваха да продаватъ своитѣ продукти на най-близкитѣ градове Ресенъ, Крушево и Прилепъ. Следъ свързването на града съ желѣзопѫтна линия отъ северната страна къмъ Прилепъ и Велесъ (1936 год.) започна да се изнася зеленчукъ за Скопие, Бѣлградъ, дори и Сараево. Но този износъ не бѣ постояненъ. както и самитѣ пазари, гдето се изнасяше главно кромидъ, зеле, спанакъ, празъ и домати. Презъ 1940 година сѫ изнесени за Сърбия 25 вагона зеле и 10 вагона спанакъ.

Колкото и да е износътъ на свежъ зеленчукъ голѣмъ и изгледитѣ за неговото увеличение въ бѫдеще — благоприятни, неговото производство въ никой случай не може да достигне онази висота, която би имало, ако той не се консервира и преработва на самото мѣсто отъ страна на индустрията. Преди три години бѣ направенъ опитъ съ консервиране и на битолски зеленчукъ, но поради известни разногласия между самитѣ инициатори, предприятието трѣбваше да престане да работи въпрѣки, че перспективитѣ за една успѣшна дейность да бѣха добри за напредъка и увеличението на зеленчуковото производство. Нуждно е преди всичко да се уголѣми консумацията. А това може да се постигне съ добре организиранъ износъ въ постоянни пазари не само на свежъ, но и на консервиранъ зеленчукъ.

2. Производство на тютюнъ

Обработването на тютюна е единъ отъ най-младитѣ отрасли на земедѣлското производство на битолскитѣ граждани. Преди 15 години той почти не се произвеждаше отъ жителитѣ на града. Само нѣколко кѫщи и то предимно мохамеданcки се занимаваха съ неговата култура. По-късно, а особено отъ 1935 год. насамъ, когато много занаятчии и дребни търговци вследствие на кризата и безработицата пропаднаха и нѣмаше отъ какво повече да живѣятъ, започнаха да садятъ тютюнъ за да осигурятъ по този начинъ хлѣбъ за себе си и за своитѣ домашни. Отъ година на година числото на производителитѣ почва да се увеличава и отъ онѣзи занаятчии и търговци, които не можаха да изкарватъ своето пълно препитание отъ занаята и търговията и трѣбваше покрай своята редовна работа въ дюкяна да търсятъ материалното обезпечение при производството на тютюна. Съ пълно право може да се твърди, че то бѣше станало прибѣжище на всички ония граждани, които материално бѣха слаби и въ него намираха възможность чрезъ трудъ и работа да достигнатъ до нуждните срѣдства за най-елементарния животъ. И презъ последнитѣ нѣколко години, когато започна тютюна да се откупува на по-висока цена, настѫпи едно засилване на самото производство, така щото то изнася сѫщо толкова, колкото и онова на всички села въ околията. Презъ 1940 година брояътъ на производителитѣ въ града надминава числото отъ 800 семейства, а количеството на произведения тютюнъ достигна 350.000 кгр., който бѣ откупенъ отъ държавния монополъ за 8.800.000 динари.

Тютюнътъ е за Битоля отъ стопанско значение не само поради това, че той представлява важенъ клонъ отъ неговото земедѣлско производство и чувствителенъ приходъ въ платежния балансъ на самия градъ. Той е отъ все по-голѣмо социално значение, защото съ неговото производство се занимаватъ най-беднитѣ битолски граждани и защото той и следъ неговата покупка създава по-късно поминъкъ за голѣмъ брой работници и работнички. Цѣлата реколта въ града и отъ селата, която се събира въ тютюновитѣ складове въ града, се манипулира въ течение на 7 месеци, започвайки отъ януарий до юлий. За цѣлото това време, съ малки изключения, постоянно работятъ около 500 работника, по-голѣмата часть жени и момичета. Отъ манипулирането на тютюна битолскитѣ работници получаваха къмъ 3.000.000 динари годишно надници. Останалото време тѣ работятъ при тютюнопроизводителитѣ било по нивята или въ кѫщи, гдето низятъ и калъпятъ зрѣлия тютюнъ.

Производството на тютюнъ е пустнало широкъ коренъ и въ околностьта на Битоля. Но това не значи, че той и въ бѫдеще ще се развива както до сега или ще се запази на онази висота, на която се намира днесъ. Неговата сѫдба е въ голѣма зависимость отъ доходностьта на самата култура. Докато тя е по-голѣма или поне сѫщата, както при другитѣ отрасли на земедѣлието, обработването на тютюна ще продължава да играе важна роля въ стопанския животъ на Битоля. Настѫпи ли обратенъ моментъ, производството ще започне да намалява и да достигне онази степень, която е имало по-преди. А тютюнопроизводителитѣ ще се отдадатъ на онази култура, която ще успѣва подъ битолското небе и на битолска почва и ще осигури по-голѣмо възмездие за вложения трудъ, грижи и работа, отколкото могло да бѫде въ производството на тютюна.

3. Лозарство и овощарство

Въ по-далечно време лозята на Битоля не сѫ се намирали въ нейната непосрѣдствена околность, както сега. Хълмоветѣ около близкитѣ села Ращани и Кръстофоръ сѫ били покрити съ плодородни лозя, които сѫ снабдявали града съ хубаво сладко грозде отъ стара домашна лоза. Филоксерата обаче се появи въ тѣхъ въ началото на това столѣтие и за нѣколко години бѣха унищожени всички лозя. Веднага следъ туй започнаха да се обработватъ по-близу до града нови лозя съ калемена американска лоза, защитена отъ филоксерата. Особено следъ 1920 година всички стари лозя по северния хълмовъ вѣнецъ (Бадембалари и Баиръ) и южния (Стърчино и Сива вода) се подновиха напълно и до известна степень се разшириха.

Днесъ лозята покриватъ една площь северно отъ около хиляда декара, отъ които 400 декара се намиратъ на хълма северно отъ града, а 600 декара — по склоноветѣ на южния. Поради слабата почва лозята отъ Бадембалари и Баира даватъ по-малко, но по-доброкачествено и по-сладко грозде отъ ония отъ Стърчино и Сива вода. Общото производство на грозде се пресмѣта на 750,000 кгр. годишно. То се употрѣбява отъ самитѣ производители по тѣхнитѣ домове и то най-много за вино и ракия. Само малки количества се продаватъ на пазаря за мѣстни нужди, докато за задоволяването на цѣлата консумация на града се внася отъ други мѣста още два пѫти повече грозде, отколкото дава реколтата отъ мѣстнитѣ лозя.

Колкото и да не е развито лозарството, то все пакъ представлява известенъ поминъкъ не само за собственицитѣ на лозята, но и за работницитѣ, които обработватъ тѣзи лозя. Понеже за доброто и всецѣло обработване на декаръ лозе сѫ нуждни, срѣдно взето, десеть работника, то отъ лозарството падатъ годишно надъ 10.000 надници, което нѣщо не е за пренебрегване, когато се разглежда структурата на стопанския животъ на Битоля.

Покрай лозарството въ последно време почна да се повдига и овощарството. По-рано не сѫ сѫществували никакви овощни градини. Тѣ сѫ се намирали почти въ всѣка турска кѫща и често пѫти сѫ заемали до два декара мѣсто. И днесъ нѣма кѫщни дворове, гдето да нѣма по нѣколко овощни дървета и то главно кайсия, слива и дюля, които най-добре успѣватъ вѫтре въ самия градъ.

Отъ стопанско значение сѫ овощнитѣ градини, които се засаждатъ на широка основа отъ самитѣ жители на града. Тѣ днесъ достигатъ около 400 декара и се намиратъ главно на западъ и на изтокъ отъ града. Най-много се произвеждатъ ябълки — 80.000 кгр., сливи — 50.000 кгр., кайсии — 20.000 кгр., круши — 20.000 кгр., бадеми — 15.000 кгр. и дюли надъ 10.000 кгр. Всички тѣзи количества се консумиратъ въ града и сѫ далече отъ възможностьта да покриятъ мѣстнитѣ нужди.

Както лозарството, така и овощарството сѫ станали напоследъкъ доста доходни поради засиленото търсене на тѣхнитѣ произведения. Климатичнитѣ и почвени условия въ околностьта на Битоля сѫ благоприятни за по-голѣмо производство на доброкачествени овощия и на грозде както за вино, така и за ядене. Налага се нуждата да се вззематъ необходимитѣ мѣрки за тѣхното използуване и за увеличението и създаване поминъкъ и работа на мнозина жители въ града, които ще могатъ да живѣятъ сѫщо така добре отъ лозарство и овощарство, както и отъ всѣка друга, свързана съ трудъ, стопанска дейность въ живота.

Заключение

Стопанскиятъ животъ на Битоля, презъ последнитѣ тридесеть години не е показалъ никакъвъ напредъкъ въ увеличението и усъвършенствуването както на самото земедѣлско, така и на промишленото производство. Затова и значението на Битоля, като стопански центъръ, е останало само съ мѣстенъ характеръ.

Въ днешно време, за да може едно градско селище съ своята околность да има по-широко стопанско влияние, трѣбва да се отличава предимно съ силно развито производство. Въ него се намиратъ и основнитѣ условия за всѣко трайно материално преуспѣване. Преди всичко Битоля до сега не е използувала въ производството си предимствата, които ѝ дава самата природа. Равното и широко битолско поле не се обработва цѣло, поради наводненията, които ежегодно причинява рѣката Черна. Тя редовно залива една площь отъ 116.000 декара, а отъ време на време — 134.000 декара, така щото 250.000 декара първостепенна плодородна земя не може постоянно и всецѣло да се обработва.

По проекта на инженерната бригада, която презъ 1938/39 година е вършила на самото мѣсто всички нуждни проучвания, необходима е сумата отъ около 140.000.000 лева (70.000.000 динара) за изпълнението на всички работи по една алтернатива, при която се предвижда безпрепятственото изтичане на срѣдно голѣма вода, докато за изпълнението на една втора алтернатива, която взима предвидъ всички високи дори и катастрофални води, нуждна е сумата отъ около 220.000.000 лева (110.000.000 динара). Понеже чистиятъ приходъ отъ обработваемитѣ новопридобити земи ще изнася къмъ 50.000.000 лева (25.000.000 динара) годишно, то вложениятъ капиталъ за изпълнение на първата алтернатива ще се изплати съ седемь процента следъ петь години, а за втората алтернатива — следъ 10 години. Както въ първия, така и въ втория случай доходностьта на предприятието е неоспорима. При това, като се има предвидъ, че отводненитѣ земи могатъ да се засѣватъ не само съ жито и царевица, както е предвидено въ плана, но и съ индустриални растения, които успѣшно вирѣятъ въ битолското поле, тогава още по-силно изпъква доходностьта на всички работи, които сѫ нуждни да се предприематъ, за да се приспособи за обработване цѣлото битолско поле. Естествено е, че следъ изплащането на вложения капиталъ, чистиятъ приходъ отъ увеличеното земедѣлско производство на стойность 50.000.000 лева, който съ интензивирането на самитѣ култури може да бѫде лесно уголѣменъ, ще представлява трайно активно перо въ платежния балансъ на Битоля и нейната околия.

Отъ една страна съ възприемането на по-съвременни и усъвършенствувани методи за обработване на земята и отъ друга съ въвеждането на здраво семе и на по-доходни култури, може и приходътъ отъ земедѣлското производство да бѫде поне удвоенъ, което нѣщо ще бѫде отъ голѣмо значение за стопанския животъ и специално за износната търговия на Битоля.

Сѫщо така отъ несъмнена важность е и повдигането на индустрията въ града, въ която ще намиратъ прехрана голѣмъ брой отъ неговитѣ жители. Поне оная индустрия, която ще преработва първичнитѣ материали, произвеждани на самото мѣсто, може и трѣбва да се появи по-скоро. Условията за една успѣшна дейность стоятъ надъ всѣкакво съмнение. Нуждно е само да се тури начало и да се започне съ практична работа.

Увеличи ли се земедѣлското и индустриално производство, ще почне да цъвти и търговията, защото тя ще работи за задоволяване нуждитѣ на населението, което вследствие на засилващото се производство ще увеличи своитѣ приходи, а съ това сѫщевременно и своята покупателна сила.

Накрай, обхване ли се въ сѫщитѣ държавни граници и естествениятъ хинтерландъ на Битоля (Кичевско, Прѣспа, Охридски, Стружки, Лерински и Костурски край), тогава, безспорно, Битоля ще си възстанови сѫщото онова стопанско значение, което е имала по-рано, преди 40 години, като ржководенъ стопански центъръ на една пространна область въ югоизточната часть на Балканския полуостровъ.

СТРАНИЦА ИЗЪ МЕЖДУСЪЮЗНИЧЕСКИТѢ ОТНОШЕНИЯ ВЪ БЛИЗКИТѢ ОКОЛНОСТИ НА СОЛУНЪ ПРЕЗЪ ВРЕМЕ НА БАЛКАНСКАТА ВОЙНА

СЖБОТСКА ОКОЛИЯ

Отъ **Влад. А. Карамановъ,**
бившъ кукушки окржженъ управитель

Сжботската околия, известна въ Македония подъ названието „Мегленъ“ и „Караджова“, се намира на около 50 клм. западно отъ долното течепие на р. Вардаръ и северно отъ гр. Воденъ, който отстои на нѣколко километра отъ най-южнитѣ й предѣли. Тази околия заема Мегленската котловина и части отъ източнитѣ и югоизточни склонове на Нидже планина, южнитѣ склонове на Кожухъ планина и западнитѣ склонове на Паякъ планина. Това е една мѣстность, затворена отъ всѣкжде съ стръмни и високи планини, презъ която протичатъ множество рѣки и потоци, отъ които се образува доста пълноводната рѣка Мегленцица. Добрата почва, благоприятниятъ климатъ и богатото напояване способствуватъ за буйна растителность и голѣмо плодородие. Произвеждатъ се жита, царевица, тютюнъ, оризъ, памукъ, афионъ. сусамъ и други срѣдиземноморски растения. Вирѣятъ всички овощия и особено ябълкитѣ. Смокини и нарове се срѣщатъ навсѣкжде. Има лозя и хубаво грозде. Градинарството е добре развито. произвежда се много червенъ пиперъ, който преди Балканската война се разнасяше изъ всички пазари на Македония и други части отъ Европейска Турция. По склоноветѣ на планинитѣ има доста голѣми пасища, и тамошното население се занимава съ дърводѣлие и скотовъдство.

Околията бѣ гжсто населена, особено въ по-низкитѣ мѣста и въ цѣлата котловина. Населението бѣ отъ български произходъ, но различно по вѣроизповѣдание. Повече отъ половината бѣ мохамеданско, а останалото — християнско. Повечето отъ християнитѣ бѣха екзархисти и само въ нѣколко села и градеца Сжботско имаше патриаршисти (гъркомани). Истински гърци нѣмаше. Съ турци бѣха населени две малки села въ западната половина. Въ планинскитѣ села и мѣста лѣтно време имаше, като овчари и малко власи.

Българитѣ екзархисти имаха доста високо народно съзнание. Въ центъра на околията Сѫботско имаше българска църква и архиерейско намѣстничество. Български църкви и свещеници имаше и въ всички по-голѣми български села. Въ Сѫботско имаше уредена българска прогимназия и първоначално училище и почти въ всички български села отъ околията — първоначални училища.

Сѫботската околия бѣ освободена отъ турското робство презъ втората половина на м. октомврий 1912 г. До 28 с. м. българскитѣ партизански отреди или чети на войводитѣ дяконъ Евстатий и Григоръ Джинджифиловъ[1]), почти безъ съпротива отъ турска страна завладѣха цѣло Сѫботско и го обявиха за освободено въ името на България. Тия чети, безъ да почакатъ друга българска войска, започнаха да установяватъ навсѣкѫде изъ околията българско управление. Мѣстното българско население посрещна навсѣкѫде съ неописуема радость своитѣ освободители — българскитѣ четници и имъ съдействуваше за замѣняването на турската власть съ българска. Помашкото население се подчиняваше доброволно на новата българска власть.

Войводата дяконъ Евстатий стана по това време пъленъ господарь на положението въ околията, бѣ единъ видъ мѣстенъ комендантъ. Установената отъ него мѣстна българска власть започна да действува доста редовно. Сѫщиятъ войвода влѣзе въ връзка съ началницитѣ на българската войска въ Солунъ, както и съ централната българска власть въ София. Първитѣ наредиха да се изпрати редовна войскова часть за гарнизонъ, а министърътъ на вѫтрешнитѣ работи въ втората половина на м. ноемврий с. г., командирова изпратения въ Лѫгадинската околия полицейски приставъ Стефанъ Тодоровъ, за да завежда Сѫботската околия и да нареди въ нея административно-полицейско управление. Сѫщо бѣха изпратени и двама полицейски старши и нѣколко души младши стражари отъ вѫтрешностьта на царството. Дошлитѣ въ началото на м. декемврий с. г. приставъ и стражари допринесоха да се подсили българската власть и да се нареди на всѣкѫде изъ околията мѣстно българско управление, особено въ чисто българскитѣ села и помашкитѣ.

Въ началото на м. ноемврий нахлу въ Сѫботско една дружина гръцка войска, която се настани въ града и изпрати свои команди изъ селата. Тая гръцка войска веднага установи свое комендантство, а не много следъ това и свое околийско управление и мѣстна власть въ града и околията.

Почти едновременно съ дохаждането на гръцката войска въ Сѫботско, пристигна въ града и българска войска — ескадронъ отъ 5-й коненъ полкъ, командуванъ отъ майоръ Анастасовъ. Тоя ескадронъ остана само нѣколко дни, като съ своето дохаждане и преминаване изъ околията повдигна силно духа на мѣстното българско население, което не можеше да се нарадва на българската войска.

---

[1]) Тѣзи отреди носѣха като военни команди номера 28 и 29.

На първо време между дошлата гръцка войска и мѣстната българска власть начело съ войводата дяконъ Евстатий не се появяваха никакви недоразумения и неприятности. Командирътъ на гръцката дружина и войводата-комендантъ взаимно си размѣняха приятелски и съюзнически любезности. При дохаждането на гръцката войска, войводата дяконъ Евстатий я посрещна не като врагъ, а като съюзникъ и гостъ, настани я на удобна квартира и се погрижи за прехраната ѝ.

За да може да се затвърди нашата власть въ Сѫботската околия презъ първата половина на м. ноемврий бѣ изпратена на гарнизонъ въ гр. Сѫботско една рота отъ 22-й пех. тракийски полкъ, командувана отъ капитанъ Гърбевъ. Настаняванието на тая рота въ Сѫботско задържа сѫществувалото положение. Разпоредбитѣ на българската власть, въпрѣки многобройната гръцка войска и установената отъ нея власть, се изпълняваха въ по-голѣмата часть отъ околията. Презъ втората половина на с. м. ротата се приготви да се изтегли, за да се присъедини къмъ полка си, който заминаваше за тракийския боенъ театъръ.

За да не остане околията безъ българска войска и поради явното намѣрение на гръцката войска да нареди въ Сѫботската околия само гръцка власть, току що образуваното наше Македонско военно губернаторство нареди да се изпрати въ Сѫботската околия и Гумендженско една рота отъ 7-й допълняющъ полкъ. Отъ тая рота остана въ гр. Сѫботско само една полурота, начело съ фелдфебела на ротата.

Пристигналата презъ първата половина на м. декемврий българска полурота въ гр. Сѫботско бива посрещната съ най-голѣма радость отъ мѣстното българско население. Всички български села се надпреварваха да молятъ да имъ се изпратятъ по нѣколко български войници, за да пазятъ реда и безопасностьта въ тѣхъ и да ги бранятъ отъ произволитѣ на гръцкитѣ войници и стражари, като се задължаваха сами да продоволствуватъ изпратенитѣ имъ войници.

Уреденото българско управление въ Сѫботската околия не продължи спокойно и за дълго време. Гръцката войска и власти въ тая околия започнаха още отъ втората половина на м. декемврий да издаватъ всевъзможни заповѣди и разпоредби до установенитѣ отъ тѣхъ административно-полицейски власти и пръснатитѣ на постове изъ разни мѣста на сѫщата военна команда, за да не позволяватъ на българскитѣ войници, стражари и четници да се движатъ изъ селата за каквато и да било работа и служба, а особено да събиратъ храни и добитъкъ отъ мѣстното население. Заповѣдваше се, въ случай на реквизиция, да залавятъ, обезоръжаватъ и докарватъ въ гръцкото комендантство въ гр. Сѫботско всички провинили се на горнитѣ заповѣди органи на мѣстната българска военна и административна власть.

Поради тия гръцки разпоредби прехраната на нашата войска въ Сѫботско бѣше затруднена, още повече, че гърцитѣ бѣха обградили съ кордонъ отъ свои войници всички български села, за да не може да се поддържа лесно и бързо връзката между тия села, които държеха здраво за българското управление, и центъра на околията и да се прѣчи за доставката на хранителни припаси отъ съседнитѣ села за българската войска и полицейска стража.

Всички затруднения, които правѣха гръцкитѣ власти по прехраната на нашата войска, преследваха цельта да направятъ стоенето ѝ невъзможно въ Сѫботско и да я накаратъ да се оттегли доброволно. Въ връзка съ прехраната на българската войска и съ действията на българската администрация се появиха редъ спрѣчквания, нѣкои и доста кървави, съ гръцката войска и власть въ сѫщата околия. Тѣ причиниха голѣми неприятности на българската власть въ Македонската губерния, както и на по-горнитѣ власти. По-важнитѣ отъ тия инциденти сѫ следнитѣ:

1. Ечмиченъ инцидентъ

Още отъ първитѣ дни на освобождението предвидливитѣ войводи на българскитѣ партизански отреди се погрижиха да се запазятъ отъ разграбване хамбаритѣ, въ които бѣха складирани презъ време на турското управление държавни десетъчни храни (жито, ечмикъ и царевица). Такива хамбари се намираха въ разни села на околията. На 10 януарий 1913 г. българското околийско управление изпратило въ с. Капинени четири войници и единъ четникъ, за да докаратъ въ Сѫботско намиралитѣ се въ това село около петнадесеть товара десетъченъ ечмикъ. Обаче гръцкиятъ комендантъ въ Сѫботско веднага изпратилъ по следитѣ на нашитѣ войници, за да имъ попрѣчатъ да вззематъ ечмика. Гръцкитѣ войници пресрещнали връщалитѣ се за Сѫботско наши войници съ карания отъ тѣхъ петнадесеть товари ечмикъ, отнели имъ го насила и го върнали въ село Капинени. Щомъ узнали за това гръцко насилие, войводата дяконъ Евстатий, който минаваше по това време като български комендантъ, и околийскиятъ началникъ Стефанъ Тодоровъ веднага дали заповѣдь, всичката българска войска, стражаритѣ и четницитѣ да бѫдатъ на кракъ, за да осуетятъ успѣха на гърцитѣ, понеже ясно се виждало, че цельта на гръцкия комендантъ е била да унижи престижа на българската войска и власть предъ мѣстното население, предимно помашкото, като най-многобройно въ околията.

Войводата дяконъ Евстатий застаналъ начело на около 40 души войници и 10 души четници и бързо се отправилъ за село Капинени. Останалата българска войска и около двадесеть души полицейски стражари и четници се пръснали въорѫжени и на групи изъ улицитѣ на гр. Сѫботско. Близу до с. Капинени войводата съ своята команда настигналъ грѫцката команда и ѝ заповѣдалъ строго да предаде незабавно ечмика, защото иначе ще открие огънь и ще го вземе насила. При тая категорична заповѣдь на войводата и готовностьта му за действие, грѫцкитѣ войници предали ечмика на българскитѣ войници, които го откарали въ Сѫботско.

Още при заминаването на българската команда, грѫцкиятъ комендантъ вдигналъ на кракъ цѣлата грѫцка войска въ Сѫботско и изпратилъ нова команда отъ около 50 души грѫцки войници по дирitѣ на войводата съ заповѣдь да не се допустне българскитѣ войници да докаратъ ечмика въ града.

Обаче въпрѣки многобройностьта на грѫцката войска, войводата дяконъ Евстатий продължилъ спокойно пѫтя си и заповѣдалъ на своята команда да върви смѣло напредъ и да кара ечмика за предназначението му. Многобройната грѫцка команда останала на пѫтя като нѣмъ зритель на българската решителность.

Макаръ следъ това и да е билъ поставенъ на кракъ въ гр. Сѫботско цѣлиятъ грѫцки баталионъ, войводата дяконъ Евстатий и командантътъ му не се уплашили, а смѣло минали изъ улицитѣ на града и закарали 15 товари ечмикъ въ помѣщението на българското околийско управление.

На другия день следъ тая случка гърцитѣ се извинявали предъ представителитѣ на нашата власть въ града съ своето прословуто „латосъ егине“, (грѣшка станало).

3. Курсовъ или паричен инцидентъ въ Сѫботско

Само нѣколко дни следъ station

гарскиятъ левъ (франкъ) ще се взема въ размѣната по 5 гроша турски, а не по 4 1/2 гроша, както се е било практикувало въ нѣкои околии, въ които имало и гръцка войска.

Щомъ получилъ това окрѫжно, сѫботскиятъ околийски началникъ на 21 януарий издалъ за цельта обявление, написано на български, турски и гръцки и наредилъ да се разлепи веднага изъ улицитѣ на града, а за разгласяванието на окрѫжното въ селата го изпратилъ на българскитѣ кметове по нарочни стражари и четници. Отъ своя страна гръцкото военно комендантство и околийско управление изпратило веднага свои войници и стражари, за да унищожатъ обявленията. Като видѣли това, нашитѣ власти повторно изпратили стражари и войници, за да разлепятъ нови обявления, като разпоредили да се удвоятъ нашитѣ патрули изъ улицитѣ на града, за да бдятъ и непозволятъ нови посѣгателства на гърцитѣ върху обявленията. За да сплашатъ българската власть и населението, гърцитѣ вдигнали на кракъ цѣлата си войска, която започнала да се движи на групи изъ улицитѣ на града съ натъкнати ножове на пушкитѣ си. Нашитѣ отговорили съ сѫщото, като дали на гърцитѣ да се разбере, че ще отидатъ до крайности, ако не се спре унищожението на обявленията и изобщо всѣка съпротива срещу мѣркитѣ на българската власть по „курса на лева.“

Стреснати отъ възможни нежелателни и кървави инциденти, още на следния день гърцитѣ повикали въ своето околийско управление представителитѣ на нашата власть, за да се разбератъ и се тури край на възбуждението. Следъ дълги препирни и показаната упоритость отъ нашитѣ представители, че заповѣдьта на македонския воененъ губернаторъ не може да се спре и да не се изпълни, гърцитѣ отстѫпили. При тая среща българскиятъ околийски началникъ повдигналъ предъ гръцкитѣ власти въпроса за връщанието на българската църква въ село Драгоманци и иконитѣ заграбени отъ гръцкитѣ войници, които квартирували въ това село. Първоначално представителитѣ на гръцката власть отказвали гръцкитѣ войници да сѫ заграбили икони въ това село, но после обещали да намѣрятъ иконитѣ и да ги върнатъ на казаната българска църква.

3. Опитъ за арестуване и премахване на войводата дяконъ Евстатий

Българскиятъ войвода дяконъ Евстатий бѣше трънъ въ очитѣ на гръцкитѣ власти въ тия мѣста. Премахванието му отъ тамъ бѣ тѣхното желание. По-горнитѣ гръцки власти въ Солунъ направили постѫпки предъ тамошнитѣ представители на българската военна власть, но неуспѣли. Затова гърцитѣ решили да го арестуватъ. Въ началото на м. февруарий 1913 г.

дяконъ Евстатий се връщалъ отъ гр. Дойранъ, презъ гр. Гевгели и с. Нѫте, за Сѫботско. По това време той бѣ отишелъ въ гр. Дойранъ и други мѣста отъ Македонската губерния, за да изпрати българскитѣ четници и доброволци отъ Сѫботската околия за тракийския боенъ театъръ. Събрани въ околийския центъръ, на 30 януарий 1913 г. всички четници и доброволци се отправили за гр. Дойранъ, за да заминатъ отъ тамъ по желѣзницата заедно съ още много души, събрани тамъ четници и доброволци отъ разни мѣста на Македония, за гр. Малгара въ Тракия. Заедно съ четницитѣ и доброволцитѣ бѣха заминали и войводитѣ дяконъ Евстатий и Григоръ Джинджифиловъ. Първиятъ, по заповѣдь на македонския военненъ губернаторъ, бѣ спрѣнъ и му се заповѣда да се завърне обратно въ Сѫботско, за да бѫде тамъ въ услуга на българската власть, като добре запознатъ съ мѣстното население и съ всички мѣстни условия.

Научили се гърцитѣ за връщането на дяконъ Евстатия въ Сѫботско, тѣ наредили до всички тѣхни застави и постове, по пѫтя отъ Гевгели за Сѫботско, да го заловятъ и арестуватъ, а въ случай на съпротива да го убиятъ, и по тоя начинъ да се отърватъ отъ него веднажъ за винаги, Желанието на грънцката власть не можа да се изпълни, благодарение на съобразителностьта и смѣлостьта на дякона и на придружаващитѣ го двама негови вѣрни и храбри четници.

На 4 февруарий 1913 г. дяконъ Евстатий билъ въ гр. Гевгели. Сѫщиятъ день той се отправилъ на пѫть за гр. Сѫботско, придруженъ отъ двама четници, дългогодишни негови другари, Ставри Спировъ и Григоръ Николовъ. Пѫтьтъ имъ минавалъ презъ известното голѣмо влашко-помашко село Нѫте, въ което още отъ първитѣ дни на м. ноемврий 1912 г. квартируваше гръцка рота. Командирътъ на тази гръцка войска билъ предизвестенъ за пѫтуването на страшния за гърцитѣ български войвода и ималъ заповѣдь отъ висшитѣ военни гръцки власти въ Солунъ да го залови и недопустне да се върне въ Сѫботско.

Щомъ дяконъ Евстатий пристигналъ въ с. Нѫте, изпрѣчили му се насреща единъ гръцки офицеръ съ около 30 души войници. всички съ натъкнати ножове на пушкитѣ си. Безъ всѣкакви заобикалки, гръцкиятъ офицеръ поканилъ войводата и придружавалитѣ го двама четници да го последватъ до тѣхния капитаиъ. Войводата заявилъ, че не може да се срещне съ тѣхния капитанъ, понеже е пѫтникъ и бърза, но гръцкиятъ офицеръ му отговорилъ, че тая вечерь ще трѣбва да остане и да имъ бѫде гость, като на утрешния день може да продължи пѫтя си за Сѫботско. Едновременно съ своя отговоръ, гръцкиятъ офицеръ далъ заповѣдь на войницитѣ си да заобиколятъ войводата. Последниятъ, безъ да губи присѫтствието на духа си, гарскиятъ левъ (франкъ) ще се взема въ размѣната по 5 гроша турски, а не по 4 1/2 гроша, както се е било практикувало въ нѣкои околии, въ които имало и гръцка войска.

Щомъ получилъ това окрѫжно, сѫботскиятъ околийски началникъ на 21 януарий издалъ за цельта обявление, написано на български, турски и гръцки и наредилъ да се разлепи веднага изъ улицитѣ на града, а за разгласяванието на окрѫжното въ селата го изпратилъ на българскитѣ кметове по нарочни стражари и четници. Отъ своя страна гръцкото военно комендантство и околийско управление изпратило веднага свои войници и стражари, за да унищожатъ обявленията. Като видѣли това, нашитѣ власти повторно изпратили стражари и войници, за да разлепятъ нови обявления, като разпоредили да се удвоятъ нашитѣ патрули изъ улицитѣ на града, за да бдятъ и непозволятъ нови посѣгателства на гърцитѣ върху обявленията. За да сплашатъ българската власть и населението, гърцитѣ вдигнали на кракъ цѣлата си войска, която започнала да се движи на групи изъ улицитѣ на града съ натъкнати ножове на пушкитѣ си. Нашитѣ отговорили съ сѫщото, като дали на гърцитѣ да се разбере, че ще отидатъ до крайности, ако не се спре унищожението на обявленията и изобщо всѣка съпротива срещу мѣркитѣ на българската власть по „курса на лева.“

Стреснати отъ възможни нежелателни и кървави инциденти, още на следния день гърцитѣ повикали въ своето околийско управление представителитѣ на нашата власть, за да се разбератъ и се тури край на възбуждението. Следъ дълги препирни и показаната упоритость отъ нашитѣ представители, че заповѣдьта на македонския воененъ губернаторъ не може да се спре и да не се изпълни, гърцитѣ отстѫпили. При тая среща българскиятъ околийски началникъ повдигналъ предъ гръцкитѣ власти въпроса за връщанието на българската църква въ село Драгоманци и иконитѣ заграбени отъ гръцкитѣ войници, които квартирували въ това село. Първоначално представителитѣ на гръцката власть отказвали гръцкитѣ войници да сѫ заграбили икони въ това село, но после обещали да намѣрятъ иконитѣ и да ги върнатъ на казаната българска църква.

3. Опитъ за арестуване и премахване на войводата дяконъ Евстатий

Българскиятъ войвода дяконъ Евстатий бѣше трънъ въ очитѣ на гръцкитѣ власти въ тия мѣста. Премахванието му отъ тамъ бѣ тѣхното желание. По-горнитѣ гръцки власти въ Солунъ направили постѫпки предъ тамошнитѣ представители на българската военна власть, но неуспѣли. Затова гърцитѣ решили да го арестуватъ. Въ началото на м. февруарий 1913 г.

дяконъ Евстатий се връщалъ отъ гр. Дойранъ, презъ гр. Гевгели и с. Нѫте, за Сѫботско. По това време той бѣ отишелъ въ гр. Дойранъ и други мѣста отъ Македонската губерния, за да изпрати българскитѣ четници и доброволци отъ Сѫботската околия за тракийския боенъ театъръ. Събрани въ околийския центъръ, на 30 януарий 1913 г. всички четници и доброволци се отправили за гр. Дойранъ, за да заминатъ отъ тамъ по желѣзницата заедно съ още много души, събрани тамъ четници и доброволци отъ разни мѣста на Македония, за гр. Малгара въ Тракия. Заедно съ четницитѣ и доброволцитѣ бѣха заминали и войводитѣ дяконъ Евстатий и Григоръ Джинджифиловъ. Първиятъ, по заповѣдь на македонския военненъ губернаторъ, бѣ спрѣнъ и му се заповѣда да се завърне обратно въ Сѫботско, за да бѫде тамъ въ услуга на българската власть, като добре запознатъ съ мѣстното население и съ всички мѣстни условия.

Научили се гърцитѣ за връщането на дяконъ Евстатия въ Сѫботско, тѣ наредили до всички тѣхни застави и постове, по пѫтя отъ Гевгели за Сѫботско, да го заловятъ и арестуватъ, а въ случай на съпротива да го убиятъ, и по тоя начинъ да се отърватъ отъ него веднажъ за винаги, Желанието на гръцката власть не можа да се изпълни, благодарение на съобразителностьта и смѣлостьта на дякона и на придружаващитѣ го двама негови вѣрни и храбри четници.

На 4 февруарий 1913 г. дяконъ Евстатий билъ въ гр. Гевгели. Сѫщиятъ день той се отправилъ на пѫть за гр. Сѫботско, придруженъ отъ двама четници, дългогодишни негови другари, Ставри Спировъ и Григоръ Николовъ. Пѫтьтъ имъ минавалъ презъ известното голѣмо влашко-помашко село Нѫте, въ което още отъ първитѣ дни на м. ноемврий 1912 г. квартируваше гръцка рота. Командирътъ на тази гръцка войска билъ предизвестенъ за пѫтуването на страшния за гърцитѣ български войвода и ималъ заповѣдь отъ висшитѣ военни гръцки власти въ Солунъ да го залови и недопустне да се върне въ Сѫботско.

Щомъ дяконъ Евстатий пристигналъ въ с. Нѫте, изпрѣчили му се насреща единъ гръцки офицеръ съ около 30 души войници. всички съ натъкнати ножове на пушкитѣ си. Безъ всѣкакви заобикалки, гръцкиятъ офицеръ поканилъ войводата и придружавалитѣ го двама четници да го последватъ до тѣхния капитаиъ. Войводата заявилъ, че не може да се срещне съ тѣхния капитанъ, понеже е пѫтникъ и бърза, но гръцкиятъ офицеръ му отговорилъ, че тая вечерь ще трѣбва да остане и да имъ бѫде гость, като на утрешния день може да продължи пѫтя си за Сѫботско. Едновременно съ своя отговоръ, гръцкиятъ офицеръ далъ заповѣдь на войницитѣ си да заобиколятъ войводата. Последниятъ, безъ да губи присѫтствието на духа си, далъ отъ своя страна заповѣдь на своитѣ двама вѣрни и храбри четници да бждатъ готови за борба и смърть, като всички трима измъкнали револверитѣ си и ги насочили срещу гръцкитѣ войници и самия офицеръ. Гръцкиятъ офицеръ, като видѣлъ, че работата взема лошъ край, започналъ да моли войводата да се яви предъ капитана който билъ и воененъ комендантъ на мѣстото.

Въ това време войводата извикалъ на четницитѣ си „напредъ!“ и всички си пробили съ конетѣ си пжть, презъ редоветѣ на гръцкитѣ войници. Изненаданиятъ гръцки офицеръ продължавалъ да вика подире имъ и да ги гони съ войницитѣ си, обаче войводата и четницитѣ му не спирали. Тѣ бързо се отдалечили и прибирали временно на квартира въ кжщата, въ която въ това село и по това време квартирували около 15 души български войници — всички отъ ротата, оставена на гарнизонъ въ гр. Гевгели. Настжпила нощьта. Гръцката войска заловила всички околни пжтища, понеже получила нова заповѣдь, щото на всѣка цена да бжде заловенъ войводата съ четницитѣ му и да имъ се попрѣчи да се върнатъ въ гр. Сжботско. Презъ сжщата нощь войводата и четницитѣ му се измъкнали благополучно изъ с. Нжте и заминали за гр. Сжботско, презъ чисто българското село Тушинъ. Рано сутриньта на 5-й февруарий, тѣ пристигнали въ това село. По тѣхнитѣ следи се движела почти цѣлата гръцка рота отъ с. Нжте. Тая войска обсадила селото Тушинъ и започнала грижливо претърсване изъ всички кжщи, което продължило презъ цѣлия день, но всичко било напраздно, понеже патриотичнитѣ българи отъ това село не бѣха вчерашни, за да не знаятъ да прикриватъ българскитѣ войводи и четници.

Късно вечерьта и презъ настжпилата тъмна нощь войводата и двамата му четници се измъкнали незабелязано отъ с. Тушинъ и на 6-й с. м., рано сутриньта, се отзовали живо и здраво въ гр. Сжботско, като оставили гръцката войска въ с. Тушинъ, подкрепена съ дошли нарочно гръцки войници отъ селата на Сжботско, за да продължаватъ претърсването си.

Пристигналъ войводата дяконъ Евстатий въ гр. Сжботско, въ присжтствието на българската войска и власть въ сжщия градъ, той бѣ сигуренъ за живота си, до като тая войска и тия власти стояха въ тоя градъ. Обаче гърцитѣ не се отказваха отъ намѣрението си да премахнатъ тоя опасенъ и страшенъ за тѣхната войска и власть въ Сжботско български войвода. Случаятъ имъ се удаде много скоро, само следъ нѣколко дни, когато стана голѣмиятъ кървавъ инцидентъ въ гр. Сжботско, между тѣхнитѣ и българскитѣ войски и власти. Гърцитѣ взеха явно връхъ и всѣко понататъшно пребиване на войводата дяконъ Евстатий въ града и околията му означаваше сигурна гибель за него, понеже го считаха за главенъ виновникъ на инцидента.

И при тоя инцидентъ дяконъ Евстатий се измъкна благополучно отъ Сжботско, за да се установи следъ това въ Кукушъ и Дойранъ и да вземе пакъ, като войвода, живо участие въ Междусъюзническата война, отъ която остана сжщо невредимъ.

4. Кървавиятъ инцидентъ съ гръцката войска въ гр. Сжботско на 9-й февруарий 1913 г.

На 6-й февруарий 1913 год. нашитѣ власти въ Сжботско изпратили на постъ една група отъ 5 души войници въ с. Пожарско, отстояще на около 4 часа разстояние западно отъ града и разположено въ югоизточнитѣ подножия на Нидже. Това е станало поради нѣколкократната и настойчива молба на българския кметъ и цѣлото българско население отъ сжщото село — всички здрави българи. Тѣ желаели да иматъ на квартира въ селото си нѣколко души отъ братскитѣ си български войници, за да имъ се понарадватъ, а най-главно за да пазятъ селото имъ отъ нахълтването на гръцки андарти, които, откакъ е нахлула гръцката войска въ околията, всѣки день безпокоили и грабили населението му, особено добитъка му. Кметътъ и първенцитѣ българи отъ селото тържествено обещали предъ българския околийски началникъ Стефанъ Тодоровъ и войводата дяконъ Евстатий, че тѣ вземать напълно грижата за прехраната на войницитѣ, които ще имъ се изпратятъ.

Изпратенитѣ 5 души войници били придружени отъ кмета на селото и посрещнати братски отъ населението. Тѣ били настанени на квартира въ зданието на българското училище. Гръцкиятъ комендантъ въ гр. Сжботско капитанъ Пикуласъ, като се научилъ за това, повикалъ секретаря на околийския началникъ Костовъ, който владѣелъ добре гръцки езикъ, и му поржчалъ да съобщи на околийския началникъ, че трѣбва да извика незабавно назадъ изпратената отъ него военна команда въ с. Пожарско. Той се заканилъ, че въ противенъ случай той ще употрѣби сила, за да я върне, понеже всѣко размѣстване на български войници вънъ отъ градъ Сжботско, както и каквато и да било реквизиция на храни, фуражъ и добитъкъ отъ населението въ околията, могла да стане само съ писмено разрешение на гръцкия воененъ комендантъ.

Българскиятъ околийски началникъ Тодоровъ на другия день, 7-й февруарий се срещналъ лично съ гръцкия комендантъ, за да изравнятъ приятелски повдигнатия отъ коменданта въпросъ. Следъ размѣненитѣ мисли българскиятъ околийски началникъ обещалъ на гръцкия комендантъ да извика назадъ командата отъ с. Пожарско, но не изпратилъ още сжщия день заповѣдь до сѫщата команда, понеже въ тоя моментъ не е разполагалъ съ свободни конни стражари, които да занесатъ тая заповѣдь. Безъ да дочака отговора на българския околийски наналникъ за направеното отъ негова страна по случая, гръцкиятъ комендантъ рано на другия день изпратилъ въ село Пожарско своя многобройна команда съ заповѣдь да залови българскитѣ войници, да ги обезорѫжи и да ги доведе подъ конвой въ коменданството му въ гр. Сѫботско. Щомъ пристигнала гръцката войска въ с. Пожарско, веднага се отправилъ къмъ училището, гдето квартирували българскитѣ войници, заобиколили ги и имъ предложили да си предадатъ орѫжието. Тамъ се намирали по това време четирма български войници. Тѣ се противопоставили съ орѫжие, станало сбиване и били наранени гръцки войници. Най-после поради по-голѣмата си численость гърцитѣ надвили, обезорѫжили нашитѣ войници и вързани ги отвели въ Сѫботско.

За всичко станало въ с. Пожарско още сѫщия день тамошниятъ български кметъ уведомилъ съ бързи куриери околийския началникъ и войводата дяконъ Евстатий. Последнитѣ веднага изпратили около 40 души войници начело съ фелдфебела на полуротата, за да отидатъ бързо въ с. Пожарско и да освободятъ нашитѣ войници.

Отъ своя страна и гърцитѣ изпратили около стотина свои войници въ подкрепа на командата имъ, що е заловила и обезорѫжила българскитѣ войници. Фелдфебелътъ на нашата команда близу до с. Пожарско се срещналъ съ началственитѣ лица на гръцката войска и искалъ отъ тѣхъ да бѫдатъ освободени арестуванитѣ наши войници. Гръцкитѣ офицери единодушно му отговорили, че иматъ изрична заповѣдь отъ своето комендантство да закаратъ арестуванитѣ български войници въ коменданството имъ въ града. Тѣ предупредили категорически фелдфебела, че, ако би дрързналъ да ги освободи насила, ще му отвърнатъ съ сила, не отговаряйки за последствията.

На 9-й февруарий рано сутриньта фелдфебелътъ се върналъ съ командата си въ гр. Сѫботско и съобщилъ на околийския началникъ и войводата, какво е положението.

Въ сѫщия день къмъ два часа сл. обедъ гръцкитѣ войници закарали въ града арестуванитѣ отъ тѣхъ 4 души български войници. Щомъ узнали за приближаването на гръцкитѣ войници, околийскиятъ началникъ Тодоровъ и войводата дяконъ Евстатий разпоредили, щото всички български войници стражари и четници да бѫдатъ подъ орѫжие и готови всѣки моментъ да отидатъ вкупомъ предъ гръцкото комендантство и околийско управление, предъ които да настоятъ за освобождението на арестуванитѣ тѣхни другари войнници и за връщането на взетото имъ орѫжие. Като забелязали, че гръцката войска съ конвоиранитѣ отъ нея бълг. войници влиза вече въ града, вдигнатитѣ почти по тревога наши войници, стражари и четници излѣзли набързо отъ казарменитѣ си помѣщения и се втурнали къмъ гръцкото комендантство, като викали „ура“ и искали да бѫдатъ освободени арестуванитѣ имъ другари. Безъ всѣко предупреждение отъ гръцка страна били дадени срещу насъбралитѣ се предъ гръцкото комендантство наши войници нѣколко залпа. Стреляли гръцкитѣ войници, скрити въ комендантството, околийското управление и въ нѣколко съседни на тѣхъ частни кѫщи на мѣстни гъркомани. Въ сѫщото време стреляли срещу нашитѣ войници и много души отъ мѣстнитѣ гъркомани. Останалитѣ невредими български войници, стражари и четници бързо залегнали по мѣстата си и отъ своя страна започнали да стрелятъ срещу гръцкитѣ войници. Размѣнили се и отъ деветѣ страни доста изстрели.

Отъ първитѣ внезапни залпове и отъ последвалата следъ това престрелка, паднали убити петь души български войници предъ самото гръцко комендантство и на площадката предъ недалечното българско околийско управление, а до самия мостъ на рѣката, който се намиралъ срещу помѣщението на гръцкото комендантство, падналъ убитъ и полицейскиятъ старши стражарь Атанасъ Дитаровъ. Ранени били двама души български войници и единъ мѣстенъ полицейски стражарь. Отъ гръцка страна, понеже сѫ били на закрито изъ околнитѣ помѣщения, имало само две жертви: убитъ единъ войникъ и раненъ леко единъ подофицеръ.

Падналитѣ нѣколко войници стреснали въ това време и деветѣ неприятелски страни. Стрелбата намалявала постепенно и престанала отъ деветѣ страни, едва следъ като се заявило отъ гръцка страна да не се стреля повече, понеже щѣли да освободятъ арестуванитѣ български войници. Обаче тази гръцка заява била само тѣхна хитрость и подлость. Щомъ всички наши войници, стражари и четници, пръснати и залегнали изъ разнитѣ улици и мѣста на града, следъ тая гръцка заява и по заповѣдь на своето началство, се прибрали въ казарменитѣ си помѣщения, многобройната гръцка войска излѣзла отъ своитѣ помѣщения и скрити мѣста, блокирала нашата казарма и околийско управление и не позволявала да излиза навънъ отъ тѣхъ никакъвъ въоржженъ български войникъ, стражарь или четникъ. Нѣщо повече. При тая блокада гърцитѣ предложили нѣколко пѫти на нашитѣ войници да си предадатъ орѫжието. На това гръцко предложение всички наши войници и началствени лица единодушно отговорили „да заповѣдатъ и сами да го приберать“, но многобройнитѣ и „храбри“ гърци не се решавали и цѣли четири денонощия държали обсадени малобройнитѣ български защитници, като смѣтали да имъ наложатъ да се предадатъ чрезъ гладъ.

Едновременно съ това гръцката войска блокирала и всички изходи и входове на градъ Сжботско, за да попрѣчи да дойде помощь на блокиранитѣ български войници милиция отъ българскитѣ села въ околията, или войскови части отъ Гумендже, Гевгели и други околни градове и мѣста, въ които имало българска войска. Още презъ нощьта на инцидента на гръцката войска въ градъ Сжботско пристигнали отъ градъ Воденъ достатъчно подкрепления.

На 13 февруарий пристигнала въ гр. Сжботско анкетната комисия, въ която отъ българска страна влизали полковникъ Чилингировъ, тогавашенъ началникъ на българскитѣ войски въ Солунъ и капитанъ Петровъ, воененъ следователь. До тогава гръцката войска въ гр Сжботско не позволявала на блокиранитѣ наши войници да излизатъ вънъ отъ казарменото помѣщение, освенъ за вода и то безъ оржжие. Тия четири дни не можала да действува нашата мѣстна административно-полицейска власть, органитѣ на която заедно съ околийския началникъ, били сжщо блокирани въ помѣщението на околийското управление.

Блокиранитѣ се хранѣли главно съ царевица, каквато въ тоя моментъ се е намирала въ достатъчно количество въ казарменото помѣщение. Тѣ били съвсемъ изолирани отъ връзка не само съ българскитѣ войски и власти въ съседнитѣ околии, но и съ българскитѣ власти въ селата на Сжботската околия и българското население на самия гр. Сжботско. Пжтници, дошли въ Солунъ отъ Воденско и Сжботско, и солунскитѣ граждани, сж уведомили българската военна власть въ Солунъ. Гумендженското околийско управление даде първо сведения на Кукушкото окржжно управление още на другия день следъ случката.

Блокадата била вдигната следъ пристигането на полковникъ Чилингировъ въ гр. Сжботско. При направеното разследване отъ анкетната комисия, гърци и българи взаимно се обвинявали за станалия кървавъ инцидентъ. Едва на 23 мартъ 1913 г. билъ подписанъ протоколъ, въ който се съобщавали само голитѣ факти презъ днитѣ 6, 7, 8 и 9 февруарий с. г., безъ да се посочи виновната страна. Така билъ съставенъ протоколътъ по изричното настояване на гръцкитѣ делегати, подполковникъ Рутцисъ и капитанъ Мокасъ, защото виждали виновностьта на гръцкия комендантъ и на гръцкитѣ власти въ Сжботско.

Труповетѣ на убититѣ петь души български войници и на старшия стражарь не били запазени отъ гърцитѣ на мѣстата имъ, кждето сж паднали, докато пристигне анкетната комисия, а ги вдигнали още сжщия день на кървавото сблъскване, като ги натоварили на боклукжийски кола и ги отнесли въ мѣстнитѣ гробища, гдето ги заровили безъ свещеникъ и безъ присжтствието на българска военна команда или на кой и да било органъ на българската власть. Дошлата на 4-й день анкетна комисия била принудена да разрови общия гробъ и следъ аутопсията на убититѣ наредила да бждатъ повторно погребани, но сега вече по войнишки — въ присжтствието на команда и тржбачъ отъ български войници. Убититѣ при тоя скърбенъ инцидентъ български войници и стражари сж: младши подофицеръ Димитъръ Парговъ отъ с. Друмохаръ, Кюстендилска околия, и редницитѣ Йорданъ Бойковъ отъ с. Райчаловци, Василъ Яначковъ отъ с. Цървеняно, Йорданъ Васевъ отъ с. Мазарачево и Сотиръ Ризовъ отъ с. Босилеградъ — всички отъ Кюстендилска околия и отъ 3-та рота на 13 допълняюща дружина, отъ 7-й допълняющи полкъ — и старшия полицейски стражарь Атанасъ Дитаровъ отъ гр. Свищовъ.

Раненитѣ двама български войници били настанени на лѣчение временно въ мѣстната гръцка болница въ гр. Сжботско, завеждана въ това време отъ лѣкарь-гръкъ, който е билъ и на турска служба въ сжщия градъ до мобилизацията и войната.

Този кървавъ инцидентъ не остана безъ последствия за по-нататъшното българско управление въ гр. Сжботско и околията му. Нѣколкомесечната тамошна наша власть, неподсилена следъ инцидента съ нова и достатъчна войска и съ намаленъ вече престижъ не само предъ гръцката войска и власть, но и предъ мѣстното население; почти напълно парализирана и безъ всѣкаква връзка съ останалитѣ наши власти въ Македонската губерния, просжществува още нѣколко време, повече номинално, за да бжде премахната съвсемъ следъ изтеглянето на полуротата въ началото на м. априлъ 1913 г., поради затрудненото ѝ положение по прехраната и опасностьта да не бжде унищожена въ случай на война съ съюзницитѣ.

Едновременно съ полуротата напустнаха гр. Сжботско и българскитѣ админ. органи, които бѣаа заплашени отъ гръцкия комендантъ, че ако не напустнатъ града, ще ги арестува и обяви за пленници. Околийскиятъ началникъ Стефанъ Тодоровъ напустна самоволно околията презъ втората половина на м. февруарий, а войводата дяконъ Евстатий напустна гр. Сжботско заедно съ дошлия по анкетата полковникъ Чилингировъ

5. Нови гръцки произволи и насилия надъ българското население

Още отъ първия день, следъ като българската войска и власти напустнаха гр. Сжботско, положението на мѣстното българско население въ тоя градъ, както и въ селата отъ околията му, стана непоносимо. Веднага команди отъ гръцки войници, стражари и андарти захванаха да кръстосватъ изъ българскитѣ села, събираха свещеницитѣ, учителитѣ и първенцитѣ българи, както и цѣлото българско население, което признаваше Екзархията, и ги заплашваха да се обявятъ за гърци, сѫщо да предадатъ орѫжието си и да не приематъ български чети или какви и да било органи на българската войска и власть. Презъ време на това кръстосване изъ българскитѣ села много души българи бѣха бити ограбени и изнасилени.

Все презъ това време и особено въ самото навечерие на Междусъюзническата война, по-буднитѣ и първенци мѣстни българи бѣха хвърлени въ затворитѣ на Беръ и Солунъ. За да спасятъ живота си, много мѣстни българи, между които и нѣкои свещеници, се обявиха за патриаршисти. Въ църквитѣ почна да се служи на гръцки езикъ. Никой не смѣеше да се нарече открито българинъ, а изказването на симпатия къмъ България, българската войска и власть се считаше за най-голѣмо престѫпление и се наказваше съ смърть.

Изтезания, побои, изнасилвания, грабежи, арести и убийства надъ българи въ Сѫботска околия — това бѣха сведенията, които се получаваха съ голѣма мѫка въ центъра на окрѫга Кукушъ за положението на българитѣ въ Сѫботската околия, следъ окончателното настаняване на гръцката власть въ нея.

РЕЦЕНЗИИ И КНИЖОВНИ ВЕСТИ

А. Теодоровъ-Баланъ, Нова българска граматика, София 1940, стр. XVI + 487.

Трудътъ на нашия именитъ професоръ е забележително дѣло въ оригиналната ни граматична литература. Той може да бжде разглежданъ, отъ много страни. Въ сп. „Родина“, год. III, кн. I (октомврий 1940), стр. 168—71, дадохъ обща характеристика и изтъкнахъ голѣмото значение на тази книга. Тукъ ще се спра на нѣкои по-сжществени отдѣлни въпроси отъ изложението на „Нова българска граматика“, които даватъ поводъ за научна критика. За да не остане читательтъ съ едностранчиво схващане за труда на проф. Б., желателно е да има предвидъ и казаното въ сп. „Родина“ отъ мене.

Прави впечатление, че науката за звуковетѣ, фонетиката, тукъ не е представена като отдѣлна часть отъ граматиката, а е разпредѣлена между „Увода“ (стр. 1—15), кждето се даватъ нѣкои елементарни сведения за звуковетѣ сами за себе си, и „Дѣлъ първи. За думитѣ“, кждето се разглеждатъ въ началото и нѣкои звукови промѣни. Такова изключване на фонетиката отъ основнитѣ дѣлове на граматиката се поддържа и отъ други учени. Неговата критика тукъ би ни отклонила отъ прѣката ни задача, която е свързана не толкова съ теоретичната научна систематика, колкото съ нѣкои по-конкретни въпроси изъ българската граматика. Все пакъ можемъ да отбележимъ, че въ съвременното езикознание се засилва стремежътъ да се гледа на звуковетѣ като на специфични езикови единици, което налага и разглеждането имъ въ нароченъ дѣлъ отъ граматиката. Самото изложение на фонетичнитѣ въпроси отъ проф. Б. е по-елементарно отъ останалитѣ дѣлове на граматиката. Тукъ не намираме системенъ прегледъ на звуковетѣ; не намираме напр. и опредѣление на понятието сричка. Отдѣлянето на „тѣсни“ гласни *е*, *и* срещу „широки“ *а*, *ъ*, *о*, *у* (стр. 4) не отговаря нито на установеното въ фонетичната наука значение на тия термини, нито на естественото съотношение между гласнитѣ въ българския езикъ, въ който *а*, *о*, *е* се противопоставятъ като широки на тѣснитѣ *ъ*, *у*, *и* Пресилено е да се твърди, че въ книжовния изговоръ *и* въ началото на сричка се произнáся нормално като *йи*: „йиме“, „стойиш“ (стр. 7), или че съгласни *д*, *т*, *л*, *н* се изговарятъ меко предъ *ь* въ края на думитѣ: *челядь*, *плъть*, *учитель*, *длань* и др. (стр. 9). На стр. 5—6 се казва изрично, че едносричнитѣ думи се смѣтатъ „безназвучни“, понеже „нѣматъ толкова срички, че да изтъкватъ една пòнапрѣна отъ друга“. Въ действителность не е трудно да се убедимъ, че всѣка едносрична дума, изговорена отдѣлно, може да бѫде по сила само ударена, назвучна. Едностранчиво е твърдението, че „назвукътъ“, съ който изпъкватъ нѣкои едносрични думи въ съчетание съ други думи, е „въ сѫщность нагласъ..“, сиречь по̀високъ гласъ“. Едносрична дума може да има въ речь, както и всѣка друга дума, нормално ударение, безъ да получава и „нагласъ“, както е напр. съ думата *страхъ* въ израза *Ме́чка стра́хъ, ме́не не́*.

Въ граматиката не е направено разграничение между исторически и съвременни звукови закони. Отдѣлното разглеждане първо на единични звукове, а следъ това на промѣни съ звукове въ звукосъчетания е хубаво замислено, ала въ тоя случай трѣбваще и § 5 („Звучни и беззвучни гласки въ думи“) да мине къмъ втората група въпроси. Разграничението между „измѣтане“ (стр. 18) и „поглъщане“ на звукове (стр. 20) не е ясно. Самиятъ авторъ обяснява „измѣтането“ на *в* въ **обвлакъ* чрезъ „поглъщане“ следъ уподобяване съ *б*. Сѫщо и при формата *какъ*, отъ по старо *како*, дадена като примѣръ за „измѣтане“, се дава препратка къмъ параграфа за „поглъщане“ (безъ обаче да се говори тамъ нѣщо за нея).

Като нѣщо ново се явява нарочниятъ параграфъ за правоговоръ (и правописъ) на стр. 11—3, който би могълъ и да се отдѣли отъ правописа, както и да бѫде по-обширенъ. На стр. 10, 52—3 и 230 се поставя като правиленъ изговоръ *а́*, а не ъ̀ въ окончанията *-а́ (-я́), -а́тъ (-я́тъ)* въ сег. вр. на глаголитѣ и въ кратката членна форма на имената: *бера, бератъ, мълча, мълчатъ, стоя, стоятъ; града, мѫжа*. Въ действителность за по-правиленъ се смѣта въ практиката тукъ изговоръ *ъ* и нѣма защо да се замѣня съ *а; ъ* не е въ сѫщность толкова неблагозвучна гласна, колкото се мисли обикновено. Правописно *а (я)* вм. фонетично *ъ* тукъ стои по графически, а не по правоговорни причини.

Учението за сѫществителнитѣ имена е изложено на стр. 38—75. Тукъ се говори последователно за различнитѣ граматични понятия, свързани съ сѫществителнитѣ имена (видове сѫществ. имена; родъ и число, родови крайки; падежъ, падеженъ обликъ, падеженъ изразъ; опредѣленъ и неопредѣленъ обликъ, членъ; броевъ обликъ или броево число), а следъ това се излага синтетично конкретното „склонение“ на сѫществителнитѣ, въ връзка съ изразяването на всички тия категории едновременно. Въ тоя отдѣлъ сѫ пропустнати сѫществителнитѣ отъ м. р. на *-о* (*дѣдо, чичо, треперко, глупчо, дрипльо* и т. н), които се отличаватъ съ нѣкои особености въ морфологията си. Сѫщо така е пропустнато отбелязването на сѫществителни отъ ср. р. на *-це* и на отглаголни сѫществителни на *-не (лутане, търсене)*, чиято форма за множествено число не се образува точно споредъ изтъкнатитѣ въ граматиката типове.

Прилагателнитѣ имена сѫ разгледани на стр. 75—86, споредъ планъ, подобенъ на тоя при сѫществителнитѣ. Въ началото тѣ сѫ подѣлени по значение на две групи: качествени и притежателни. Така нареченитѣ въ други граматики „относителни“ прилагателни имена *(селски, съседски, нашенски, пролѣтенъ)* тукъ сѫ отнесени къмъ качественитѣ. Въ сѫщность тѣ сѫ по-близки до притежателнитѣ, понеже и въ двата случая признакътъ произтича отъ предметъ, който стои нѣкакъ извънъ опредѣляния предметъ, и затова тѣ не могатъ да се степенуватъ въ буквалния си смисълъ. При качественитѣ прилагателни пъкъ, доколкото признакътъ иде отъ нѣкой другъ предметъ, той остава изцѣло вжтре „въ рамкитѣ“ на опредѣляния предметъ (*косматъ, планинистъ, страховитъ*), и затова такива признаци могатъ обикновено да се степенуватъ. Ето защо е по-добре прилагателнитѣ да се дѣлятъ на качествени и относителни, като последнитѣ биха обхващали и притежателнитѣ.

Числителнитѣ имена сж разгледани по-накратко отъ останалитѣ части на речьта (стр. 86—91). Основнитѣ числителни сж опредѣлени като именуващи сжщини (стр. 86). Това е вѣрно, когато тѣ сж употрѣбени въ днеш- самостоятелно (*едно, десеть, сто*), но не и когато сж употрѣбени въ днеш- ния български езикъ при сжществителни имена (*десеть книги, сто лева*). Форми *двама, трима* и под. сж опредѣлени като сжществителни (стр. 87) Сжщо и това е вѣрно само когато тѣ се употрѣбяватъ самостоятелно (*Два-ма се каратъ, трети печели. — Петима Петка не чакатъ*), но не и ко-гато се употрѣбяватъ съ сжществителни (*Пжтувахъ съ двама другари. Вие сте трима братя*). Трѣбва да се прави разлика между числително *хиляда*, което е подобно на числително *сто*, и сжществително *хиляда* (срв. *две хи-ляди, първа, втора хиляда*), което е подобно на сжществително *стотина* или *стотица*. На стр. 88 тази разлика не е направена и затова формата *хиляда* е поставена погрѣшно наравно съ сжществително *милионъ*.

За мѣстоименията се говори на стр. 91—114. Тукъ вниманието се спира преди всичко върху класификацията на мѣстоименията. Авторътъ разглежда възвратнитѣ, лични, притежателни, показателни и относителни мѣстоимения като отдѣлни групи, обаче въпроситѣлнитѣ, отрицателни, неопре-дѣлени и обобщаващи мѣстоимения не сж дадени отдѣлно по сжщия планъ, а сж разпредѣлени въ особени групи за лица, предмети, притежание, качество — споредъ предметното си значение и производствената си основа. Така авторътъ говори за „КОЙ-мѣстоимена“ (*кой, никой, нѣкой, всѣкой, едекой*), „ЩО-мѣстоимена“, „ЧИЙ-мѣстоимена“, „КАКЪВЪ-мѣстоимена“. По тоя начинъ класификацията на мѣстоименията се явява нееднородна отъ методологична гледна точка и усложнена практически. При „какъвъ-мѣстои-мена“ е дадено като опредѣлително и показателното *такъвъ*, но при „кой-мѣстоимена“ не е дадено показателно *тоя*. — Казаното въ §§ 53 и 54 за сжщностьта и употрѣбата на краткитѣ падежни форми отъ личнитѣ мѣсто-имения (*ме, те, го, ми, ти, му, ѝ* и пр.) е непълно и неясно, понеже не е поставено въ връзка съ тѣхната енклитичность, за която нищо не се спо-менава. На стр. 101—2 се казва, че пълниятъ обликъ се „нагласува по-силно отъ краткия.“ Не е ясно, какво разбира авторътъ тука подъ „нагласуване“, щомъ го различава по сила (другаде подъ тоя терминъ той разбира интона-ция, която се опредѣля по височина, а не по сила). Тия форми се различа-ватъ отъ пълнитѣ не по степень на ударение или интонация, а по отсжт-ствие на ударение, безъ което не може да се говори и за интонация. Тѣ сж енклитични, т. е. нѣматъ нормално въ речь свое ударение, а се изгова-рятъ подъ едно ударение съ предходната дума (*глѐдай‿го, тѝ‿го глѐдай*). Въ опредѣлени случаи обаче (следъ отрицателната частица *не*) тия форми придобиватъ, сжщо като пълнитѣ, ударение, което е съвсемъ нормално по характеръ, а относителната му сила зависи отъ разни синтактични и експресивни обстоятелства, така че понѣкога то може да бжде и сравнително по силно отъ ударението на съответната пълна форма, както е напр. и въ даденото отъ самия авторъ изречение *Не* мѝ *трѣ'бватъ мéне твóитѣ парѝ* — Въ връзка съ енклитичната природа на краткитѣ мѣстоименни форми трѣбва да се освѣтли въпросътъ за правописната употрѣба на знакъ „ударение" надъ формата за дат. пад. въ 3 л. за ж. р. ед. ч. *ѝ*. Тоя знакъ въ дадения случай не означава ударение, а е само различителенъ (за разлика отъ съюзъ *и*). Формата *ѝ* е обикновено енклитична, т. е. безъ свое ударение (*кажи ѝ* = кажѝ‿и), но следъ отрицание става ударена: *не* ѝ *казвай*. Въ Нова българска граматика (стр. 99) намираме написана съ „ударение" и пълната форма *неи* („*ней*"), което не е оправдано. — При притежателнитѣ мѣстоимения на стр. 93 и 103 е дадена форма за 3 л. мн. ч. *тѣхънъ*, която не е книжовна, а едва въ обяснителнитѣ бележки на стр. 103 се признава, че „вмѣсто" тая форма се употрѣбява въ книжовния езикъ „пòчесто" *тѣхенъ*. — При „чий-мѣстоимена", „какъвъ-мѣстоимена" и относителни мѣстоимена не се посочватъ отдѣлнитѣ форми по родъ и число, а сж дадени само формитѣ за м. р. ед. ч.

Производството на имена е изложено на стр. 114—54, което прави половината отъ мѣстото, посветено на морфологията на тия видове думи. Трѣбва да се признае, че тоя отдѣлъ отъ българската граматика е единъ отъ по-слабо разработенитѣ, и посветенитѣ на него страници въ книгата на проф. Б. трѣбва заслужено да се смѣтатъ като ценна придобивка за нашата наука. Като подчертавамъ това, ще си позволя да направя тукъ следнитѣ бележки. Въ тоя отдѣлъ е допустната непълнота, като не е застжпено въ него и производството на сложни думи, съставени отъ два корена. Тая категория думи не е въ действителность нито тъй малобройна, нито тъй маловажна и безинтересна въ формално и семантично отношение, както се мисли обикновено, и на нейното досегашно пренебрегване въ граматикитѣ би трѣбвало вече да се сложи край. Производството на имена съ наставки е изложено по следния планъ: 1. Женски сжществителни отъ мжжки и успоредно съ мжжки, 2. Сжществителни лични отъ имена и отъ глаголи, 3. Имена за мѣстища, 4. Сжществителни умалителни, 5. Сжществителни увеличителни, 6. Сборни имена, 7. Отвлѣчени сжществителни, 8. Имена за уреди, за справи и направи; 9. Прилагателни имена отъ други имена, 10. Прилагателни имена отъ глаголи, 11. Прилагателни имена отъ наречия, 12. Прилагателни умалителни, 13. Производства за степени на качество у прилагателни. Отъ това се вижда, че образуването на имената е разгледано въ основата си отъ семантична гледна точка. Това начало трѣбва да се изтъкне като сполучливо избрано. Сжщо така трѣбва да се подчертае, че при посочване на наставкитѣ се взема подъ внимание и граматичниятъ, а по-рѣдко и лексикално-семантичниятъ характеръ на основата, къмъ която тѣ се прибавятъ, който въпросъ съвсемъ не е маловаженъ въ словопроизводството. Вжтре въ всѣка отдѣлна група наставкитѣ сж подредени по азбученъ редъ. Сведения за степеньта на продуктивностьта имъ въ съвременния книжовенъ езикъ не се даватъ. Специфичното въ значението на отдѣлнитѣ наставки е изтъквано по-последователно въ по-първитѣ групи при сжществителнитѣ и при прилагателнитѣ, а въ други случаи е по-занемарено (напр. при нѣкои умалителни е отвлѣчени сѫществителни), което трѣбва да се смѣта за важенъ пропускъ. Вѣроятно на нѣкакво недоглеждане при печатането на книгата се дължи отсѫтствието на наставки *-а (заблуда, украса), -ба, -ежъ, -ка (дрѣмка, почивка, разходка)* въ групата на отвлѣченитѣ сѫществителни.

Материята за глагола е изложена въ 4 глави: I. „Значение и ликъ на глагола" (общи опредѣления и изброяване на основнитѣ глаголни категории, стр. 155—85); II. „Глаголски облици въ речь" (значение на глаголнитѣ форми, стр. 186—211); III. „Глаголъ во спрежение" (формална класификация на глаголитѣ и образуване на отдѣлнитѣ глаголни форми, стр. 211—49); IV. „Производство на глаголитѣ" (стр. 249—81). Изложението е обстойно и задълбочено и заслужава внимателно проучване, още повече, че въ тази область сѫществуватъ у насъ най-много разногласия и недоразумения. Българскиятъ глаголъ представя, както съ своята формална и семантична сложность, така и съ редица свои типични особености, доста трудна за изследване область. Тукъ ще разгледаме главно, какъ е представена семантичната страна на нашия глаголъ въ Нова българска граматика.

Видътъ на глагола е разгледанъ въ семантично отношение съвсемъ елементарно въ първата глава (стр. 161 — 2), а на друго мѣсто (IV гл.) се разглеждатъ видовитѣ преобразувания на глаголитѣ. По тоя начинъ единъ основенъ въпросъ отъ науката за българския глаголъ не е можалъ да получи самостойно мѣсто и последователно цѣлостно разглеждане въ плана Нова б. гр. Споредъ проф. Б. видътъ на глагола означава разлика откъмъ количество на вършенето. Този възгледъ го довежда до различаване на глаголи „траятни" (verba durativa) и „кратни" (verba momentana). Тия групи отговарятъ у него съответно на несвършени и свършени глаголи. Съ терминъ v. momentana обаче е невъзможно да се опредѣлятъ всички свършени глаголи (срв. напр. *изградя, изямъ, напиша, почакамъ, прочета* и т. н). Авторътъ споменава въ началото на стр. 162 и за еднократность въ значението на „кратни" глаголи, но не изяснява, въ какво отношение се намиратъ понятията „еднократность" и „моменталность" помежду си. Въ действителность свършениятъ видъ на глагола не се покрива напълно нито съ еднократность, нито съ моменталность на глаголното действие, макаръ понѣкога външно да съвпада съ тѣхъ, и затова вмъкването на тия понятия тукъ е неоправдано методологически, а практически води къмъ забъркване. Нѣколко реда по-долу се заговаря за многократни глаголи, безъ да се изясни по-пълно и тѣхната природа и отношението имъ къмъ траятнитѣ или несвършени глаголи. Като оставимъ настрана понятията за едно- и многократность и моменталность, трѣбва да се обърнемъ къмъ първоначалното опредѣление на видоветѣ на стр. 161, споредъ което траятнитѣ глаголи означаватъ неограничено действие, а „кратнитѣ" — ограничено. Това опредѣление е по-сполучливо. Дали обаче тукъ може да става дума за неограничено или ограничено само по себе си действие, или по-скоро за неговъ неограниченъ или ограниченъ изгледъ, въ зависимость отъ нашето гледище къмъ действието? Не е ли по-вѣрно, че всѣко действие може да бѫде изразено, въ зависимость отъ обстоятелствата на изказа, и съ свършенъ, и съ несвършенъ глаголъ, и съвмѣстимъ ли е тоя фактъ съ тезата, че глаголниятъ видъ означава количество на действието? Защото, ако се отнася до количество на действието въ абсолютния смисълъ на думата, видѣхме, че възможното дѣление на действията на трайни и моментални не отговаря на дѣлението на глаголитѣ на несвършени и свършени; а ако се отнася до количество на действието въ относителенъ смисълъ, въ такъвъ случай би могло да се каже, че свършениятъ глаголъ може да означава дори по-голѣмо количество на действието отъ съответния несвършенъ, понеже го обхваща въ цѣлость, а несвършениятъ може да го представя и частично. Всичкитѣ нѣколко примѣра на проф. Б. въ връзка съ разграничаване на видоветѣ сж форми за сегашно време, а знае се, че въ областьта на това време двата глаголни вида не сж поставени при еднакви условия. Ако се обърнемъ къмъ минало или бждеще време, ще се убедимъ, че двата глаголни вида могатъ да означаватъ и едно и сжщо количество отъ едно и сжщо действие, напр.: *Купихъ си много нови книги, купувахъ ги цѣлъ часъ.* — *Ще ти разкажа приключенията си, има най-малко два часа да ти разказвамъ.* — *Преписвахъ цѣлъ день и преписахъ 20 страници.* — Определението на свършения видъ като показващъ изходъ на действието и на несвършения като показващъ само течение на действието (стр. 162) се покрива въ основата си съ определението за ограниченость и неограниченость на действието.

Въ областьта на глаголнитѣ времена проф. Б. различава следнитѣ 9 категории: 1. сегашно време (*бера*), 2. минало просто (*брахъ*), 3. минало несвършено (*берѣхъ*), 4. минало свършено (*бралъ съмъ*), 5. минало пресвършено (*бѣхъ бралъ*), 6. бждно просто (*ще бера*), 7. бждно несвършено (*щѣхъ да бера*), 8. бждно свършено (*ще съмъ бралъ*), 9. бждно пресвършено (*ще бжда бралъ*). Тия категории сж установени по семантиченъ, а не по формаленъ пжть, както правятъ обикновено нашитѣ граматици. Авторътъ излиза само отъ начина, по който може да бжде ориентирано въ времето едно глаголно действие. Т. н. „неопределени“ глаголни времена тукъ отсжтствуватъ, понеже тѣ се отличаватъ не съ нѣкаква особена ориентация на действието по време, а съ друга особеность въ значението си, поради която авторътъ ги отдѣля въ особено „приказно“ наклонение (вж по-долу). Въ връзка съ казаното отъ проф. Б. за отдѣлнитѣ времена тукъ ще забележа следното.

„Минало просто“ време (обикновено наричано „минало свършено“ време или „аористъ“) е определено като изразяващо действие, което е „протекло или траяло токо преди сегашното“ (стр. 187): *четохъ, слуша, седнахме*. Ако подъ „токо“ тукъ се разбира нѣкаква прѣка близость на действието спрямо сегашно време, трѣбва да изтъкнемъ такова схващане като погрѣшно; другъ е въпросътъ, ако тукъ се има предвидъ отсжтствието на нѣкоя посрѣдна ориентационна точка въ времето между самото действие и момента на говоренето, но струва ми се, че наречието „токо“ не допуща такова тълкуване. — Въ примѣри като *Гледаха иконата, взеха мѣрка; Намира ли те докторътъ?; Той ходи въ града и разпитва* не е необходимо да се схваща непремѣнно признакъ на обикновение отъ повторение (стр. 188). Самитѣ автори на тия изречения сж имали на умъ единични действия (изреченията сж взети първоначално отъ български писатели). Задачата тукъ е да се обясни тъкмо, защо въ тия примѣри нѣма признакъ на „обикновение“.

Т. н. отъ автора „минало свършено“ време *(бралъ съмъ)* представя най-трудната за изследване категория въ областьта на нашитѣ глаголни времена. Споредъ проф. Б. това време значи, че „едно вършене е протекло или траяло при относба или съ огледъ къмъ сегашно време“ (стр. 189). Преди всичко трѣбва да забележимъ, че тая „относба или огледъ къмъ сегашно време“ е въпросъ не на самото протичане или траене на действието а на начина, по който го схваща говорительтъ въ момента на говоренето. Освенъ това и самитѣ думи „относба или огледъ къмъ сегашно време“ не изразяватъ достатъчно ясно вѣрната мисъль, която е вложена въ тѣхъ. По-ясно е да се каже, че „минало свършено“ време изразява действието като готовъ фактъ (извършенъ въ миналото, но актуаленъ и въ момента на говоренето), докато „минало просто“ време означава действието като процесъ (въ миналото), срв. *бралъ съмъ* и *брахъ*, *борилъ съмъ се* и *борихъ се* и т. н. Естествено е едно минало действие, взето вънъ отъ нѣкакъвъ последователенъ разказъ, да може да се изказва съ различни оттенъци по двата начина: *Купихъ си палто* (съобщава се за извършено действие) и *Купилъ съмъ си палто* (съобщава се за сѫществуващо вече „положение“); *Вчера бѣхъ на лозе, весдень лозе копахъ* и *Вчера съмъ била на лозе, весдень съмъ лозе копала*. Въ такива случаи особениятъ оттенъкъ на „минало свършено“ време се чувствува достатъчно ясно, та е погрѣшно да се смѣта, че тукъ то се „сближава“ съ „минало просто“ време (стр. 189) — Вѣрно е, че „минало свършено“ време може да означава и вършене, поставено отъ беседника независно отъ площьта на неговото време, на сегашното“ (стр. 189). Но въ такъвъ случай то не остава, тъй да се каже, „въ въздуха“, а се подравнява къмъ площьта на друго, относително сегашно време, т. е. къмъ сегашно историческо, за да изрази готовъ фактъ спрямо него: *Залюбилъ е млади Каменъ Цена хубавица, и за нея все милѣе* (сег. истор.!) *негова душица. — Надули гайди двамата чобани, ширнало се надолу полето, лѣстовички играятъ* (сег. истор.!) *надъ нивята.* Такива примѣри иматъ характеръ на описание, а не на повествование. Тукъ действията се представятъ не въ последователното имъ извършване, а въ статична картина, при „откриването“ на която едни отъ тѣхъ сѫ вече свършени факти съ готови актуални резултати *(залюбилъ е, надули, ширнало се)*, а други сѫ още процеси *(милѣе, играятъ)*. Проф. Б. намира, че въ такива случаи отъ употрѣба на „минало свършено“ време „проникна значение на приказно наклонение“. Това можеше да бѫде вѣрно, ако тия форми бѣха преминали тукъ къмъ означаване на действието не като фактъ, а като процесъ (както е въ „приказното“ имъ значение), но случаятъ не е такъвъ. Колкото за изпущането на спомагателния глаголъ понѣкога въ 3 л., то сѫщо не е още белегъ на „приказность“. Характерно е, че авторътъ е взелъ горнитѣ примѣри безъ придружаващитѣ ги форми отъ сег. истор. време, съ които тѣ сѫ найтѣсно свързани. — Когато се говори за минало действие, което не е свързано въ нашето съзнание съ опредѣленъ моментъ, то не може да бѫде изразено като процесъ, понеже такъвъ е немислимъ безъ конкретно свое мѣсто въ времето; въ такъвъ случай действието се изразява като фактъ, който се взема откъмъ своето сѫществуване въобще, въ отвлѣченость отъ конкретния моментъ на възникването му, срв: *Видѣ ли днесъ приятеля си* и *Виж-*

далъ ли си днесъ приятеля си. Такъвъ е случаятъ обикновено въ въпросителни и отрицателни изречения съ обобщенъ смисълъ (срв. още: *Видѣлъ ли си = виждалъ ли си камила безъ гърбица? — Дали не е влѣзълъ нѣкой да ни обере? — Иванчо не е дохождалъ тѫдѣва*). Въ такива случаи проф. Б. вижда „сегашно вършене, поставено въ минала площь .., ала тамъ изчерпано“ (стр. 190). Въ действителность тука имаме нормална употрѣба на „мин. свър.“ време при особенъ видъ действия, неопредѣлени по време. Авторътъ има основание да съзира при тия действия нѣкакво „допущане“, но грѣши, като смѣсва тая категория съ т. н. „адмиративъ“, при който има не допущане, а изненада (*То било лесно! — Ти си свирѣлъ много хубаво!*).

Въ областьта на бѫдещитѣ времена прави впечатление преди всичко разграничаването на „бѫдно свършено“ време *ще съмъ бралъ* отъ „бѫдно пресвършено“ *ще бѫда бралъ.* На практика такова разграничение въ българския езикъ не сѫществува, както не сѫществува и положеното въ основата му разграничение между *ще съмъ* и *ще бѫда* (изтъкнато на стр. 170—1, обаче безъ никакъвъ примѣръ). — „Бѫдно пресвършено“ време у проф. Б. отговаря на „бѫдеще предварително“ време въ установената терминология: то означава бѫдеще действие, протекло или траяло преди друго бѫдеще действие (стр. 193). Тая функция авторътъ отрежда обаче само на форми, образувани съ *ще бѫда (Преди да дойдешъ ти, Петъръ ще се бѫде трижъ отрекълъ отъ тебе).* За формитѣ, образувани съ *ще съмъ*, авторътъ опредѣля по-особена функция, опредѣлена съ термина „бѫдно свършено“ време, което споредъ него значи, че „едно вършене е протекло или траяло следъ друго вършене, поставено въ сегашна площь, то е вършене бѫдно, изчерпано въ относба къмъ сегашното време, и е вършене минало въ относба къмъ другото вършене; сегашна площь му дава спомагателниятъ ставъ *ще съмъ*“ (стр. 193). Авторътъ е допусналъ въ това опредѣление противоречие, като казва най-напредъ, че действието е протекло или траяло следъ друго вършене, а подиръ това го опредѣля като минало въ относба къмъ другото вършене, което е и въ сѫщность вѣрното. Отъ тритѣ изречения, дадени като примѣри къмъ тая категория, въ първото не се говори за никакво друго действие (*Ще сте мислили доста за вчерашния день),* въ третото се изказва нѣкакво предположение въ връзка съ минала случка, което е особенъ случай *(Споредъ както разправяха, ще сѫ налетили тъкмо възъ ония, отъ които бѣгаха)* и само второто изречение представя типиченъ примѣръ: *Ако нѣкога се срещнемъ пакъ, забравилъ ще си вече мойто тихо име;* въ тоя примѣръ *забравилъ ще си* означава действие минало спрямо *срещнемъ.* Въ такъвъ случай разликата между „бѫдно свършено“ и „бѫдно пресвършено“ време се свежда къмъ това, че едното изказва бѫдно предварително действие въ „сегашна площь“, а другото — сѫщо такова действие въ „бѫдна площь“. Въ действителность обаче понятие „бѫдно въ сегашна площь“ не сѫществува като опредѣлена категория въ българския езикъ и затова не може да сѫществува и никакво отдѣлно „бѫдно свършено“ време.

Между бѫдещитѣ времена отъ изявителното наклонение проф Б нарежда и формитѣ отъ типа *щѣхъ да бера,* смѣтани обикновено като условно наклонение, а отъ Йорд. Трифоновъ и др. опредѣлени като „минало бѫдеще" или „мин. предстояло", или futurum praeteriti (бѫдеще въ миналото).

Честата употрѣба на тия форми въ условни изречения е дала поводъ да се смѣтатъ тѣ обикновено за условно наклонение. Тия форми се употрѣбяватъ обаче и вънъ отъ условни изречения, за да означатъ чисто темпорално съотношение (бѫдеще въ миналото, бѫдеще спрямо нѣкой миналъ моментъ): *Плодородието щѣше да бѫде голѣмо и тази година. Тежка щѣше да бѫде жетвата, а при тия високи и буйни стъбла още по-тежка щѣше да бѫде вършитбата.* Отъ друга страна въ значението на тия форми се чувствува и по-голѣма сигурность (= изявителность) на действието, отколкото при истинското условно наклонение, срв. *бихъ бралъ* и — *щѣхъ да бера; бихъ ялъ, ядвахъ* и — *щѣхъ да ямъ.* Най-после, ако е вѣрно, че въ изречението *Ако ти дамъ нѣщо, ще му го занесешъ ли,* формата *ще занесешъ* нѣма характеръ на условно наклонение, то въ изречението *Ако бѣхъ ти далъ нѣщо, щѣше ли да му го занесешъ,* формата *щѣше да занесешъ* сѫщо не може да има такъвъ характеръ. Проф Б. нарича тия форми „бѫдно несвършено" време (стр. 192), което споредъ него означава, че „едно вършене е имало да протича или да трае въ миналото следъ друго вършене и безъ да се изчерпе; то е бѫдно неизчерпано; вършенето протича или трае подъ знакъ на възможность, на условность". Тукъ не е ясно, какво влага авторътъ въ термина „неизчерпано" (всички останали бѫдещи времена сѫ опредѣлени като изчерпани: *ще сънувамъ* — стр. 191, *ще съмъ челъ, ще бѫда челъ* — стр. 193). Може би авторътъ се основава върху възможностьта за употрѣба на равнозначни форми отъ типа *ще четѣхъ* (поставени дори отъ него на първо мѣсто, предъ *щѣхъ да чета*), въ които се съдържа форма за мин. несвър. време, но това би било чисто формално тълкуване. Навѣрно въ връзка съ това схващане стои и названието „бѫдно несвършено" време, което е неприемливо преди всичко поради неясностьта си. Не е необходимо да се съзира въ значението на това време особенъ оттенъкъ на възможность, както не се съзира такъвъ оттенъкъ и въ значението на обикновеното бѫдеще време. То означава въ основата си действието преди всичко като бѫдеще, предстоящо отъ гледна точка на даденъ моментъ въ миналото. Дали следъ това действието се е осѫществило или не, това нѣма значение при употрѣбата на тия форми, понеже неговиятъ прѣкъ изгледъ откъмъ момента на говоренето не се взема подъ внимание. Модаленъ оттенъкъ („irrealis") то съдържа само въ случаи като *щѣхъ да падна, щѣхъ да забравя,* въ които освенъ темпоралното съотношение се изтъква и неосѫществеността на действието.

Както е известно, българскиятъ езикъ притежава нѣкои особени глаголни форми, които служатъ за „косвено" предаване на действието, т. е. не като лично наблюдение или убеждение на говорещия, а като чуто отъ думитѣ на друго лице, срв. *Моятъ приятель дойде* и *Моятъ приятель дошелъ; Ще остане тукъ една седмица* и *Щѣлъ да остане тукъ една седмица; Той бѣше писалъ по-рано на братъ ми за припристигането си* и *Той билъ писалъ по-рано на братъ ми за пристигането си.* При по-вникливо разглеждане оказва се, че такива форми сѫществуватъ за всички времена или, съ други думи, че тѣ образуватъ завършена система, успоредна на системата на основнитѣ времена. Авторътъ нарича тия форми „приказни облици" и ги представя насрещу основнитѣ „изявителни облици" чрезъ следната таблица (стр. 201-2):

I. изявително	II. приказно
а) сег. вр.: *чета*	сег. вр: *съмъ четълъ*
б) мин. несвър.: *четѣхъ*	мин. несвър. вр.: *съмъ билъ четълъ*
в) 1. мин. просто: *четохъ*	мин. свър. вр.: *съмъ билъ челъ*
2. мин. свър.: *съмъ челъ*	
3. мин. пресвър.: *бѣхъ челъ*	
г) бжд. просто: *ще чета = ще да чета*	бжд. вр.: *ще съмъ четълъ = щѣлъ съмъ да чета*
д) бжд. несвър.: *ще съмъ челъ*	бжд. несвър.: *ще съмъ билъ четълъ = щѣлъ съмъ билъ да чета*
е) бжд. пресвър.: *ще бжда челъ*	бжд. свър. вр.: *ще съмъ бждѣлъ челъ = щѣлъ съмъ да бжда челъ*

При основнитѣ или „изявителни" глаголни времена въ тая таблица е допустната несъобразность (може би печатна грѣшка?), като не е поставена формата *щѣхъ да чета*, а срещу употрѣбяваното отъ автора название за нея „бждно несвършено" е поставена формата *ще съмъ челъ*, наричана иначе отъ автора „бждно свършено" (вж. тукъ по-горе).

Върху даденитѣ въ таблицата съответствия между двата реда времена и свързанитѣ съ тѣхъ въпроси ще се огранича да забележа следното:

1. Нормална форма за минало несвършено „приказно" време е *съмъ четълъ*, а не *съмъ билъ четълъ*, а за „мин. просто" е *съмъ челъ*, а не *съмъ билъ челъ*. Сжщата грѣшка е направена и на стр. 178–9. Самъ авторътъ обаче на стр. 164 поставя „приказни" форми *имало, станалъ* (а не „*било имало*", „*билъ станалъ*") като отговарящи на „изявителни" *имаше, стана* (*Имаше единъ царь; Симеонъ стана царь* — „прик.": *Имало единъ царь; Симеонъ станалъ царь*). По тоя начинъ въ таблицата не сж представени тъкмо най-често употрѣбяванитѣ „приказни" форми въ областьта на миналитѣ времена. — 2. Форма *съмъ билъ челъ* означава нормално само „мин. свър." и „мин. пресв." време. Авторътъ изпада при това въ формализъмъ, като поставя тая форма съ едно и сжщо темпорално означение срещу три различни „изявителни" времена. Това, което е „мин. пресвър." при „изявително" изказване, не може на бжде „мин. свър." като време въ „приказно" изказване. Несъмнено формитѣ *билъ потеглилъ* и *билъ достигналъ* означаватъ „мин. пресвър.", а не „мин. свър." време въ следния примѣръ: *Едва въ 986 год., когато Самуилъ билъ потеглилъ за Пелопонезъ и билъ достигналъ до Коринтския провлакъ, императорътъ Василий предприелъ първия си походъ въ България.* — 3. Форма *щѣлъ съмъ билъ да чета* отговаря не на *ще съмъ челъ*, а на пропустнатата „изявителна" форма *щѣхъ да чета* (нормално обаче тя се употрѣбява безъ *билъ*: *щѣлъ съмъ да чета* (еднакво съ обикн. бжд. вр), срв. *Купитѣ щѣли да пламнатъ*); форма *ще съмъ билъ четълъ* отговаря на *ще четѣхъ*, равнозначна съ *щѣхъ да чета*. — 4. На изявителна форма *ще съмъ челъ* отговаря „приказна" *щѣлъ съмъ да съмъ челъ* (3 л. *щѣлъ да е*

челъ), пропустната въ таблицата, срв. *Шивачътъ каза, че като отида утре, щѣлъ да е приготвилъ вече дрехитѣ ми.* — 5. Срещу „бжд. пресвър." *ще бжда челъ* сж поставени правилно „приказни" форми *ще съмъ бждѣлъ челъ* и *щѣлъ съмъ да бжда челъ*, но неправилно тѣ сж наречени „бжд. свър." вр. (срв. сжщото и на стр. 180, кждето при това се говори изрично за две „бждни приказни" времена, а въ таблицата се даватъ три такива, съ известна разлика и въ названията). — 6. Покрай нормалнитѣ „приказни" форми се употрѣбяватъ понѣкога и други, въ които спом. глаголъ *съмъ* се замѣня съ *съмъ билъ*: *съмъ четълъ — съмъ билъ четълъ* (еднакво за сег. и мин. несвър. вр.!), *щѣлъ съмъ да чета — щѣлъ съмъ билъ да чета* (еднакво за „изяв."*ще чета* и *щѣхъ да чета!*) и т. н. Такива форми подчертаватъ особено силно „приказния" характеръ на речьта и се употрѣбяватъ съ модаленъ оттенъкъ на недовѣрие, ирония и пр., срв. *Щѣлъ да води майка си на бани* и *Щѣлъ билъ да води майка си на бани* (все бжд. вр.!). Тая категория форми авторътъ е смѣсилъ съ обикновенитѣ „приказни" форми, отъ което се е получило значително забъркване (срв. напр. тукъ т. 1 и 3).

Би трѣбвало следъ таблицата авторътъ да даде за пояснение по нѣколко примѣра отъ всѣка категория, но за съжаление той не е сторилъ това. Общо взето, тая таблица не представя вѣрно действителното съотношение между „изявителни" и „приказни" форми на глаголнитѣ времена. Макаръ и поставена върху правилно начало, тя е крачка назадъ въ сравнение съ даденото вече въ тая насока отъ други автори.

Както споменахме, авторътъ смѣта, че „приказнитѣ" форми въ българския езикъ сж категории отъ рода на наклоненията. Нека обаче да отбележимъ, че тѣхното значение не се отнася до вжтрешната сжщность на глаголното действие, както е при сжщинскитѣ наклонения, а само до външното отношение на говорещото лице къмъ действието.

Въ Нова българска граматика неизмѣняемитѣ думи сж разгледани съ особено внимание и дълбочина (стр. 281—379). Богатиятъ материалъ тукъ е обстойно освѣтленъ, както отъ формална, така и отъ семантична гледна точка, като се държи особена смѣтка и за езиковата чистота. За да не се увеличи много размѣрътъ на рецензията, тукъ ще се спра само върху единъ основенъ въпросъ изъ семантиката на предлозитѣ. Опредѣляйки значението на пространственитѣ предлози (вж. стр. 319—39), авторътъ посочва за нѣкои отъ тѣхъ значение на „мѣсто въ покой и въ движение" (главно *въ*, *върху*, *на*, *срещу*), за други — само „мѣсто въ покой" (главно *при*, *задъ*, *предъ*, *между*, *надъ*, *подъ*, *о*, *у*, *срѣдъ*), а за трети — само „мѣсто за движение" (главно *до*, *изъ*, *низъ*, *край*, *покрай*, *къмъ*, *отъ*, *около*, *по*, *подиръ*, *следъ*, *презъ*). Въ действителность всички предлози, означаващи споредъ автора „мѣсто въ покой", могатъ да означаватъ (както напр. *въ* и *на*), и мѣсто въ движение: *отивамъ при болния*, *прескачамъ задъ стената*, *излизамъ предъ вратата*, *отивамъ между близкитѣ си*, *издигамъ се надъ земята* и пр. Сжщо така отъ друга страна и повечето отъ предлозитѣ, дадени като означаващи „мѣсто за движение", могатъ да означаватъ и мѣсто въ покой: *стоя до вратата*, *изъ нашата градина има много хубави цвѣтя*, *край пжтя стои самотно дърво*, *моятъ приятель живѣе къмъ Борисовата градина*, *около мене всичко спи*, *по* *земята живѣятъ различни хора.* Дѣлението на предлозитѣ, отъ което излиза тукъ авторътъ, отговаря повече на природата на старобългарския и на другитѣ славянски езици, но не и на съвременния български езикъ.

Синтаксисътъ е изложенъ доста обстойно и въ последователна система на стр. 381—482. Авторътъ се спира най-много върху частитѣ на простото изречение, а сравнително по-накратко върху синтаксиса на сложното съставно (у него „сложито") изречение. Дадени сѫ редица нови наблюдения. Освѣтлението на фактитѣ се отличава съ своята последователность и задълбоченость.

Д-ръ Л. Андрейчинъ

Μακεδονικὰ, Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, τόμος πρῶτος, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1940. Стр. 665.

Ябълка на раздора между българския и гръцкия народъ бѣха голѣмитѣ исторически области Тракия и Македония. Следъ разрешението на българския църковенъ въпросъ (1870 год.), разпрата между двата народа още повече се изостри заради тѣзи области или заради т. н. смѣсени епархии въ тѣхъ. Схизмата (1872 год.) бѣше първиятъ безуспѣшенъ ударъ на гърцитѣ срещу възроденото многобройно българско население въ Македония и Тракия. Следъ това Фенеръ поведе ожесточена борба срещу Българската екзархия, която следъ Берлинския конгресъ (1878 год.) постепенно възстанови и разшири ведомството си въ казанитѣ две области. Какви не гръцки клевети и козни трѣбваше да преодолява мѫдриятъ български екзархъ Иосифъ I, за да открива на своето паство пѫтя за възходъ! Известно е, какъвъ голѣмъ напредъкъ бѣ направило българското население въ Македония до избухването на балканската война. Нѣмаще никакво съмнение, че тази область е българска и по право трѣбва да принадлежи на нейния господствуващъ народъ — българския. Когато Гърция сключи съюзъ съ България за война срещу Турция, тя не посмѣ да предяви искане за Македония, а само хитро бързаха нейнитѣ войски да завзематъ колкото може повече македонска земя, докато храбритѣ български войски бѣха заети съ гигантската борба въ Тракия срещу главнитѣ сили на турската империя. Гърция и Сърбия сключиха съюзъ, за да ограбятъ плодоветѣ, придобити отъ победоносното българско орѫжие, и постигнаха пъклената си цель. Следъ това първата имъ задача бѣще да разпространятъ въ свѣта лъжата, че Македония етнично не е българска земя. Следъ Ньойския договоръ гърцитѣ се заеха действително да обезбългарятъ владѣнитѣ отъ тѣхъ части на Македония и Тракия, подложиха на свирепо гонение българското население. Въ опразненитѣ мѣста нахлуха гръцки и гърчеещи се (караманлии) бѣжанци отъ Мала Азия, турска Тракия и др. мѣста, заграбиха вѣковнитѣ имоти на изгоненитѣ въ България български семейства и заживѣха всичка гърци съ твърда увѣреность, че никой вече не ще може да оспори тѣхното господство въ Македония. Увѣреностьта, че Македония е гръцка земя, е подбудила нѣкои гръцки патриоти въ Солунъ да основатъ дружество за изучване на Македония (Ἑταιρία Μακεδονικῶν Σπουδῶν). То си поставило за главна цель да покаже научно, какво мѣсто заема Македония въ историята на гръцкия народъ „между другитѣ земи на Гърция". За тази цель то решило да издава периодичното списаине „Μακεδονικά" и „Μακεδονικὴ βιβλιοθήκη" (Македонска библиотека). Първиятъ томъ отъ „Μακεδονικά" е излѣзълъ отъ печатъ презъ януарий 1941 год. подъ редакцията на Антоний Сигала, професоръ въ Солунския университетъ.

Още въ предговора на този томъ се изтъква предубеждението, че „гръцкиятъ характеръ и култура" на Македония „се запазилъ и до днесъ, въпрѣки разнообразнитѣ временни нашествия на чужди народи". Явна е преднамѣрената цель да се открива и покаже гръцка култура въ цѣла Македония. Въпрѣки това, доколкото изследванията сж обосновани на достовѣрни документи и действителни факти, тѣ представятъ интересъ и за българскитѣ учени.

Първиятъ томъ на „Μακεδονικά" съдържа надъ 20 статии по исторически, археологически, етнографски и др. въпроси. Дадени сж исторически материали, рецензии и книжовни известия.

Професоръ Ромеосъ Константину разглежда въпрова „Где била разположена древната Терма" (Θέρμη). Споредъ него Терма се състояла отъ малки селища (κωμῶν) и заемала голѣмо пространство край Термейския заливъ (сега Солунски) отъ Седесъ до мѣстностьта на сетнешния Солунъ (стр. 6). Той допуска, че следъ като Касандъръ населилъ Солунъ (Θεσσαλονίκη), южната часть на този голѣмъ градъ, обхващайки часть отъ жителитѣ на Терма, е запазила старото си име, както и Термейскиятъ заливъ презъ цѣлото древно време (стр. 4).

Атинскиятъ професоръ Антоний Керамопулосъ, почетенъ докторъ на Софийския университетъ, е написалъ статия на тема „Западна Македония, културата й и Плутархъ". Въ основата на това изследване лежи една запазена у Плутарха епиграма, въ която се казва, че Евридика Ира (Ἴρρα) била неграмотна и почнала да учи книга, когато била майка съ порастнали деца. Тази Евридика била дъщеря на Сира или Ира, царь на ореститѣ (въ днешно Костурско), съпруга на македонския царь Аминта III (393/2—370/9 пр. Хр.) майка на Филипа II и баба на Александъръ Велики. Ако и царска дъщеря, тя била оставена неграмотна и при все това се удостоила да стане македонска царица. Авторътъ обяснява, че неграмотностьта на царската дъщеря Евридика не трѣбва да ни очудва. Македония, особено въ западнитѣ планински княжества (Пелагония, Орестида, Елимия, Еордея) стояла твърде низко въ културно отношение. Така е било чакъ до македонския царь Филипъ II, който преобразилъ живота на македонцитѣ, дори промѣнилъ облѣклото имъ. Културното дѣло на царь Филипа имало такова голѣмо значение за Македония, че, ако Александъръ Велики не разпръснѣлъ нейното дееспособно население чрезъ своитѣ военни походи въ Мала Азия и Египетъ, тя би развила висока култура. Все пакъ въ македонския царски дворъ още преди Филипа II и баща му Аминта III сегизъ-тогизъ билъ проявяванъ стремежъ къмъ културенъ животъ, какъвто билъ развитъ въ Гърция. Така царь Пердика поканилъ въ своя дворецъ дитирамботвореца Меланипидъ и лѣкаря Ипократъ. Неговиятъ пъкъ синъ Архелай (413—399 пр. Хр.) уредилъ гимнастически и музикални състезания въ честь на музитѣ и Зевса, повикалъ въ гр. Пела (близу до днешния Енидже-Вардаръ) между другитѣ атинския трагикъ Агатонъ и стария веча Еврипидъ, който написалъ трагедия „Архелай" по името на своя покровитель. Живописецътъ Зевксъ украсилъ двореца въ Пела. Трѣбва да се предполага, че царь Аминта III сжщо билъ проникнатъ отъ цивилизаторския стремежъ на предходника си Архелай, въ честь на когото ще да е нарекълъ съ сжщото име своя синъ отъ първата си жена Гигея. Явява се въпросъ: защо той напусналъ Гигея, когато станалъ македонски царь въ 393/2 год. и се оженилъ за неграмотната Евридика? Авторътъ привежда много примѣри за политическо сближение. И царь Аминта III прибѣгналъ до това срѣдство, за да създаде мирни отношения съ съседнитѣ западни македонски княжества Линкосъ (днешно Леринско и Битолско) и Орестида и съ това да закрепи своя престолъ.

Не е ясно кога Евридика научила грамотность. Споредъ епиграмата, тогава, когато била майка на порастнали деца (μήτηρ γεγονυῖα παίδων ἡβώντων). Проф. Керамопулосъ е склоненъ да приеме, че последнитѣ мирни години отъ царуването на стария Аминта ѝ давали възможность да се погрижи за възпитанието на децата си. Обаче по-вѣроятно е, че Евридика, подъ влияние на срѣдата въ Аминтовия дворецъ, по-рано е почувствувала желание да стане и тя грамотна.

Плутархъ счита Евридика за илирийка и варварка (Ἰλλυρὶς οὖσα καὶ βάρβαρος). Авторътъ се стреми да докаже, че Плутархъ е смѣсилъ Евридика Ира, жената на Аминта, съ Авдата-Евридика, жена на Филипа II, която действително произхождала отъ Илирия. Той е склоненъ да мисли, че Евридика Ира отъ Орестида била гъркиня, понеже — разсжждава авторътъ — въ противенъ случай тя би трѣбвало да учи въ Пела и езикъ и писмо. Евридика Ира трѣбва да е била природно умна и възприемчива млада жена. Поради това не би било трудно да усвои и двеtѣ нѣща, доколкото тѣ били достжпни въ тамошния, както казва авторътъ „философствуващъ дворъ", гдето е живѣлъ бащата на Аристотеля Никомахъ като лѣкарь на царь Аминта III. Независимо отъ това ореститѣ, както македонцитѣ и другитѣ племена въ днешна Македония, не сж били гърци. Затова именно — мисля — Плутархъ считалъ Евридика Ира за илирийка (Ἰλλυρίς) и варварка, а не защото „Западна и цѣла Срѣдиземна (μεσόγειος) Македония била непозната на древнитѣ гърци" (стр. 35). По сжщата причина Демостенъ и атинскиятъ демосъ е считалъ македонцитѣ за варвари, а не само отъ омраза къмъ халкидическитѣ траки — поданици на македонската държава. Атинянитѣ могли добре да знаятъ отъ своитѣ колонии въ Халкидика, какви сж македонцитѣ, господари на халкидическитѣ траки. Впрочемъ въпросътъ за народностьта на македонцитѣ е толкова изясненъ, че едва ли има мѣсто да се спори.

Ценни сведения ни дава бившиятъ леонтополски митрополитъ Софроний Евстратиади въ статията си „Никодимъ Агиоритъ". Образованиятъ светогорски монахъ Никодимъ Агиоритъ има отношение и къмъ нашата църковна история съ своя голѣмъ трудъ Συναξαριστής, гдето дава кратки сведения и за български светии (св. Климентъ Охридски, св. Наумъ Охридски) и нови мжченици. Авторътъ описва книжовната дейность на Никодима Агиорита, като привежда писма на частни лица и цариградски патриарси въ връзка съ издаването на негови съчинения. Така, съставениятъ въ 1796 год. отъ Никодима Агиоритъ сборникъ отъ съчиненията на солунския митрополитъ Григорий Палама (3 тома) билъ изпратенъ да се печати въ Виена. Обаче австрийскитѣ власти затворили печатницата и разграбили всичкитѣ ѝ материали, както и ржкописа на Никодима Агиоритъ, понеже въ тая печатница билъ напечатанъ позивътъ на Рига къмъ гръцкия народъ за възстание. После къмъ 1835 год. било открито, че съчиненията на Григория Палама се намирали у Константина Визирули, единъ отъ първенцитѣ на гръцката община въ Виена. Двамата братя иеромонаситѣ Неофитъ и Стефанъ Σκουρταῖοι ревностно се заели да съберать за издаване всички съчинения на Никодима Агиоритъ. Тѣ били насърдчавани отъ нѣкои цариградски патриарси (Кирилъ, Григорий V).

И. К. Васдравелисъ описва участието на Македония въ гръцкото възстание отъ 1821 год. съ статията си „Македонскиятъ легеонъ презъ 1821". Той е далъ по-обширно изложение въ съчинението си „Македонцитѣ въ борбитѣ за независимость (1796—1832)". Въ Македония възстаническото движение започнало на 23 мартъ 1821 год. въ Халкидика и свършило въ края на май 1822 год. въ Олимпъ и Западна Македония. Подъ напора на турскитѣ войски, възстаническитѣ водители Диаманти и Геро Каратаси (Καρατάσιος), наричанъ още Геро Цекура, съ множество бойци се оттеглили въ Гърция, гдето действували съ тамошнитѣ възстаници. Авторътъ описва сраженията имъ съ турскитѣ войски въ разни мѣста. До 3000 македонци действували въ островитѣ Скиатосъ, Скопелосъ и др. Васдравелисъ не съобщава отъ каква народность сж били тѣзи македонци — борци за гръцката свобода. Той употрѣбява думата „Μακεδόνες", която за него е равнозначна съ "Ελληνες, тъй като още въ началото на статията си казва, че гръцкото възстание имало всегръцки характеръ (χαρακτῆρα πανελλήνιον) и се простирало отъ Дунава до Критъ. Единъ отъ подвойводитѣ на Геро Каратаси билъ Ангелъ Гацо отъ Воденъ (τὸν πολεμιστὴν τῶν Βοδενῶν 'Αγγελῆν Γάτσον). Гацо е действувалъ въ Пелопонесъ начело на македонцитѣ (1825 год.).

Ал. Леца дава обстоенъ очеркъ подъ заглавие „Сватбитѣ въ Вогацико" за сватбенитѣ обичаи и пѣсни въ с. Богацко, Костурска околия. Въ 1928 год. това село имало 1601 жители.[1] Авторътъ не може да обясни произхода на името, но е склоненъ да приеме мнението, че въ старо време турцитѣ го наричали Богазъ-кьой. Тоаа име после се измѣнило въ Богацко и постепенно добило днешната „погърчена" форма Βογατσικόν. Каква форма обаче е Богацко, авторътъ намѣрилъ за по-умно да мълчи, защото явно звучи български. Сега богацкитѣ жители може да говорятъ само гръцки, както ни увѣрява Леца. То било свърталище на гръцкитѣ чети, които нахлували въ Костурско и избивали буднитѣ българи. Авторътъ го хвали за тази услуга на елинизма, но въ действителность то е прѣчело за по-скорошния изгрѣвъ на свободата въ Македония. Еничеритѣ сж били най-голѣмитѣ врагове на своитѣ народи, но не могли да заличатъ следитѣ на своя нетурски родъ. Така и богацкитѣ жители по нрави, обичаи и житейски схващания не се различаватъ сжществено отъ съседитѣ си българи. Любимо молитствуване за млади хора е било: „И за твоя радость". Подобно благопожелание се употрѣбява напр. и въ Охридско „И за радость да се бериме во кукява". Съответно на гръцката поговорка „γιὰ μικρὸς μικρὸς παντρέψου, γιὰ μικρὸς καλογερέψου" има българска народна поговорка: „или младъ се жени, или младъ се калугери". Сжщо и въ българскитѣ градове и села въ Македония съществува обичаятъ, родителитѣ да избиратъ съпруги на децата си. Въ Богацко обикновено се явявали посрѣдници (мъже или жени, роднини и приятели), които съдействували за сключване бракъ и били наричани προξενηταί. Сжщиятъ обичай действувалъ и действува въ българскитѣ области. Въ Охридско тѣзи лица се наричатъ стройници. Найясното указание за българско влияние въ Богацко е думата „братими" (τοὺς μπρατίμους), както и сега тамъ наричатъ шаферитѣ.[1] Освенъ братими, при младоженеца има и μπρατιμόπουλο. Има и други български езикови следи. Въ една сватбена пѣсень се казва γαμπρὸν νὰ προυβουδήσω (зеть да проводя, да придружа).[2]

---

[1] Споредъ Кънчовъ, къмъ 1900 год. то имало 1750 ж. (Македония, стр. 267).

Харалампий Макаронасъ съобщава за една археологическа находка отъ 1936 год. до Дойранското езеро. Като оралъ нивата си, единъ бѣжанецъ се натъкналъ на развалини отъ старо здание съ мозаиченъ подъ. Споредъ автора постройката е отъ римско време и имала обществено или религиозно предназначение. Той предполага, че около това мѣсто имало градъ и е склоненъ да приеме, че това билъ пеонскиятъ градъ Δόβηρος, за който за пръвъ пжть съобщава Тукидидъ въ връзка съ похода на одриския царь Ситалкъ въ 429 год. пр. Хр. срещу македонския царь Пердика II.

А. Сигала е издалъ патриаршески актове, фермани и др. документи. Въ 1846 год. патр. Антимъ III поставилъ за струмишки митрополитъ елейския (Ἐλαίας) епископъ Антимъ Ивиритъ вмѣсто дотогавашния струмишки митрополитъ Константинъ, който билъ премѣстенъ въ Бруса. Той задължавалъ клира и народа да му се подчиняватъ и да му даватъ припадащитѣ му се църковни приходи и даждия като помощь (βοήθεια), филотимонъ и др.

Авторътъ е издалъ изцѣло въ гръцки преводъ единъ ферманъ или бератъ на султанъ Махмуда II отъ 1815 год. за назначаването на сервийско-кожанския епископъ Вениаминъ. Подробно сж опредѣлени правата на солунския митрополитъ върху подведомственитѣ му епископи. Сжщиятъ султанъ съ другъ бератъ отъ 1824 год. потвърждава назначаването на Неофита за епископъ на Острово, Джума, Кайлярска и околноститѣ. За съжаление, не е даденъ текстътъ на документа.

Иоакимъ Ивиритъ е обнародвалъ словото на Ивана Ставраки, солунски дяконъ и хартофилаксъ, за чудесата на св. Димитъръ Солунски по кодексъ на иверския манастиръ отъ XIV в. Той смѣта, че този ржкописъ съдържа пълния текстъ на това слово. Не е установено точно кога е живѣлъ Иванъ Ставраки. Издательтъ приема, че той е действувалъ презъ или следъ XII в., понеже въ словото се съобщава за чудо, станало въ времето на импер. Мануилъ Комнинъ (1143—1180). Обаче Иванъ Ставраки разказва и за чудо, станало по-късно, при обсадата на Солунъ отъ българския царь Калоянъ (┼ 1207). Така че трѣбва да се допустне, че той е живѣлъ презъ XIII в. Известно е значението на това слово като изворъ на българската история съ разказитѣ си за обсадитѣ на славянитѣ, царь Самуила и Калояна и съ разказа си за убийството на последния отъ своя пълководецъ Манастра.

---

[1] Въ една сватбена пѣсень:
Πόδησέ μι, μπράτιμι,
Πόδησέ τὰ παπούτσια μου.
Σκέπασέ μι, μπράτιμι,
μὶ τὴ χρυσῆ τὴ σκέπη μου

(Обуй ме, братиме, обуй обувкитѣ ми. Покрий ме, братиме, съ златната ми покривка).

[2] Авторътъ обяснява: Προβουδῶ = κατευοδῶ (стр. 155, заб. 1).

Въ статията си „Уводъ къмъ историята на Солунъ" И. Бояджидисъ дава обстоенъ очеркъ за миналото на македонската столица. Въ тоя томъ на сп. „Μακεδονικά" тази статия не е завършена. Въ обнародваната тукъ часть (I и II гл.) авторътъ се опитва да обясни, защо Македонскиятъ царь Касандъръ е основалъ гр. Тесалоники (Солунъ) като нова своя столица вмѣсто Пела.

Важенъ изворъ за положението на Солунъ презъ 1821 год., е Сеяхатнамето (пѫтописъ) на Хайрулахъ ибънъ Синаси Мехмедъ ага, молла (висшъ сѫдия) въ Солунъ презъ 1820—1821 год. Намѣрилъ го въ Цариградъ Авр. Н. Папазоглу, който и го издалъ въ гръцки преводъ. Хайрулахъ Мехмедъ ага съ собственитѣ си очи видѣлъ клането надъ православнитѣ въ Солунъ на 18 и 19 май 1821 год. Тогава билъ убитъ китроскиятъ епископъ Макарий, скрилитѣ се въ митрополийската църква християни били подложени на сѣчь. Отъ клане се спасили малцината, които се скрили въ дервишкитѣ текета. Юсуфъ бей, солунски мутеселимъ, хвърлилъ въ затвора Канли-Куле и самия Хайрулахъ, който не одобрявалъ неговитѣ безчиния.

Хайрулахъ съобщава, че тогава въ Солунъ имало до 100,000 жители, отъ които 40,000 били мухамедани и останалитѣ — „невѣрници": православни *(ρωμιοί)*, евреи и арменци. Православнитѣ имали едно-две училища и нѣколко църкви, отъ които по-голѣмата се казвала Мина ефенди (Св. Мина). Въ Солунъ имало много джамии, нѣкои отъ които били по-рано църкви: Ески Джумаи (Нерѫкотворна Св. Параскева), Казанджиларъ (Св. Богородица), Св. София, Якупъ паша (Св. Екатерина), Касимие (Св. Димитъръ), Исхакие (Св. Пантелеймонъ), Соукъ-су (Св. Апостоли), Ортачъ ефенди (Св. Георгий).

Трѣбва да се съжалява, че издательтъ не е далъ фототипна снимка отъ турския рѫкописъ, а още по-добре щѣше да бѫде, ако заедно съ гръцкия преводъ дадѣше и цѣлия турски текстъ.

Непосрѣдно отношение къмъ историята на Охридската и Ипекската архиепископия има статията на Д. Закитиносъ „Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν Ἀχρίδος καὶ Ἰπεκίου". Той издалъ въ гръцки преводъ шесть такрири (молби) на охридски архиепископи-патриарси и трима ипекски до турскитѣ султани. Тѣзи документи се пазятъ въ Атинската държавна архива. И тукъ трѣбва да се изкаже съжаление, че не е даденъ турскиятъ текстъ, нито пъкъ факсимиле. Иначе документитѣ сѫ издадени научно: описано е кратко съдържанието на всѣки такриръ, дадени сѫ неговиятъ размѣръ и сведенията на султанската канцелария; обяснени сѫ подъ линия турски термини и сѫ дадени справки за споменаванитѣ въ документа архиереи. Отъ охридскитѣ такрири четири били подадени отъ Германа, единъ отъ Рафаила и единъ отъ Иоасафа. Патр. Германъ е молилъ: съ такриръ отъ 1689 год. да бѫде отстраненъ бѣлградскиятъ (бератскиятъ) Игнатий и да се издаде бератъ за Партения; съ такриръ отъ 7. IX. 1689 г. — да се поднови бератътъ на костурския митрополитъ Давидъ;

съ такриръ отъ 1690 тод. — да бжде поставенъ отново Игнатий за launchератски митропмлитъ вмѣсто ослѣпѣлия Партений; съ такриръ отъ неизвестна дата — да се издаде бератъ за новия корчански митрополитъ Макарий (явява се въ 1691 год.). Патр. Рафаилъ молилъ съ такриръ отъ 1699 год. да се издаде бератъ за новия бѣлградски (бератски) митрополитъ Дионисий, а патр. Иоасафъ — съ такриръ отъ 1721 год. да не се взима повече отъ опредѣленитѣ данъци.

Първиятъ такриръ на патр. Германа е издаденъ отъ мене въ „Македонски прегледъ", год. XI, кн. 3 и 4 (стр. 114—116) съ фототипна снимка, турския текстъ и български преводъ. Българскиятъ и гръцкиятъ преводъ приблизително се схождатъ, но има и фактични различия.

Турски текстъ	Бълг. преводъ	Гръцки преводъ
Арнауд Белигради ве Авлония	Арнаутъ-Бѣлградъ и Авлона	Δεβρῶν, Βελεγράδων, Αὐλῶνος (Дебъръ, Бѣлградъ, Авлона)
сабикан Охри патрикж олан Бартениос нам рахибе	калугеринътъ на име Партений, бившъ охридски патриархъ	ὁ κληρικὸς ὀνόματι Παρθένιος (клирикътъ на име Партений)

Бѣлградско-авлонскиятъ митрополитъ не е могълъ да бжде и дебърски. Дебъръ се намира далече отъ Бератъ и Авлона. Нѣколко епархии (Охридска, Горо-Мокренска, Корчанска) го отдѣляли отъ тѣзи южноалбански градове и освенъ това въ това време Дебъръ билъ катедраленъ градъ на отдѣлна Дебърска епархия. Въ канцеларската справка стои сжщо Арнауд-Белиград митрополидлъгж (митрополия на Арнаутъ-Бѣлградъ или на албанския Бѣлградъ). На гръцки е преведено пакъ неточно: μητρόπολις Ἀλβανίας, Βελεγράδων (митрополия на Албания, бѣлградска). Турцитѣ наричали Бератъ Арнауд-Белиград за разлика отъ дунавския Бѣлградъ.

Когато издадохъ казания документъ, изказахъ предположение, че приемникътъ на Игнатия, Партений, „малко време е стоялъ на велеградската катедра" (стр. 118). Това сега се потвърждава отъ третия такриръ на охридския патриархъ Германъ отъ 1690 год., когато Партений билъ сваленъ отъ катедрата и на нея билъ възстановенъ предишниятъ Игнатий. Ще рече, Игнатий се явява на бѣлградската катедра още и въ 1690 год., освенъ въ посоченитѣ отъ Гелцера (Der Patriarchat von Achrida) и мене дати[1]).

Въ моя списъкъ на бѣлградскитѣ (бератски) митрополити[2]) не съмъ посочилъ Партения, понеже не се споменава въ изворитѣ, които тогава ми бѣха известни. Отъ казанитѣ два такрира на патр. Германа вече се вижда, че Партений билъ бератски митрополитъ въ 1689—1690 год. и билъ изтиканъ отъ предшественика си Игнатий подъ предлогъ, че ослѣпѣлъ (въ гръцки преводъ: καταστὰς τυφλὸς).

Закитиносъ (стр. 432 заб. 3) обаче изтъква като моя грѣшка че не споменавамъ Партения, защото споредъ него въ кодекса на Костурската митрополия той е посоченъ за „велеградски" митрополитъ въ 1683 г.

---

[1]) Срв. п. м. ст., стр. 117—118.

[2]) История на Охридската архиепископия-патриаршия, стр. 211—214.

Наистина въ единъ костурски актъ отъ 1683 год. по изданието на Филарета
Вафиди (преиздаденъ отъ Gelzer, Der patr. v. Achr., S. 119) се посочва въ
подписитѣ бѣлградски митрополитъ Партений, обаче въ новото издание
на Gelzer'a (Der wiederaufgefundene Kodex d. hl. Klemens, S. 92, № 20)
стои на сѫщото мѣсто Игнатий вм. Партений. Затова отбелязяхъ въ
п. м. списъкъ (стр. 212, заб. 2), че въ изданието на Филаретъ Вафиди е
погрѣшно посочено Παρθενίου. Сега Закитиносъ заявява, че издадениятъ отъ
него турски документъ (такриръть на патр. Германа отъ 1689 год. за Пар-
тения) „решава окончателно въпроса, съ тази разлика, че трѣбва да се по-
стави въ 1689 год. времето, когато Партений“ билъ бѣлградски митрополитъ.
Обаче грѣшката въ Вафидовото издание си остава, и Гелцеръ я предалъ
въ Der Patr. v. Achr., S. 140: Parthenios erwähnt 1683. Затова и Закитиносъ
се основава не на Вафидовото издание, а на Гелцеровото и твърди, че
Игнатий (не Партений!) е билъ на бѣлградската катедра въ 1683 год. Само отъ
Германовия такриръ се узнава за Партения, а не и отъ речения костурски
актъ. Поради туй не е основателна бележката на Закитиносъ, че не съмъ
съобщилъ за Партения въ списъка на епархийскитѣ архиереи „макаръ че
се посочва въ кодекса на Костурската митрополия“.

Въ втория такриръ на патр. Германа отъ 1689 год. подписътъ му е
преведенъ, струва ми се, погрѣшно: πατριάρχης ἑτεροδόξων καὶ Βιδὶν 'Αχρίδος
(патриархъ на другославнитѣ и на Видинъ Охридски). Думата Видинъ
не е обяснена отъ издателя. Въ всички други тукъ издадени такрири,
Германъ, Рафаилъ и Иоасафъ се подписали „патриархъ охридски“.

Отъ такрира на патр. Рафаила узнаваме, че въ 1699 год. бѣлградско-
авлонскиятъ митрополитъ Игнатий билъ сваленъ за неподчинеиие и поради
оплакване на населението и вмѣстонего билъ поставенъ Дионисий. Такри-
рътъ на патриархъ Иоасафа отъ 1721 год. ни съобщава, че Охридската патриар-
шия по-рано е плащала годишно държавенъ данъкъ 144,000 акчета (аспри).
Патр. Иоасафъ (1718—1745) издействувалъ да събира годишно по 12 акчета
отъ всѣка кѫща и по 1 жълтица отъ всѣки свещеникъ, сѫщо по 1 грошъ
отъ първия бракъ, 2 гроша отъ втория, 3 гроша отъ третия бракъ и при-
ходи отъ панаири, манастири и др. Въ своя такриръ патр. Иоасафъ се нарича
патриархъ на Острово, Корча, Арпица, Тепелени, Премети, Бѣлградъ, Ав-
лона, Прѣспа, Гребена, Анаселица, Сисани, Битоля, Дебъръ, Хурсине, Джу-
ма, Острово, Караджова (Мъгленъ), Струмица, Радовишъ, Владово, Йолмая,
Костуръ, Енисея (Γενησαίας, Ениджe?), Видинъ (Βιδινίου?, по-вѣрно: Во-
денъ), Драчъ, Елбасанъ, Кичево, Прилепъ и Колония. Къмъ тоя такриръ после
билъ прибавенъ списъкъ на митрополитѣ и епископиитѣ, подведомствени на
Охридската патриаршия (стр. 437—438). Въ списъка е казано, че той е пре-
писъ, снетъ отъ архивата (въ султанската канцелария). Посочени сѫ 17
епархии отъ които 7 митрополии1) и 10 епископии2). Изглежда, че Закитиносъ

---

1) Бѣлградска (Бератска), Петричка, Караферийска, Домничка (Δομνίτσης), Кичевска, Гребенска и Воденска.

2) Авлонска, Музакийска, Бѣлградска (Βελιγραδίου), Малакасийска, Анаселичка (= Сисанийска), Гудо-преметска, Дебърска, Елбасанско-Спатийско-Дирахийска, Караджовска (Мъгленска), Струмишка.

се отнася съ голѣмо довѣрие къмъ тоя списъкъ, като го нарича „многоценень“ (πολύτιμος) и дава географски обяснения за посоченитѣ градове и мѣстности, Кодексътъ на Св. Климента и костурскиятъ кодексъ ни даватъ ясни и достовѣрни сведения за епархиитѣ на Охридската патриаршия презъ XVII и XVIII в. Казаниятъ списъкъ не отразява епархийското устройство на Охридския диоцезъ въ времето на патр. Иоасафа, а съдържа и явни грѣшки, които показватъ, че билъ съставенъ отъ невещо длъжностно лице. Въ Охридския диоцезъ не сж извѣстни отъ други извори Петричка, Домничка и Кичевска митрополия. Споредъ единъ списъкъ сжществували отдѣлни епископии Дебърска и Кичевска, но въ края на XVII в. се явяватъ съединени въ една епархия — Дебърска. Караферийската или Верийската епархия била подведомствена на Цариградската патриаршия, навѣрно още следъ опита на охридския архиепископъ Прохоръ (+1550) да я отнеме. Коя била бѣлградската (Βελιγραδίου) епископия наредъ съ бѣлградската (Βελεγράδων) митрополия? Следъ 1557 год. въ Охридския диоцезъ билъ известенъ само единъ Бѣлградъ, днешния Бератъ въ Албания. Епископии Малакасийска и Гудо-Преметска не сж иавестни отъ други списъци. Въ турския списъкъ не се споменаватъ Прѣспанската, Корчанската и Велешката епархия. Тукъ Струмишката епархия е епископия, а въ известнитѣ гръцки списъци отъ XVII и XVIII тя е митрополия.

Закитиносъ погрѣшно търси при р. Струма Джума, която патр. Иоасафъ споменава въ такрира си. Охридската патриаршия тогава не е имала ведомство въ тоя край (Горноджумайски). Джума ще да се намирала въ Кайлярско. Сжщо не може да се вижда въ Βιδίνιον Видинъ (Бдинъ) (стр. 446), който се намиралъ подъ ведомстаото на Цариг. патриаршия. Тукъ думата Воденъ е погрѣшно прочетена или написана на турски.

Въ сп. „Μακεδονικά“ сж дадени ценни известия за археологически разкопки и находки въ Македония (Солунъ, Беръ, Дойранъ) презъ 1939 год., лѣтописни бележки отъ 1798—1818 год. (за действия на Али паша, скжпотия на хранитѣ, чума), списъкъ на македонци — участници въ гръцката завѣра (Михаилъ Узунидисъ отъ Солунъ, одески търговецъ; сѣрскиятъ архиепископъ Хрисантъ и после царигр. патриархъ, българинъ по произходъ отъ село Граматиково; Наумъ Панайоти отъ Воденъ, Недѣлко Дуня въ Цариградъ, Недѣлко Никола въ Цариградъ).

Въ отдѣла „Рецензии“ сж дадени осведомителни и критически бележки за много книги, отнасящи се къмъ Македония. Интересно е съчинението на Ант. Сигала „Изъ духовния животъ на гръцкитѣ общини въ Македония“ (1939 год.). Отъ него научаваме, че въ канцеларията на енорийското настоятелство при костурската църква „Успение Богородично“ се пазѣли ржкописи отъ 1574 и 1779 год., 30 кодекси, документи и др.; въ Негушъ — 70 ржкописи отъ 16—19 в., кодекси, 1 ферманъ отъ 1824 год.; въ Беръ между друго 56 турски кодекси отъ 1602—1891 год. отъ архивата на берското кадийство.

Съчинението ни запознава съ археологическитѣ музеи и сбирки въ нѣкои македонски градове (Солунъ, Кожани, Костуръ, Воденъ). Изобщо то е богато по съдържание. Подъ тежестьта на неговия внушителенъ обемъ несведущиятъ читатель може да се подаде на измамата, че Македония е крепость на елинизма. Тази цель преследва дружеството, което го издало въ хубавъ външенъ видъ. Но историята е честна свидетелка на истината, която и днесъ ясно виждатъ освободителитѣ на Македония отъ гръцко и сръбско иго — храбритѣ синове на велика Германия.

Ив. Снѣгаровъ

Владимиръ Кецкаровъ, о. з. подполковникъ. Войни на българитѣ въ Тракия, 689—972 год., София, 1940 год., стр. 317.

Авторътъ дѣли труда си на четири части: 1. Общи военни, географски и политически основи на войнитѣ на българитѣ въ Тракия; 2. Войни за затвърдяване 688—858 год.; 3. Войни за надмощие 913—927 г. и 4. Падане на Източна България.

Въ първата часть следъ кратъкъ историко-географски прегледъ на Балканския полуостровъ и на народитѣ, които сж живѣли тамъ въ старо време, авторътъ говори за политическото положение на Византия, когато е била основана българската държава отъ българския князъ Аспарухъ (679—701 г.), за укрепителното устройство на България и Византия и за военната мощь на Византия и България, и още отдѣлно за аспаруховитѣ българи, славянитѣ и мѣстното население, тракитѣ. Приложени сж седемнадесеть схеми.

Въ втората часть сж разгледани: войнитѣ на българскитѣ князе Аспарухъ и Тервелъ (701—718 г.) противъ византийцитѣ, военнитѣ походи на византийския императоръ Константинъ V Копронимъ (741—775 г.) противъ България, войнитѣ на българския князъ Кардамъ (777—803 г.) противъ Византия, войнитѣ на българския князъ Крумъ (803—814 г.), тридесетгодишния българо-византийски договоръ за миръ, заслугитѣ на князъ Борисъ I (852—888 г.) за образуване на еднородна българска войска и войнитѣ на царь Симеона (893—927) г. отъ 894 г. и 896 г. противъ византийцитѣ. Приложени сж деветь схеми.

Въ третата часть сж описани българо-византайскитѣ войни отъ 913—927 г. и сж приложени три схеми и въ четвъртата часть — българо-рускитѣ и руско-византийскитѣ войни и завладяването на Източна България отъ руситѣ и византийцитѣ. Приложени сж две схеми.

Въ описанието на българо-византийскитѣ войни въ Тракия авторътъ обикновено излага политическото положение на воюващитѣ страни, историческитѣ известия за войнитѣ, прави анализъ на известията, дава оценка на военната подготовка на воюващитѣ страни, описва плана на сражението и изпълнението му, посочва численостьта на войскитѣ на воюващитѣ страни, излага развитието на сраженията и свършва съ заключение. Той си служи съ трудоветѣ на Le Beau, Мустаковъ, Чаракчиевъ и особено съ българската история на Златарски. Той почти не се ползува отъ изворитѣ.

Вѣрно е, че южнитѣ славяни и аспаруховитѣ българи сж заварили на Балканския полуостровъ доста тракоилирийци, отъ които нѣкои сж били елинизирани, други сж били романизирани, но е имало и доста запазени. Прѣки потомци на последнитѣ сж сегашнитѣ албанци. Тракоилирийцитѣ сж упражнили доста голѣмо влияние върху българитѣ, но най-голѣмо влияние върху последнитѣ сж имали византийцитѣ, на които българитѣ въ всичко сѫ подражавали и съ чиято писменость първоначално си служели. На византийското влияние трѣбва да се отдаде и изнамѣрването на славянската писменость отъ българскитѣ славяни.

Българитѣ сѫ встѫпили въ военни и политически отношения съ византийцитѣ въ времето на византийския императоръ Константинъ IV Погонатъ (668—685), когото сѫ победили въ Добруджа и Тракия. Ние не знаемъ, защо авторътъ говори за нѣкаква срамна подлость на този иначе достоенъ византийски императоръ, който два пѫти храбро е воювалъ противъ българитѣ, но, споредъ византийския хронистъ Теофанъ, за голѣма изненада на всички е билъ победенъ отъ българитѣ и заставенъ да сключи договоръ за миръ, съ който се задължилъ и да имъ плаща годишенъ данъкъ.

Въ времето на византийския императоръ Константинъ IV Погонатъ, Стара планина била граница между България и Византия, обаче неговиятъ синъ Юстинианъ II (685—695, 705—711) отстѫпилъ на българския князъ Тервель областьта Загория (между Източна Стара планина и линията Бургасъ-Ямболъ до р. Тунджа), понеже му помогналъ да си възвърне византийския престолъ, отъ който билъ лишенъ въ 695 год. Това е станало въ 705 год.

Князъ Тервелъ е давалъ голѣмо военно и политическо значение на областьта Загория и затова я оградилъ съ голѣмъ окопъ. Обаче императоръ Юстинианъ II твърде скоро се е увѣрилъ, че отстѫпването на тази область е голѣма военна и политическа грѣшка и, за да си я възвърне, въ 708 год. е предприелъ воененъ походъ противъ българитѣ. Обаче князъ Тервель при Анхиало го е победилъ и заставилъ да поднови приятелскитѣ си отношения, безъ да се сключи новъ договоръ. Така че областьта Загория е била отстѫпена на българитѣ въ 705 г., а не въ 708 г. както авторътъ поддържа. Императоръ Юстинианъ II е авторъ на земедѣлския законъ, въ който сѫ узаконени византийскитѣ аграрни понятия, върху които южнитѣ славяни не сѫ могли да иматъ никакво влияние, защото въ тази епоха тѣ сѫ били твърде малобройни въ византийската империя и сѫ бали безъ значение. Затова и авторътъ грѣши, като твърди, че иконоборцитѣ византийски императори Лъвъ III (717—741 г.) и синътъ му Константинъ V Копронимъ сѫ автори на земедѣлския законъ, съ който ужъ сѫ били узаконени земедѣлскитѣ стопански понятия на южнитѣ славяни, защото и въ тѣхно време последнитѣ сѫ били малобройни въ Византия и не сѫ могли да иматъ влияние върху тѣхното законодателство.

Исторически не е вѣрно мнението на автора, че въ 716 г. българскиятъ князъ Тервель е сключилъ договоръ съ византийския императоръ Теодосий III Адрамитски (716—717 год.), който се е задължилъ да отстѫпи на българитѣ областьта Загория, да имъ плаща годишенъ данъкъ, търговцитѣ да имъ плащатъ мито за внасянитѣ отъ тѣхъ търговски стоки въ двѣтѣ държави и взаимна размѣна на политическитѣ престѫпници. За това събитие съобщава византийскиятъ хронистъ Теофанъ, който казва: „Въ 812 год. Крумъ, началникътъ на българитѣ, чрезъ Драгомира пакъ (к. н.) преговаряще съ императора Михаилъ, като искаше изпълнението на сключенитѣ договори въ времето на Теодосия Адрамитски (716—717 г.) и патриарха Германъ (715—730 г.) съ Кормисоша (739—756 г.) въ онова време господарь на българитѣ. които съдържаха границитѣ отъ Милеона на Тратия, дрехи и червени кожи до стойность тридесеть литри златни; и къмъкова (к. н.) бѣжанцитѣ на двѣтѣ страни да се повърнатъ на всѣка страна, ако действуватъ противъ властитѣ, търговцитѣ и въ двѣтѣ страни да се снабдятъ съ знаци и печати, (на ония, които нѣматъ печати да се отнематъ) стокитѣ имъ и да се внесатъ въ държавното съкровище“. Това предложение за миръ на князъ Крума византийцитѣ не сж приели, защото споредъ Евангелието не е трѣбвало да се предаватъ бѣжанцитѣ; а въ сжщность защото византийцитѣ сж се готвили за война противъ българитѣ. Отъ думата пакъ (αὖθις) на цитираното известие на Теофана се установява, че князъ Крумъ и по-рано е предлагалъ на византийцитѣ миръ, а пькъ отъ думитѣ къмъ това (καὶ ἐπὶ τούτοις) се установява, че то се състои отъ две части. Въ първата часть се говори за сключения договоръ между византийския императоръ Теодосий III Адрамитски и българския князъ Кормисошъ, а въ сжщность Тервель, защото Кормисошъ по-късно е князувалъ, а въ втората часть се говори за двѣтѣ нови условия за миръ, които князъ Крумъ е предлагалъ, т. е. за предаване бѣжанцитѣ и плащане мито за търговскитѣ стоки. Отъ сжщото това известие на Теофана още може да се заключи, че въ 716 година византийскиятъ императоръ Теодосий III Адрамитски и българскиятъ князъ Тервель въ действителность сж възобновили договора, който последниятъ въ 705 год. е сключилъ съ византийския императоръ Юстинианъ II и че сжщо и въ времето на князъ Крума византийци и българи сж спорили за областьта Загория, която и за двѣтѣ страни е имала военно и политическо значение.

Твърде е възможно областьта Загория да е причина византийскиятъ императоръ Константинъ V Копронимъ да предприеме осемь военни походи противъ българитѣ и затова, следъ като ги победилъ, я присъединилъ къмъ византийската империя. Обаче князъ Крумъ пакъ я завладѣлъ и тя окончателно е била призната за българска съ тридесетгодишния договоръ за миръ, който въ 814 или 816 год. е билъ сключенъ между българския князъ Омортагъ и византийския императоръ Лъвъ V Арменецъ (813—820 г.).

Споредъ насъ авторътъ невѣрно схваща цельта на войнитѣ на князъ Крума противъ византийцитѣ. Князъ Крумъ никога не е искалъ да воюва съ тѣхъ и никога не е мислилъ да завладѣе Цариградъ, понеже и самъ много добре знаелъ, па и византийцитѣ, които искрено сж служили въ войската му и които безъ съмнение сж имали голѣми заслуги за военнитѣ му успѣхи, ще сж го увѣрявали, че завладяването на Цариградъ е абсолютно невъзможно. Затова князъ Крумъ искрено е предлагалъ на византийцитѣ миръ и дори е прибѣгвалъ къмъ военни хитрости, за да ги застави да приематъ предложението му за миръ. Това му се е налагало и отъ тогавашното политическо положение, защото неговата цель е била да обедини славянскитѣ племена съ държавата си и да защити България отъ франкитѣ, които постоянно сж се ширили на изтокъ и които следъ като сж победили аваритѣ и завладѣли западната половина на държавата имъ, сж станали съседи на българитѣ. Византийцитѣ добре сж знаели политическитѣ и военни планове на князъ Крума и затова сж отхвърлили предложенията му за миръ.

Исторически не е вѣрно мнението на автора, че византийскиятъ императоръ Михаилъ I Рангаве въ 813 год. е предприелъ военenъ походъ противъ българитѣ безъ планъ. Напротивъ планътъ е билъ добре поставенъ, но не е билъ добре изпълненъ. Византийцитѣ, преди да предприематъ този военен походъ противъ българитѣ, сж сключили договоръ съ Карла Велики, на когото сж направили голѣми териториални отстжпки и му признали императорското достоинство съ цель, разбира се, да имъ помогне въ войната противъ българитѣ. Обаче Карлъ Ведики е искалъ византийцитѣ да бждатъ победени и затова не е предприелъ военен походъ противъ България. И българо-византийското сражение при Версиникия не е добре описано. Прѣвъ началникътъ на византийскитѣ европейски войски Иванъ Аплакисъ е нападналъ българитѣ, последвалъ го и началникътъ на византийскитѣ азиатски войски Лъвъ Арменецътъ. Обаче императоръ Михаилъ I Рангаве, който начело на гвардията и наемницитѣ е билъ въ центъръ, а първоначално е бездействувалъ и после е заповѣдалъ да се отстжпи, защото ужъ не е бвла изпълнена заповѣдьта му, а въ сжщиость защото не е билъ военен и защото франкитѣ не сж навлѣзли въ България, та се уплашилъ.

За така нареченитѣ Крумови закони доста много е писано въ нашата книжнина и е установено, че тѣ сж една легенда, която е била съставена въ Византия, за да се обяснятъ причинитѣ, поради които князъ Крумъ е ималъ военни успѣхи противъ византийцитѣ. Въ тѣхъ се излагатъ пороцитѣ, отъ които тогава сж страдали византийцитѣ.

Князъ Омортагъ (814—831) е водилъ миролюбива политика къмъ Византия, противъ която не е водилъ никакви войни. За закрепване добритѣ отношения съ византийцитѣ по неговъ починъ е билъ сключенъ известниятъ тридесетгодишенъ българо-византийски договоръ за миръ, вследствие на който е настжпилъ дълбокъ миръ между българи и византийци.

Несъмнено князъ Борисъ I (852—888 г.) има голѣми заслуги за образуване еднородна българска войска, за културно развитие на българския народъ и за завладяване безъ война на цѣла Македония, Епиръ и Албания, вunited че за тѣзи балкански области сж претендирали и византийцитѣ.

За царь Симеона (893—927) авторътъ казва, че основнитѣ подбуди на неговата политика първоначално сж строго държавнически, по-късно обаче личнитѣ амбиции в291ематъ връхъ. Въ много отъ постжпкитѣ на Симеона мжчно може да се отличи държавникътъ отъ властолюбеца. Това мнение на автора е вѣрно и царуването на царь Симеона може да се раздѣли на две епохи: първата отъ 893—913 г. и втората отъ 913—927 г. Въ първата епоха царь Симеонъ поддържалъ държавната политика на баща си князъ Борисъ I и съ Византия по начало е билъ въ добри отношения. Затова въ това време българската държава политически, военно, културно и икономически е цъвтѣла. Въ втората обаче епоха царь Симеонъ, както и съвременнитѣ му византийски пълководци Константинъ Дука, Лъвъ Фока и Романъ Лакапинъ, е искалъ да се възползува отъ малолѣтието на византийския императоръ Константинъ VII Багренородни (913—959 г.) и като неговъ съуправитель да се възкачи на византийския императорски престолъ. Византийцитѣ категорично му отказали и му предлагали данъкъ и територии. Царь Симеонъ не се съгласилъ и цѣли четиринадесеть години безцелно е воювалъ и пилѣелъ народнитѣ срѣдства и сили, за да осжществи неосжществимата си мечта. Поради това царь Симеонъ е воювалъ противъ византийцитѣ не за надмощие, както поддържа авторътъ, но за да се възкачи на византийския императорски престолъ.

Византийскитѣ хронисти Иванъ Скилица и Георгий Кедринъ подъ 963 година съобщаватъ, че българскиятъ царь Петъръ I (927—969 г.), като възобновилъ договора съ византийския императоръ, е далъ заложници двамата си синове Борисъ и Романъ и следъ кратко време се е поминалъ. Следъ това синоветѣ му сѫ били изпратени въ България, за да прихванатъ бащиното царство. Твърде е възможно следъ смъртьта на византийския императоръ Романъ II (959—963 г.), който се е поминалъ на 13 мартъ 963 год., царь Петъръ да е възобновилъ българо-византийския договоръ отъ 927 год. съ императрица Теофано, която тогава е била регентка на малолѣтнитѣ си деца Василий и Константинъ, обаче е нѣмало нужда да дава синоветѣ си заложници, защото тогава отношенията между Византия и България сѫ били приятелски главно поради родството на българскитѣ и византийскитѣ царе. Но въпрѣки това синоветѣ на царь Петъръ Борисъ и Романъ въ 969 год. сѫ били въ Цариградъ главно, за да молятъ византийския императоръ Никифоръ II Фока (963—969 г.) съгласно съ българо-византийския договоръ отъ 968 год., да помогне на българитѣ въ войната имъ съ руситѣ, които вече сѫ били въ България и се готвили да възобновятъ военнитѣ си действия. Въ Цариградъ ги е заварила смъртьта на баща имъ царь Петъръ I, който се е поминалъ на 30 януарий 969 год. Щомъ се научили за това, тѣ веднага сѫ се завърнали въ България, гдето сѫ били много добре посрещнати отъ всички българи и по-стариятъ отъ тѣхъ Борисъ е билъ провъзгласенъ за царь на цѣла България. Царь Борисъ II (969—971 г.), щомъ приелъ управлението на държавата, е застаналъ начело на българската войска, храбро е воювалъ противъ руситѣ, но билъ победенъ и плененъ въ гр. Преславъ, гдето е билъ задържанъ подъ стража. Войската му пъкъ и изобщо българитѣ сѫ били заставени да се причислятъ въ редоветѣ на руситѣ и да воюватъ протиръ византийцитѣ.

Новиятъ византийски императоръ Иванъ Цимисхи (969—976 г.), пакъ съгласно съ българо-византийския договоръ отъ 968 год., въ началото на пролѣтьта на 971 г. а не 972 год. е предприелъ военѣнъ походъ противъ руситѣ въ България и като български съюзникъ, воденъ отъ българитѣ, твърде лесно и само за нѣколко дена е миналъ презъ старопланинскитѣ проходи и на 12 априлъ се е явилъ предъ стенитѣ нв гр. Преславъ, който следъ единъ день е завладѣлъ, разбира се, защото българитѣ му го предали. Затова князъ Светославъ, щомъ се е известилъ за завладяването на гр. Преславъ отъ византийцитѣ, е изклалъ триста видни българи, които се намирали въ лагера му, а пъкъ другитѣ, които сѫ били доста много, е хвърлилъ въ затворитѣ. Въ Преславъ императоръ Иванъ Цимисхи е намѣрилъ царь Бориса II облѣченъ съ царското му облѣкло и съ царскитѣ знаци, приелъ го е любезно, наричалъ го царь и му заявилъ, че е дошълъ да помогне на българитѣ, които твърде много сѫ пострадали отъ руситѣ. Но въпрѣки това го задържалъ подъ стража и не го е приелъ въ похода си противъ руситѣ въ Доростолъ. Българитѣ пакъ му помагали, защото още се надѣвали на нѣщо добро. Императоръ Иванъ Цимисхи въ гр. Преславъ е празднувалъ Великдень, който тази година се е падналъ на 16 априлъ ст. ст., нарекълъ го е на името сн Иоануполисъ, поправилъ е укрепленията му и го е снабдилъ съ византийски гарнизонъ. Следъ това съ цѣлата си войска се е отправилъ противъ руситѣ, които начело съ князъ Светослава били съсрѣдоточени въ гр. Доростолъ (Силистра). Предъ доростолскитѣ укрепления византийци и руси повече отъ три месеца сѫ воювали съ промѣнливи успѣхи и най-после сѫ сключили миръ при условия: руситѣ да напустнатъ България, а византийцитѣ да ги снабдятъ съ храни и обезпечатъ свободното имъ връщане въ отечеството.

Императоръ Иванъ Цимисхи, следъ като е преименувалъ гр. Доростолъ на Теодоруполисъ и го е снабдилъ съ византийски гарнизонъ, се е отправилъ за Цариградъ и на пѫть за тамъ се е отбилъ за гр. Преславъ, отгдето е взелъ съ себе си царь Бориса II заедно съ жена му, двет҃ѣ му деца и братъ му Романъ и, навѣрно, е казалъ на българитѣ, че тѣ ще го придружатъ до Цариградъ и подиръ ще се завърнатъ въ България. Тогава той е присъединилъ къмъ византийската империя Източна България отъ къмъ р. Янтра до Черно море съ главнитѣ ѝ градове Доростолъ, Преславъ и Пловдивъ. Цѣла пъкъ Западна България отъ р. Янтра до Адриатическото море е била свободна и независима държава и временно била управлявана отъ братята Давидъ, Моисей, Ааронъ и Самуилъ, които сѫ били синове на едного отъ много влиятелнитѣ въ България комити и които ще да сѫ се отличили въ войната противъ руситѣ.

Поради всичко това исторически не е вѣрно, че въ времето на руското нашествие въ България (968—971 год.) българската държава е била раздѣлена на източно и западно българско царство и българитѣ сѫ били раздѣлени, като едни сѫ помагали и съчувствували на руситѣ, а други сѫ съдействували на византийцитѣ. Напротивъ и тогава българската държава е била единна и нераздѣлна, а сѫщо и всички българи отъ всички краища на България сѫ били единни и нераздѣлни и начело съ храбрия български царь Борисъ II храбро сѫ воювали противъ неприятелитѣ руси и искрено сѫ помагали на съюзницитѣ византийци, обаче тѣ сѫ били победени отъ руситѣ и излъгани отъ византийцитѣ.

Въпрѣки тѣзи и други подобни грѣшки, трудътъ на г. Владимиръ Кецкаровъ е ценен̃ъ приносъ къмъ българската военна история и заслужава да бѫде внимателно проученъ отъ българскитѣ военни историци.

Н. П. Благоевъ

Георги Константиновъ, Костурска епопея. I-а часть. Предилинденскиятъ периодъ и Илинденското възстание съ последицитѣ му до пролѣтьта на 1904 г. и 1. Населението на Костурска околия преди и сега, 2. Носовкитѣ въ костурскитѣ български говори — Пловдивъ 1941, 16⁰, 82+29+12 стр. Издава Костурското благотворително братство въ София.

Авторътъ на тая книга, прокуденъ отъ своя край, чувствувалъ, както самъ той съобщава, вѫтрешна нужда да излѣе по нѣкакъвъ начинъ своята болка по роденъ край и бащина стрѣха. И затова той почувствувалъ известно облекчение, като изложилъ въ стихотворна форма епичнитѣ борби, които костурскиятъ край води преди и презъ време на Илинденското възстание срещу народнитѣ поробители. Константиновъ не притежава поетиченъ даръ и неговитѣ стихове представятъ въ сѫщность повесть, предадена въ стихотворна форма. Тоя недостатъкъ обаче се изкупва многократно отъ вжтрешния пламъкъ, който стопля всѣки редъ на тая великолепна книжка и прави отъ нея истинска факла въ днешния материалистиченъ свѣтъ. Колко странно звучатъ днесъ всички тия факти, които Константиновъ ни предава безъ всѣкакво изопачаване, безъ каквото и да било преувеличаване. Картинно се редува предъ насъ нещастната сждба на костурскитѣ села:

Паланката Смърдешъ вечъ не сжществува,
Отъ войска редовна Смърдешъ е затритъ —
Цѣлъ нощь обстрелванъ, салъ за да робува,
Само духъ свободенъ да бжде убитъ.

До стотина души сѣчени, изклани,
Двадесеть девойки дигнати във пленъ,
Шейсеть полумъртви съсъ дълбоки рани,
Триста кжщи красни, сринати безъ свѣнь. . .

Костурчани иматъ право да тжжатъ по своя роденъ край. Тѣ дадоха всичко, каквото можаха, за да подобрятъ сждбата му.

Къмъ поемата си Константиновъ прибавя още две статии, както той ги нарича. Въ първата е дадена статистика на населението въ Костурско преди войнитѣ и въ днешно време. За статистиката преди войнитѣ не мога да кажа нищо, но съмъ увѣренъ, че ще да е точна, като се има предъ видъ, че авторътъ е билъ учитель въ разни краища на Костурско. За статистиката следъ войнитѣ трѣбва да отбележа, че авторътъ, както тоза се случва почти въ всички български трудове върху Македония, дава по-малъкъ брой отъ действителния. Константиновъ дава 53,800 българи, а споредъ преброяването. което бѣ извършено по времето, когато бѣхъ представитель на българското правителство при германскитѣ окупационни власти въ Солунъ, въ Костурско живѣятъ и до днесъ 55,000 българи. Случаятъ съ Константиновъ е още единъ примѣръ за прекалената и дори зловредна българска добросъвѣстность. Тоя отдѣлъ на книгата съдържа и нѣкои други много интересни данни.

Втората добавка къмъ поемата представя единъ много интересенъ приносъ къмъ диалектологията на костурскитѣ български говори. Наистина повечето отъ сведенията, които дава Константиновъ, сж известни на науката, има обаче подробности особено относно отдѣлнитѣ диалектични групи, на които е подѣлена костурската область и които бѣха неизвестни на наукатв. Поради това е желателно Константиновъ да издаде изцѣло рабоботата си върху костурския български народенъ говоръ. Голѣмитѣ диалектични различия дори между съседни села говори въ полза на възгледа, че населението на тая область е староседелско въ най-строгия смисълъ на на тая дума. И, наистина, Костурско е изворътъ на българщина, който заливаше съ българи дори и презъ последнитѣ години Бѣломорска Тракия подъ гръцка власть, така че въ нея при влизането на нашитѣ войски все пакъ имаше кой да ги посрещне,

Димитъръ Ярановъ

Гласник Скопског научног друштва, кн. XXI, одељене друштвених наука. Скопие 1940, стр. 177.

Това списание, основано въ 1925 год., редовно излизаше до миналата година. Дружеството, което го издаваше, имаше за своя висша цель да служи на сръбския идеалъ — посърбяване на Македония. То работѣше ad gloriam patriae по-вещо, отколкото по-раншнитѣ сръбски учени като Милоевичъ и Сречковичъ, но не оставаха неразкрити заблудитѣ, които списанието му разпространяваше за срѣдновѣковната и нова история и етнографията на Македония. Въ сп. „Македонски прегледъ“ много пѫти сѫ били изобличавани сръбски учени заради изопачаване на истината. Все пакъ въ разглежданото списание се явиха добри научни изследвания за предмети, несвързани съ Македония.

Въ кн. XXI на „Гласник“ д-ръ Вл. Мошинъ разглежда една дарителна грамота, дадена отъ сръбския краль Владиславъ на манастира „Св. Богородица“ въ Бистрица при р. Лимъ (Стара Сърбия). Въ тая грамота, следъ подписа на Владислава, следва друга кратка грамота за сѫщия манастиръ съ подписъ на краль Уроша и съ неговъ златенъ печатъ. Както установява авторътъ, тоя документъ не е оригиналенъ актъ на краль Владислава, а билъ съставенъ отъ сѫщата рѫка, която написала текста на Урошевата грамота. На питането, кога билъ написанъ тоя актъ и кой краль Урошъ го подписалъ, М. не намира вѫтрешни указания. Той приема мнението на Новаковичъ, че грамотата била потвърдена отъ краль Урошъ I (1243—1276), като привежда и доводи.

Авторътъ обстойно разглежда печата върху тази грамота. На едната страна има образъ на краль съ ореолъ около главата и съ надписъ „Стефань краль Урошь срьбьски змі“, а на другата страна — образъ на светия, който повече прилича на св. Димитъръ Солунски. Двата образа сѫ до поясъ. М. смѣта, че този печатъ по своя типъ е уникумъ вь цѣлата сръбска сфрагистика. Различава се отъ всички известни сръбски печати. Въ никой отъ тѣхъ не е изобразенъ владѣтель съ ореолъ, който е обичаенъ въ изображенията на ктиторитѣ. Основателно мисли М., че не може да се допустне непосрѣдствена връзка съ старитѣ византийски печати и монети отъ импер. Юстиниана до XI в., въ които може да се намѣри първообразъ на разглеждания Урошевъ печатъ. Той намира прилика между тоя печатъ и печатитѣ на българскитѣ царе отъ XIII и XIV в. въ украситѣ, типа на надписа и техничната изработка. Образътъ на св. Димитъръ особено сближава Урошевия печатъ съ търновскитѣ царски печати Както се знае, върху златния печатъ на Ивана Асена II е изобразенъ св. Димитъръ. М. правилно обяснява това сходство. „Ако вземемъ предвидъ — казва той —, че при управлението на Урошевия предшественикъ, краль Владиславъ, влиянието на този български владѣтель (Иванъ Асень II) било мѣродавно въ Сърбия, естествено е да се предположи, че сръбската владѣтелска канцелария можела да добие нѣкое българско издѣлие съ златенъ Асеновъ печатъ и да е послужило после на Урошевия гравьоръ като образецъ да изработи единъ отъ първитѣ, а може би и първия сръбски златенъ печатъ“.

М. намира сходство и между единъ другъ печатъ на Уроша I и известния печатъ на българския царь Константинъ Тихъ (1257—1277). Само че върху двата печата е отразено западно влияние, което се засилило въ Балканския полуостровъ съ издигането на Унгария при Бела IV.

Интересна е статията на Дж. Сп. Радойчичъ „Изборъ патриjарха Данила III и канонизация кнеза Лазара". Тоя сръбски ученъ има особенъ начинъ на изследване: прави дълги екскурзии въ библиографията по разглеждания въпросъ, привежда мненията на много историописци, съпоставя ги и имъ дава нуждната преценка и накрая предава накжсо резултатитѣ отъ своитѣ издирвания. Така и по въпроса за датата, когато билъ избранъ ипекскияли патриархъ Даниилъ III, той привежда мненията на всички, които се занимаватъ съ този въпросъ, съ протоколно спокойствие ги преценява и изтъква грѣшкитѣ, събира нови известия и обстоятелства и прави своя изводъ. Изходно положение му служи твърдението на К. Иречека (Историја Срба, IV, 169), че патриархъ Даниилъ се споменава отъ 1392 до 1395 год. Деветѣ дати се отнасятъ къмъ две грамоти — една издадена отъ сръбския князъ Стефанъ Лазаревичъ за Хилендарския манастиръ, а другата, издадена отъ сръбския патриархъ Даниилъ за светогорския манастиръ „Св. Пантелеймонъ". Първата година не е несъмнена. И авторътъ прави много справки. Той взема предвидъ: 1) княгиня Милица, вдовица на князъ Лазара, се споменава въ хилендарската грамота съ мирското си име, а не съ монашеското си Евгения; 2) князъ Стефанъ Лазаревичъ се титулува „господинъ... и Посавина" (областьта по р. Сава, Мачва); 3) князъ Лазаръ е нареченъ „светопочивши", както въ грамотитѣ сж били наричани и предишнитѣ сръбски крале и царе. Още К. Иречекъ изтъкна, че и въ България имало обичай да се наричатъ умрѣли владѣтели свети и светопочивщи. Тоя обичай билъ непознатъ на византийцитѣ. Авторътъ съ право различавл терминитѣ „свети" и „светопочивщи", които Иречекъ считалъ за еднозначни. Основавайки се на това, той приема, че князъ Лазаръ билъ прогласенъ за светия въ сжщата година (1390/1391 год.), когато били пренесени останкитѣ му отъ Косово поле (Прищина) въ Раваница, понеже въ ипекския лѣтописъ, който разказва за това събитие, останкитѣ на князъ Лазара сж наречени „свети мощи". Обаче тоя лѣтописъ билъ съставенъ късно следъ пренасянето на мощитѣ, когато князъ Лазаръ билъ вече канонизуванъ за светецъ. Въ 1395/96 год. Никодимъ, игуменъ на светогорския манастиръ „Св. Пантелеймонъ" наредилъ всѣка година въ деня на смъртьта му да се прави „господиноу светомоу кнезоу Лазароу поменъ" съ „обычно коливо". Авторътъ приема мнението на Рад. Груичъ, че това коливо било за поменъ на светителитѣ, като „символично свидетелство, че светцитѣ и следъ смъртьта живѣятъ, както и пшеницата"... Тогава се пита: какво означава коливото за поменъ на обикновени покойници? Игуменътъ Никодимъ едва ли искалъ да се чествува князъ Лазаръ като светия, а по-вѣроятно е наредилъ да се извършва заупокойна литургия за князъ Лазара. Изглежда, че и князъ Стефанъ Лазаревичъ не е билъ утвърденъ въ убеждението, че баща му князъ Лазаръ е светецъ, още много години следъ пренасянето на останкитѣ му. Въ една своя грамота отъ 1406 год. за два манастира въ Влашко, той нарича князъ Лазара само „блаженъ родитель". Сжщо и вдовицата на князъ Лазара **монахиня Евгения** (бивша княгиня Милица): въ своята грамота отъ 9 юний 1397 год. за Дечанския манастиръ тя се обръща съ молитва къмъ Бога за своитѣ деца и не нарича тѣхния баща князъ Лазаръ

„свети“, а „светопочивши кнезъ“, докато Стефана Дечански нарича „свети краль“. Наистина авторътъ се мѫчи да ни убеди съ други известия, че монахиня Евгения много по-рано е считала мѫжа си князъ Лазаръ за „свети князъ“, но все пакъ остава съмнение, че не е билъ утвърденъ още култътъ на князъ Лазара и изобщо не е несъмнено, че князъ Лазаръ билъ провъзгласенъ за светия при преноса на мощитѣ му. Затова ми се вижда прибързанъ изводътъ, че щомъ въ хилендарската грамота на князь Стефана Лазаревичъ е употрѣбенъ изразътъ „светопочивши“ за князъ Лазара, то тази грамота е издадена преди преноса на мощитѣ му (1390/1391 год.) и че Даниилъ билъ избранъ за патриархъ въ 1390 год. (следъ смъртьта на патр. Спиридонъ, 11. VIII. 1389 г. и повторното управление на патр. Ефрема).

Както се знае, наредъ съ държавата на князъ Лазара сѫществувала и друга сръбска държава въ днешна Стара Сърбия, гдето владѣелъ Вукъ Бранковичъ съ столица Прищина. Въ житието на патр. Ефрема, съставено отъ епископа Марко, се казва, че князъ Стефанъ (Лазаревичъ) свикалъ съборъ и поставилъ Даниила за патриархъ Ипекъ, главното седалище на сръбския патриархъ, ще да се намиралъ въ държавата на Вука Бранковичъ. Не се знае, какво участие е взелъ Вукъ Бранковичъ въ тоя изборъ, но можемъ да се съгласимъ съ Радойчичъ, че и той искалъ да се свика съборъ за изборъ на новъ патриархъ и че епархийски архиереи отъ неговата държава сѫ взели участие въ събора. Въ Вуковата държава имало двама митрополити: грачанишки (липлянски) и призренски. Малко време се намиралъ въ тая държава и скопскиятъ митрополитъ. Както К. Иречекъ приема, Скопие билъ подъ властьта на Вука Бранковичъ въ 1377 год, Сѫществува мнение, което поддържа и Радойчичъ, че Вукъ е владѣелъ Скопие и следъ 1377 год. и че турцитѣ сѫ го отнели отъ него на 6.1. 1392 год. Както самъ Радойчичъ признава, въ известието за завладѣването на Скопие отъ турцитѣ не се споменава Вукъ. Въ моя трудъ „Скопската епархия“ (Годишникъ на Богословския факултетъ, т XV, 121) се изказахъ въ полза на мнението, че следъ 1377 год. Скопие отново билъ подъ властьта на Крали-Марка, отъ когото турцитѣ и сѫ го отнели въ 1392 год. Главно основание е фактътъ, че въ 1388/89 год. Крали-Марковиятъ братъ Андреяшъ е издигналъ манастиръ „Св. Андрей“ близу до Скопие. Р. възразява, че било възможно Вукъ Бранковичъ да е държалъ Скопие, а Андреяшъ — околностьта на манастира. Ако така е било, то твърде слабъ е билъ Вукъ Бранковичъ, особено следъ Косовската битка, следъ която, както казва и Р., той вече търсѣлъ убѣжище въ Дубровникъ за себе си и своето семейство. Затова той едва ли е могълъ да задържи Скопие поне следъ тази разгромителна за сърбитѣ битка.

Ив. С.

Гласник Географског Друштва, свеска XXV, Бѣлградъ 1939. 4^0, 118 стр. (излѣзла въ 1940 г.).

Както всѣка по-рашна свезка на това списание, така и последната (св. 26, която трѣбваше да се отнася за 1940 г. и да излѣзе въ 1941 г., не видѣ бѣлъ свѣтъ) съдържа доста материали за географията на Балканския полуостровъ и подробна библиография, която единствено ни осведомява върху трудоветѣ, които засѣгатъ Македония. Ето защо това списание се явява като абсолютно необходимъ наржчникъ за всѣки, който се занимава не само съ географията на Македония, но изобщо съ изследването на тая страна.

Първата статия е отъ известния хърватски географъ отъ Сплитъ, Иво Рубичъ (Ivo Rubić, Antropogeografske funkcije otoka u istočnom Jadranu, стр. 1—9), който се занимава съ антропогеографското значение на далматинскитѣ острови изобщо. Споредъ автора тѣхното население би могло да се увеличи отъ 160,000, колкото е сега, на 400,000, стига да се въведатъ нѣкои малки подобрения.

Ант. Лазичъ, картографъ при Географския институтъ на Бѣлградския университетъ, е написалъ много хубава студия върху „Заселването и развитието на селищата въ областьта на Срѣдни и Горни Пекъ“ (область въ Източна Сърбия, между Тимокъ и Долна Морава), като е обърналъ особено внимание върху значението, което сж имали минералнитѣ богатства за антропогеографскитѣ отношения въ областьта.

Др Милиславъ Лутовацъ е написалъ студия върху „Стопанско-географскитѣ отлики на катунския Карстъ“ (стр. 38—50), който се намира въ Черна гора. Петрографскитѣ и климатическитѣ отлики спрямо всички по-близки и по-далечни области сж толкова голѣми, щото правятъ отъ областьта истинска енклава отъ нѣкакъвъ другъ свѣтъ.

Браниславъ Б. Букуровъ (руски емигрантъ) дава твърде интересни сведения върху „Следвоеннитѣ преселвания въ Северозападното Потисие“ (стр. 54—64). Тѣ се състоятъ въ заселване на сърби отъ Косово и долината на Долна Морава между коренното население, което се състои отъ маджари. Сега тая область бѣ възвърната на Унгария и трѣбва да се предполага, че тия преселници сж били принудени да се върнатъ, откждето сж дошли.

Радованъ Бошнякъ прави кратъкъ антропогеографски прегледъ на „Хърватско Загорие“ (стр. 66—70). Съ това се приключва отдѣлътъ съ по-голѣми приноси. Както се вижда, той се състои само отъ приноси върху антропогеографията на бивша Югославия. Това съдържание отговаря донѣкжде на тенденцията въ днешния личенъ съставъ на сръбската география къмъ антропогеографски изследвания, което означава сжщевременно и отклоняване отъ Цвиичевата традиция.

Въ отдѣла „Малки приноси“ доцентътъ д-ръ И. Рогличъ се занимава съ въпроса за броя и причинитѣ на заледяванията (стр. 73-78). Въ края на статията, писана въ месецъ мартъ 1939 г., е дадена литература отъ 43 бройки, указваща цѣлата нова книжнина по въпроса, което е вече голѣмо достоинство за тая студия. Тя е написана главно въ защита на твърденията на бѣлградския астрономъ Миланковичъ.

Прегледътъ на географската литература на Югославия и съседнитѣ земи започва съ обширна рецензия на моята работа върху морфологията на задбалканскитѣ котловини (стр. 81—84), написана отъ П. С. Йовановичъ, бившъ професоръ по физическа география въ Скопския факултетъ. Ученикъ на Йованъ Цвиичъ, Йовановичъ е смѣтналъ за моралень дългъ да защити теориитѣ на учителя си, основно разклатени отъ цитираната моя работа. И затова на 4 голѣми страници Йовановичъ е привелъ доводи, съ които мисли да ме разубеди въ моитѣ доводи. Следъ като дава много хубаво резюме на моя трудъ, Йовановичъ започва съ забележката, че не съмъ давалъ подробно доводитѣ, поради които отхвърлямъ сѫществуването на една часть отъ абразионнитѣ повръхнини, които е описалъ Янковичъ много преди мене. Моятъ отговоръ на тоя въпросъ ще бѫде много кратъкъ: понеже такива абразионни повръхнини наистина не сѫществуватъ — нѣщо, въ което може да се убеди всѣки, който се вглежда по-внимателно въ природата и не е обладанъ отъ предвзети идеи. Йовановичъ смѣта дори, че е намѣрилъ много сигурно потвърждение за показанитѣ отъ Янковичъ по високи отъ 415 м. абсолютна височина абразионни повърхнини въ геоложката карта на Югославия въ мѣрка 1:100,000, листъ Нишъ. На тоя листъ, както добре е забелязалъ Йовановичъ, при селата Перутина и Вукманово сѫ показани плиоценски седименти и на по-голѣма височина. Който прочете моята работа внимателно, ще намѣри обяснение и за тоя фактъ.

Споредъ Йовановичъ въ моята работа не били разяснени следнитѣ въпроси:

1. Не било опредѣлено спрямо кои ерозионни бази сѫ били образувани старитѣ денудационни повръхнини. Това било особено важно, тъй като при угъването на миоценската повръхнина и всичането на плиоценската повръхнина въ нея трѣбва да се е промѣнила старата хидрографска мрежа. Моятъ отговоръ на тоя въпросъ е: за долинната мрежа отъ началото на Плиоцена насамъ се установява извънредно голѣмо постоянство и въ връзка съ това предимно антецедентни долини. За миоценската долинна система въ България е все още рано да се говори. Когато се сeбератъ повече факти, ще може да се отговори и на тоя въпросъ. Въ всѣки случай тая празднота съ нищо не влияе върху общитѣ изводи на моята работа.

2. Мѫчно било да се възстанови ходътъ на тъй силно денивелирани денудационни повръхнини, каквито сѫ тия, които се намиратъ въ обсега на задбалканскитѣ котловини. Моятъ отговоръ е: Когато изучването е извършено съвѣстно, съ подробно обхождане на изследваната область, могатъ да се постигнатъ много нѣща, които се струватъ невъзможни на тия учени, които вадятъ своитѣ заключения само отъ кабинетното изучаване на топографскитѣ и геоложкитѣ карти. Такъвъ бѣше обичаятъ и на Цвиичъ, когото Йовановичъ се е запретналъ да защищава.

И другитѣ забележки сѫ все отъ подобно естество. Поради това не смѣтамъ за нужно да отгорямъ на тѣхъ. Още повече, че тѣ сѫ направени, като се е изхождало отъ твърде остарѣли схващания, като напримѣръ това, че Бѣло море било „млађег постанка“ и т. н. И все пакъ трѣбва да бѫда доволенъ, че за Йовановичъ моитѣ изводи могли да бѫдатъ „хипотези годни за разработване“.

На други две страници Йовановичъ е рецензиралъ моята встѫпителна лекция върху „Развоя на геоморфоложкото изучване и главнитѣ морфоложки проблеми на Балканския полуостровъ“. Следъ като дава много хубаво резюме, Йовановичъ заключава, че моитѣ теории изглеждали много приемливи, а въ сѫщность били малко основателни, безъ да привежда обаче, какви сѫ тия обстоятелства, които ги правятъ неоснователни. Приведенитѣ отъ Йовановичъ примѣри и направенитѣ забележки приличатъ повече на закачки.

Следва рецензия отъ Вуйевичъ върху една климатология на Унгария, рецензия отъ Джоровичъ върху труда на Филипсонъ за „Византия като географско явление“ (вж. моята рецензия въ последната книжка на Мак. Прегледъ върху тая книга). И Джоровичъ прави доста отъ забележкитѣ, които азъ съмъ направилъ въ моята рецензия. Най-после дадени сѫ преводи на сръбски на многобройнитѣ рецензии върху книгата на бѣлградския професоръ Б. Ж. Милойевичъ „Висока планина нашој Краљевини“, т. е. на Югославия. Накрай самиятъ авторъ отговаря на рецензията на Йовановичъ, като доказва безсмислеността на повечето отъ забележкитѣ на последния. Агресивниятъ характеръ на Йовановичъ не ме очудва, като зная неговитѣ отношения и къмъ другитѣ негови сръбски колеги. да не говоримъ за току що приведеното негово отношение къмъ две мои работи.

Отдѣлътъ съ рецензии продължава съ съобщения за трудове изъ областьта на общата география.

Една обстойна библиография на географскитѣ трудове върху бивша Югославия, излѣзли въ 1938 година, приключва научната часть на Гласника.

Дим. Яриновъ

Κων. Α. Γκανιάτσα, Ἐρεῦναι ἐπὶ τῆς χλόριδος τοῦ ὄρους Χορτιάτου. Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς τῆς σχολῆς τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τομος V. Θεσσαλονίκη, 1939, стр. 3—34. Една цвѣтна фитогеографска карта на Хортачъ въ мѣрка 1 : 15.000.

К. Ганяцасъ, доцентъ по систематична ботаника и фитогеография въ Солунския университетъ, е написалъ въ Годишника на физико-математическия факултетъ на тоя университетъ великолепна студия върху фитогеографскитѣ отношения на планината Хортачъ, която се издига на изтокъ отъ Солунъ до 1200 м. височина. Южниятъ склонъ на планината е лишенъ почти напълно отъ дървесна растителность, което се дължи на обстоятелството. че той е изложенъ на голѣмъ припекъ и че въ тая си часть планината се състоя отъ варовикъ и други водопропускливи скали. Западниятъ склонъ е заетъ отъ вѣчнозелени храсти, които се състоятъ почти изключително отъ пърнаръ (Quercus coccifera). Къмъ 900—1000 м. височина между пърнара се явява и листопаденъ дѫбъ (Quercus sessiliflora).

Северниятъ и източниятъ склонъ на планината е покритъ почти изцѣло съ гора, въ която могатъ да се различатъ четири фитогеографски стѫпала.

Най-низкото стѫпало е представено отъ Quercetum cocciferae (вѣчнозеленъ храсталакъ съ предимно пърнаръ), който започва отъ 580 м. и много рѣдко прехвърля 700 м., докато по западния склонъ, както вече се каза, това растително общество достига до върха на планината, т. е. до 1200 м.

Нагоре следва единъ поясъ, тѣсенъ въ вертикална посока, отъ смѣсени листопадни високостъблени гори, които се държатъ на около 650—700 м. височина. Тая смѣсена гора се състои главно отъ воденъ габъръ (Ostrya carpinifolia), леска (Coryllus avellana), листопаденъ дѫбъ (Quercus sessiliflora), ясенъ (мъждрянъ, Fraxinus ornus), кучешки дренъ (Cornus sanguinea), кестенъ (Castanea sativa), между които се намиратъ доста вѣчнозелени храсти.

Нагоре кестенътъ започва все повече да преобладава, като отъ 700 м. нагоре образува типиченъ Castanetum sativae, който достига на мѣста до

900 м. Между високитѣ стебла на кестенитѣ отдѣлнитѣ видове на предходния поясъ се явяватъ въ видъ на високи храсти. Къмъ 860 м. къмъ тѣхъ се примѣсва и букъ (Fagus silvatica), който образува отъ 900 м. нагоре самъ обширни горски комплекси (Fagetum silvaticae). Това растително общество достига до 1155 м., почти до самия връхъ.

Растителностьта на Хортачъ показва типиченъ срѣдземноморски порядъкъ.

Дим. Яранovъ

Κων. Α. Γκανιάτσα, Βοτανικαὶ ἐρεῦναι ἐπὶ τοῦ Ὄρους Βέρμιον. (Συμβολὴ εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ὅριων μεταξὺ Μεσογειακῆς καὶ Μεσευρωπαϊκῆς βλαστήσεως). Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς σχολῆς τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τομος V. Θεσσαλονίκη, 1939, стр. 225—264, една таблица съ фигури извънъ текста.

Тоя трети приносъ на Ганяцасъ къмъ фитогеографията на Македония засѣга планината Кара-каменъ (наричана понѣкога и съ напълно турското име Кара-ташъ; на мѣстното българско население не сж известни имената Дурла и Докса, съ които тая планина се означава върху българскитѣ карти; гърцитѣ употрѣбяватъ античното име Вермионъ), която се намира между Солунското поле откъмъ изтокъ и сарджьолската котловина отъ западъ [1]). Както авторътъ е изтъкналъ още въ подзаглавието, неговиятъ трудъ представя приносъ за изучаване на планинитѣ, които се намиратъ на границата между срѣдиземноморската и срѣдноевропейската фитогеографска область. Въ това отношение Кара-каменъ се явява наистина много подходящъ обектъ, тъй като тая планина се намира между Приморска Македония, която влиза въ обсега на срѣдиземноморскитѣ земи, и Западна Македония, която се явява като южно продължение на Срѣдноевроепропейската часть на Балкански полуостровъ. Като добавимъ къмъ това, че студията на Ганяцасъ се явява като продължение на фитогеографскитѣ изучвания на Н. Стояновъ и Д. Йордановъ на Олимпъ [2]), ще стане ясно, че рецензираната работа запълва една голѣма празднина въ нашитѣ познания върху географията на Македония.

Авторътъ е изучилъ главно източнитѣ и североизточнитѣ склонове на планината надъ градоветѣ Воденъ, Негушъ и Беръ, и билнитѣ части на планината, които достигатъ до 2061 м. височина, обаче представятъ пространни плата.

Надъ разработения поясъ на съседната низина, който представя типична културна степь, достигаща до 450 м., се явява храсталакъ, представящъ нѣщо подобно на псевдомакия. Той става нагоре все по-високъ, като преминава въ смѣсена листопадна гора отъ келавъ габъръ (Carpinus duinensis), леска (Corylus avellana), кучешки дрѣнъ (Cornus sanguinea) и др.

---

[1]) Първиятъ трудъ на Ганяцасъ върху фитогеографията на Македония има за обектъ мъховетѣ въ Южна Македония (Συμβολὴ εἰς τὴν γνῶσιν τῶν βρυοφυτῶν τῆς Μακεδονίας. Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς τῆς σχολῆς τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστιμῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τομος IV. Θεσσαλονίκη, 1938, стр. 73—93), а вториятъ приносъ е обектъ на предходната рецензия.

[2]) Вж. N. Stojanoff und D. Jordanoff, Botanische Studien auf dem Thessalischen Olymp. I. Floristische Ergebnisse. Год. Соф. Унив., физ.-матем. фак., кн. 34, 3 (естествена история), 1938. стр. 147—249, 6 таблици извънъ текста.

Това е горска асоцияция, която образува най-низкото стжпало на срѣдноевропейската листопадна гора, обаче въ съседство съ срѣдноморската область. За нея е типиченъ, въ влажнитѣ долове, и платанътъ (Platanus orientalis), украсата на всички стари селища въ подножието на Кара-каменьпланина.

Отъ 500 до 600 м. смѣсената листопадна гора, за която е дума, преминава постепнно въ кестенова гора (Castanetum sativae), която достига въ по-дълбокитѣ долове до 1000 м.. а нормално — до 800—900 м. Въ кестеновата гора се явяватъ като примѣсъ, а на мѣста и самостоятелно, сребриста липа, воденъ габъръ, яворъ и др. На доста мѣста липата образува голѣми хомогенни горски комплекси. Почвата на тоя горски поясъ се характеризира съ това, че е по-малко камениста отъ почвитѣ на съседнитѣ горски пояси, сравнително доста богата съ хумусъ.

Отъ 800 м. нагоре постепенно започва да се явява все по-често букъ, който образува отъ 900 м. до къмъ 1600 м. най-широкия горски поясъ въ изучената планина; на много мѣста буковата гора, разредена, достига още по-голѣма височина (до 1800—1900 м.) и тукъ достига до безлеснитѣ високи алпийски пасища. На мѣста, обаче, между тѣхъ се явява иглолистна гора отъ черенъ боръ (Pinus nigra, var. Pallasiana) и Царь-Борисова ела (Abies Borisii regis). Черниятъ боръ образува голѣми общества Pinetum nigrae var. Pallasianae, бѣлиятъ боръ образува голѣми купчини отъ дървета (Pinetum leucodermae) по западния склонъ на най-високия връхъ Сенакчи (2061 м.), на 1840—1950 м. височина.

Заравненоститѣ, които заематъ самото било на планината, сж покрити съ алпийски пасища, които показватъ голѣмо подобие съ тия отъ срѣдноевропейската фитогеографска область. Само тая часть отъ пасищата, която се разполага върху камениста варовикова почва, която е сжщевременно и суха, има до известна степень срѣдиземноморски характеръ.

Отъ 500-тѣ растителни вида, събрани отъ автора, 19·4 % сж съ предимно срѣдиземноморски ареалъ, 33·2 % сж предимно субмедитерански или иматъ сродство съ субмедитерански видове, 28·4 % сж срѣдноевропейски, 9·6 % — балкански ендемити, 6·8 % — космополитни, и 2·6 % — азиятско-понтийски елементи.

На края на труда е даденъ списъкъ на намѣренитѣ отъ Гоняцасъ 500 растителнн вида.

Заключението на автора е, че Кара-каменъ-планина показва отъ фитогеографска гледна точка повече срѣдноевропейски характеръ, макаръ по флористиченъ съставъ да е преходна. Границата между срѣдноевропейския и срѣдиземноморския поясъ трѣбва да се търси, споредъ него, непосрѣдствено на югозападъ отъ планината.

Дим. Ярановъ

М. Μαραβελάκι, Μακροσεισμικὴ σπουδὴ τῶν σεισμῶν Κατερίνης. Μακεδονικὴ Βιβλιοθηκή, ἀριθ. 2, Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν σπουδῶν. Θεσσαλονίκη. 1941. 8°, 31 стр.

Основаното на 1941 година въ Солунъ „Дружество за македонски студии“ си е поставило за цель „всестранното изследване на Македония“, разбира се на Македония подъ гръцка власть. Нищо чудно при това, че подъ тия думи се е разбирало преди всичко търсенето на колкото може повече връзки между Македония и елинизма. Обаче, за да се замаскира донѣкжде тая цель, дружеството издаде миналата година като № 2 отъ своята „Македонска библиотека“ чисто научната работа на М. Маравелакисъ, редовенъ професоръ по геология и палеонтология при Солунския университетъ, озаглавена „Макросеизмични студии върху земетресенията на Катерини (февруарий 1940)“. Макаръ градчето Катерини (Южна Македония), да се намира извънъ обсега на българската народностна область, тая студия заслужава да бжде отбелязана въ българската литература, тъй като въ никоя часть на Балканския полуостровъ земетръснитѣ прояви не сж самостоятелни явления и разбирането на едно отъ тѣхъ изисква познаването на всички други. Освенъ това трѣбва да се има предъ видъ, че земетресенията въ Южна Македония сж една не толкова рѣдка напасть, която твърде често е взимала голѣми жертви и заслужава поради това особено внимание.

На първи февруарий 1940 година се случили последователно нѣколко труса, отъ които градъ Катерини, който брои около 4,000 кжщи, пострадалъ доста: 40 кжщи били разрушени напълно, около 400 кжщи получили значителни щети, 2,800 кжщи били повече или по-малко пропукани или съ повредени кумини, и изобщо въ цѣлия градъ нѣмало нито една кжща, която да не е била малко-много засѣгната. Трусоветѣ сж произхождали отъ епицентъръ, който се намиралъ въ Солунския заливъ, и поради това сж засѣгнали само алувиалната равнина на града, особено по посока на пристана на Литохоронъ, но не и селищата въ оградннтѣ височини. Трусове, които сж изхождали отъ сжщия епицентъръ, въ сжщото време сж засегнали, обаче по-слабо, и Солунското поле и низината Каламария, на югоизтокъ отъ Солунъ, но не и самия градъ, тъй като той е разположенъ на здрава основна скала. Въ самия градъ Катерини най-силно е билъ засегнатъ стариятъ кварталъ, гдето се намира пазарището („Агора“-та) и тукъ специално тия кжщи, които имали северозападъ-югоизточна посока, т. е. разположени по посоката, отъ която е идвалъ труса.

Споредъ автора хипоцентърътъ на земетресението ще да е билъ разположенъ доста плитко и ще да е билъ въ връзка съ тектонскитѣ движения, които ставатъ и до днесъ въ Солунското поле.

На края на труда е дадена съ подробни обяснения скалата на Mercalli-Cancani за степеньта на земетръситѣ, съ подобренията отъ Sieberg отъ 1923 година. Интересно е, обаче, че самиятъ авторъ не се е решилъ да опредѣли степеньта на земетресението, което е изучавалъ, съобразно съ тая скала.

Книгата съдържа извънредно интересни указания за начина, по който въздействуватъ земетресенията върху малкитѣ нездрави постройки.

*Дим. Яранов*ъ

Една неизвестна старопечатна книга отъ авторъ македонски българинъ.

Между излѣзлитѣ презъ 1870 година български книги е останалъ неотбелязанъ въ известния „Опис на старите печатани бжлгарски книги“ (София 1923) отъ проф. В. Погорѣловъ единъ Молитвословъ, който е билъ отпечатанъ въ Бѣлградъ съ иждивението на търговеца Петъръ

Ангеловъ отъ село Орланци, Кичевско, и неговия съдружникъ Иоанъ Наумовъ. Книгата е била стъкмена за печатъ отъ свещеникъ Ангелъ Димитриевъ, родомъ отъ Прилепъ. Всичко това е разказано на стр. 3 на книгата, гдето четемъ:

> Во сла́вꙋ свѧты́ѧ єдиносꙋ́щныѧ и҆ животворѧ́щїѧ. и҆ нераздѣли́мыѧ трⷪ҇́ицы отца̀ и҆ сы́на и҆ свѧта́гѡ дꙋ́ха: Напеча́та сѧ Мⷪ҇литвосло́въ се́й всѧкомꙋ свѧще́никꙋ потре́бный, и҆ждиве́нїемъ торго́вца Петра̀ Ангелова, ѿтъ се́ло̀ ѻрла́нцы, кы́чевско, и҆ сотрꙋ́дника єгѡ̀ Їѡа́нна На́ꙋмова. Въ Бѣлградѣ̀ въ тѷпогра́фїи Нико́ла Стефа́нова, въ лѣ́то ѿтъ сотворе́нїѧ мі́ра ,зтон отъ рождества̀ же по пло́ти Бо́га сло́ва ,а҃то[1]) мѣ́сѧца Ю҆нїѧ.
>
> Ѡбрѣта́ющихъ сѧ мо́литвъ въ кни́зѣ се́й, собра́лъ свѧще́никъ Ангелъ Дими́трїевъ Прилѣпча́нинъ.

Книгата съдържа л҃ѳ листа (78 страници). Текстътъ започва на пета страница, първа и четвърта страница сѫ празни, на втора страница образъ разпетие. Голѣмина малка осмина, църковнославянски букви, заглавия и начални букви червени. Езикътъ е църковнославянски.

Образецъ отъ текста, л. г҃і: Ѿ ѡ҆бдержа́щїѧ єгѡ̀ болѣ́зни дꙋше́вныѧ и҆ тѣле́сныѧ тебѣ̀ мо́лимсѧ, и҆ тебѣ̀ мили дѣ́емсѧ, ѡ҆сла́би ѡ҆ста́ви рабꙋ̀ твоемꙋ̀ всѧ беззако́нїѧ ѿ тебѐ ѡ҆ставле́нїѧ просѧ́щемꙋ и҆ и҆сцѣли̑ єгѡ̀ ѿ стрⷭ҇те́й ѡ҆чи́сти ѿ всѧ́кїѧ скве́рны пло́тскїѧ и҆ дꙋⷯ҇е́вныѧ: ѹ҆гаси̑ ємꙋ̀ пла́мень ѻ҆гне́нный росо́ю млⷭ҇ти твоеѧ̀.

Съобщава: *К. М.*

Подземнитѣ богатства на Македония.

Балканскиятъ полуостровъ още не е достатъчно добре проученъ и достатъчно добре използуванъ въ стопанско отношение. Тая констатация особено важи за подземнитѣ богатства на тоя важенъ кѫтъ на югоизточна Европа. По отношение на земедѣлското производство, Балканскиятъ полуостровъ още далече не дава това, което би трѣбвало да даде и това, което може да даде. По отношение на подземнитѣ му богатства, той доскоро бѣше „тера инкогнита".

Напоследъкъ, независимо отъ мѣстнитѣ проучвания, се направиха доста сполучливи изследвания и отъ чужди заинтересовани крѫгове, които доведоха до доста насърдчителни резултати.

Въ берлинския седмичникъ „Das Reich", бр. 25 отъ 10 ноемврий 1940, г. Hubertus Schröder Steinegger въ една кратка статия, подъ заглавие Mazedoniens Rohstoffe — Der Reichtum eines wenig erschlossenen Gebiets (Суровитѣ материали на Македония — Богатството на една слабо позната область), опредѣля Македония като една отъ най-плодороднитѣ и най-богатитѣ съ сурови материали страни на Балканитѣ и ни дава ценни сведения за подземнитѣ богатства на Македония.

За бивша Югославия Македония заемаше важно мѣсто по наличността на сурови материали. Въ бивша Югославия бѣха открити, напримѣръ, желѣзни рудни залежи съ повече отъ 500 милиона тона желѣзна руда, отъ които твърде голѣма часть се намираше въ Македония. Намиращитѣ се въ Вардарската область подземни богатства до сега сѫ малко проучени и използувани. Това се отнася както за желѣзнитѣ рудни залежи въ околноститѣ на гр. Неготинъ и Бродъ, така и за меднитѣ рудни залежи въ областьта между Босилеградъ и Враня и въ околноститѣ на Охридското езеро. Руднитѣ залежи въ южната часть на Вардарско сѫ особено богати съ медь. Касае се за меденъ пиритъ, който съдържа до 28% медь, когато, напримѣръ, меднитѣ руди въ България съдържатъ само отъ 6 до 10% медь. Олово и цинкъ се намиратъ сѫщо въ голѣми количества въ Македония Руднитѣ залежи се намиратъ главно въ околноститѣ на Прищина, Грошавацъ, Босилеградъ, Струмица и Охридъ.

---

[1]) Печатна грѣшка вмѣсто а҃ѡо.

Богати хромови залежи се намиратъ въ Македония. Най-важнитѣ отъ тѣхъ се намиратъ въ Шаръ планина и въ скопска Черна гора, освенъ това въ въ околноститѣ на Велесъ, Кавадарци, Валандово и Охридъ. Въ бивша Югославия работѣха осемь хромови минни предприятия, отъ които петь се намираха въ Македония. Хромовитѣ рудни залежи въ северната часть на Македония съдържатъ отъ 42 до 48% хромъ, въ южната часть — отъ 50 до 60%.

Сѫщо манганени рудни залежи съ твърде доброкачествена руда сѫ намѣрени на четири мѣста въ Македония. Въ Македония сѫ намѣрени и антимонени руди, а сѫщо и бокситъ въ по-малки количества. Богати магнезиеви рудни залежи сѫ открити при Прищина, Велесъ и Скопие.

Съ тия сурови материали Македония изпъква като една твърде ценна область въ Югоизточна Европа, заключава авторътъ. Той продължава: Честитѣ промѣни на политическитѣ условия и на политическата принадлежность на Македония попрѣчиха до сега да се вложатъ въ Македония въ голѣмо количество капитали и да създадатъ доходни индустриални предприятия. При глада за сурови материяли въ Европа, една важна задача за близко време ще бѫде да се използуватъ напълно македонскитѣ сурови материали.

Въ последнитѣ месеци отъ сѫществуването на Югославия се работѣше интензивно за използуването на македонскитѣ сурови материяли, възъ основа на съвмѣстна финансова и индустриална работа съ Германия.

Н. Стояновъ

RÉSUMÉS DES ARTICLES DE LA REVUE

Le triomphe de la justice

Les Bulgares de Macédoine ont toujours été soutenus par leur foi dans le triomphe de la justice C'es telle qui a inspiré les insurrections du IX siècle, ainsi que l'insurrection de la Saint-Elie (1903). Ni la tyrannie serbe, ni la tyrannie grecque n'ont pu déraciner de l'âme des Macédoniens la conviction que les traités de Paris tomberaient en poussière. Cette conviction se renforça quand l'Allemagne nationale-socialiste reprit la Sarre et la zone du Rhin, puis s'annexa l'Autriche, les Sudètes et Memel. Et quand en 1939/1940 les phalanges ailées de l'armée allemande envahirent la Pologne, la Holande, la Belgique et la France, et s'établirent jusqu'en Norvège, il n'y eut plus un seul Bulgare de Macédoine qui ne fut persuadé que les jours de la domination serbe et grecque étaient comptés. En effet, au mois d'avril 1941, la justice triompha. Sur le pays de saint Cyrille, de saint Méthode, de saint Clément d'Ochrida et du roi Samouïl, l'aube de la liberté se leva.

Dans les villes et les villages, les Bulgares macédoniens accueillirent avec un enthousiasme indicible les armées allemandes libératrices.

Sous les rayons vivifiants de la liberté, en Macédoine aussi, la pensée créatrice des savants bulgares pourra prendre son essor. Par là sera grandement facilitée la tâche de l'Institut Macédonien.

Institut Macédonien

I. Snégarov. L'institution du patriarcat de Moscou et de l'archevêché d'Ochrida.

Selon quelques historiens, après le baptême du grand duc russe Vladimir (988), les Russes se seraient trouvés sous la juridiction non pas du patriarche de Constantinople, mais de l'archevêque d'Ochrida Ioan (1018—1037). Cette hypothèse reste à étudier. Aucune donnée ne prouve que de tels rapports aient existé entre les deux pays au cours du moyen âge, mais on sait qu'à l'époque turque Moscou et Ochrida entrèrent en relations. En 1586, l'archevêque d'Ochrida, Gavril, se rendit à Moscou sous prétexte de faire une quête. Les Russes le nommèrent „l'archevêque des terres bulgares, moldaves, et valaques, de la région d'Ochrida et de la Première Justinienne". De son côté, Gavril nomma le tzar des Russes „le seul tzar pieux de tout le monde chrétien", „le remplaçant de Dieu sur la terre". Trois mois plus tard arriva à Moscou le patriarche d'Antioche, Ioakim, avec lequel le conseiller du roi, Boris Godounov, entama des pourparlers pour l'institution d'un patriarcat dans le royaume moscovite. On peut admettre que le séjour à Moscou de l'archevêque d'Ochrida, chef spirituel indépendant de la Bulgarie, renforça le désir des hauts milieux moscovites de voir, eux aussi, un patriarche à la tête de l'Eglise russe. Un fait est certain: le tzar Théodore Ivanovitch se fit une haute opinion de l'archevêché d'Ochrida. C'est pourquoi en 1587 il reçut avec de grands honneurs le métropolitain Théophane qui lui apportait une bulle de l'archevêque d'Ochrida Théodule.

En 1588 arriva à Moscou le patriarche de Constantinople Jérémie II avec lequel Boris Godounov entama également des pourparlers pour l'institution d'un patriarcat en Russie. Le patriarche Jérémie refusa d'abord de remplir le désir du tzar, mais se montra prêt à élever le métropolitain de Moscou au rang d'archevêque „comme celui d'Ochrida" dit-il. Pour citer comme exemple l'archevêque d'Ochrida, le patriarche Jérémie devait, sans doute, être persuadé que le tzar Théodore, Boris Godounov et le métropolitain de Moscou Iov savaient fort bien quel rang canonique occupait cette Eglise autocéphale dont le peuple était apparenté au peuple russe. Le métropolitain Jérothé, qui accompagnait le patriarche Jérémie, se déclara opposé à une pareille solution de la question de l'Eglise russe. Il fit ressortir qu'un archevêché de Moscou pouvait être institué seulement par un concile oecuménique, Justin le Grand ayant fondé l'archevêché d'Ochrida sur la décision du cinquième concile oecuménique (553).

Les Russes, de leur côté, n'étaient pas contents de la proposition du patriarche Jérémie; ils exigeaient un patriarche — comme cela était dû au tzar de Russie. Le patriarche Jérèmie éleva enfin le métropolitain de Moscou à la dignité de patriarche (1589).

Le tzar russe Théodore voulant manifester sa gratitude pour l'institution du patriarcat de Moscou envoya aux patriarches d'Orient et à beaucoup de métropoitains de grandes sommes d'argent destinées à être distribuées comme aumônes. Un don en argent était également prévu pour l'archevêque d'Ochrida.

I Duičev, Le prince bulgare Plénimir.

Dans le Sinodikon du roi Boril (1207—1218) après le nom du roi bulgare Pierre I (927—969) est mentionné le nom d'un prince inconnu, Plénimir. Déjà au siècle passé, l'historien bulgare M. Drinov avait tenté d'expliquer ce nom, inconnu des autres sources historiques, mais sans résultat satisfaisant. Dans certaines chroniques byzantines, il est pourtant explicitement indiqué que vers les années 931—944 le roi Pierre I avait déjà trois enfants que la reine Marie-Irène avait amenés à Constantinople. On connaît cependant seulement Boris et Roman. Il est donc permis de supposer que Plénimir était le fils aîné de Pierre I. Ce prince bulgare, né avant 931 (resp. 944), mourut probablement avant l'année 963.

D. Jaranoff. Les richesses minères de la Macédoine.

De toutes les régions bulgares la Macédoine est le pays le plus riche en matières minérales. Cela est dû aux grandes masses de serpentines qu'on trouve surtout dans la zone dite de Vardar. A cette roche sont étroitement liés le chromite et le magnésite, les minerais les plus importants au point de vue économique. Les centres les plus importants d'exploitation du chromite se trouvent dans la région de Skopie, au nord de la ville, les centres d'exploitation du magnésite dans la péninsule Chalcidique.

On trouve en beaucoup d'endroits des minerais de fer, mais on ne les exploite pas. Seul la pyrite qu'on trouve en grandes masses dans la péninsule Chalcidique est exportée en grandes quantités, mais elle sert non pas pour la production du fer mais de l'acide sulfurique. Les minerais de cuivre n'ont été de même jamais mis en exploitation quoiqu'on les trouve en beaucoup d'endroits et parfois avec une très haute teneur en cuivre, comme c'est le cas pour les concessions autour de la ville de Strumitza.

On trouve de l'or natif en Macédoine dans les quarzites de quelques endroits, dans quelques-uns des gisements de cuivre et surtout dans les alluvions des rivières en Macédoine méridionale, par exemple dans les alentours de la ville de Nigrita et de la ville de Kukus (Kilkis). Ce dernier gisement est exploité d'une manière très moderne depuis quelques années.

On trouve du minerai de plomb et de zinc en plusieurs endroits, mais les plus importants sont ceux qui se trouvent en liaison avec les masses volcaniques de la région de Kratovo, petit ville de la Macédoine septentrionale. Ces gisements sont mis en exploitation depuis 1937 alors que les gisements d'antimoine et d'arsenic de la region de Kavadarci en Macédoine centrale sont exploités depuis 1880.

Les gisements de manganèse sont très nombreux, mais ne sont pas mis en exploitation. Pendant la guerre mondiale, 1914—1918 seulement quelques-uns de ces gisements ont été exploités.

Alors que les gisements métallifères sont d'une grande importance pour l'économie nationale de la Macédoine, celle-ci est moins bien dotée en gisements de charbon. Plusieurs gisements de lignite se trouvent dans les différents bassins de la Macédoine méridionale, mais tous sont d'un rendement insuffisant et d'une qualité inférieure. Cette circonstance conduira sans doute à l'utilisation plus rationnelle des forces hydrauliques importantes de la Macédoine.

Les autres gisements miniers et les carrières en Macédoine ne méritent pas d'être mentionnés. Les recherches de pétrole ont donné des résultats négatifs.

Dr. Stoikov Stoiko. Apport à l'étude du vocalisme dans le bulgare moderne. Le caractère de la voyelle ъ au point de vue de l'articulation et de l'acoustique.

La voyelle ъ est le trait le plus caractéristique du vocalisme du bulgare moderne, étant donné qu'on ne le rencontre dans aucune des autres langues slaves comme son indépendant. Les nombreuses études qui ont été faites jusqu'aujourd'hui sur cette voyelle indépendante sont dues d'une part à son caractère articulaire et acoustique exceptionnel et de l'autre aux méthodes qui ont été appliquées ponr l'étudier. Ces méthodes étaient celles de la phonétique acoustique. Dans cet article, Mr. Stoikov Stoiko fait une tentative pour étudier le caractère de la voyelle ъ par les méthodes de la phonétique expérimentale qui son plus sûres. En se basant sur ses études, Mr. Stoikov arrive aux conclusions suivantes: l'articulation principale dans le ъ, est faite par le centre de la langue; d'après l'articulation de la langue, ъ est une voyelle linguale moyenne. Le bout de la langue est derrière les incisives inférieures; en comparaison avec la position qu'il prend dans l'articulation du *a*, le bout de la langue est un peu plus haut. Les lèvres ne prennent pas part dans l'articulation du *ъ*. L'ouverture de la bouche en comparaison de celle pour le *a* est moins grande et plus étroite et au point de vue des dimensions elle est entre le *i* et le *o*. En ce qui concerne la hauteur de la langue, le *ъ* est plus proche du *y* que du *e*, et par conséquent le *ъ* est un voyelle haute. L'auteur trouve que les définitions „tendue" et „obscure" employées jusqu'à présent dans la linguistique ne conviennent pas pour marquer le caractère de la voyelle en question. Il rejette même l'affirmation de quelques auteurs que la voyelle serait plus courte que les autres voyelles de la langue bulgare. Au point de vue de la longueur, la voyelle *ъ* ne se distingue absolument pas des autres voyelles de la langue bulgare.

Dr. Théodosi A, Robev, La ville de Bitolja. Essai économique.

L'auteur fait tout d'abord un bref exposé sur l'évolution économique de la ville au cours des siècles pour constater qu'à la fin du siècle passé Bitolja a atteint le point culminant de son développement économique et cela du fait qu'elle était le centre non seulement administratif mais aussi économique d'une région de plus d'un million d'habitants, englobant vers le sud la région qui s'étend jusqu'à Kaïljari et vers l'ouest presque toute l'Albanie. C'est l'époque qui vit la fondation de grandes entreprises industrielles et un essor formidable du commerce en liaison avec la nouvelle ligne ferroviaire unissant Bitolja à son port naturel — Salonique.

Les guerres de 1911—1918 ont contribué non seulement à la rupture de cette unité économique mais aussi à la ruine de la ville et de ses environs. Et si la crise n'a pas été immédiatement ressentie c'est parce que des sommes considérables étaient envoyées de l'Amérique par la nombreuse émigration bulgare de la région de Bitolja. D'après les données dont on dispose, chaque année un million et demi de dollars sont entrés dans la région de Bitolia pendant la période de 1920 à 1930. Cette importation une fois interrompue par suite de la crise en Amérique, une crise très forte a été ressentie aussi dans la ville de Bitolja. Elle a eu comme conséquence le développement de la culture du tabac.

L'artisanat a été toujours la base de l'économie de la ville. Il a été trés développé dans le passé, et aujourd'hui encore 2590 personnes en vivent.

L'industrie qui a commencé à se développer à la fin du siècle passé est représantée surtout par la minoterie, une grande fabrique textile, deux fabriques à savon, une centrale électrique. Cette branche de l'économie de la ville pourra sans doute se développer plus intensivement.

Le commerce est pratiqué par 800 personnes dont la plupart s'occupent du commerce en détail (883 magasins) et une petite partie des exportations et importations qu'on pratique surtout avec la Grèce et, depuis 1936, avec l'Albanie.

En ce qui concerne l'agriculture c'est la production de légumes et du tabac qui vient en premier lieu et la production du vin en deuxième. La production agricole pourra être augmentée considérablement si l'on entreprend le desséchement de la plaine de Bitolja. C'est même l'unique moyen qui puisse assurer le relèvement économique de la ville.

V, Karamanov. Une page des relations interalliées dans les environs de Salonique au cours de la guerre balkanique. L'arrondissement de Sobot.

L'arrondissement de Sobotsco, connu sous le nom de Méglène, est situé à l'ouest du cours inférieur du Vardar, au nord de la ville de Vodène.

A l'époque turque, la plupart des chrétiens de cet arrondissement étaient des exarchistes. Au début de la guerre balkanique, jusqu'au 28 october 1912. les partisans des voïvodes le diacre Evstati et Grigor Djinjifilov s'emparèrent de tout l'arrondissement et y établirent le gouvernement bulgare. Cependant, au début du mois de novembre de la même année, un bataillon grec envahit l'arrondisssemnnt et y établit le gouvernement militaire et civil grec. Au même moment arriva un escadron de l'armée bulgare qui fut accueilli avec joie par la population locale bulgare.

Au commencement les relations entre les pouvoirs bulgares et les militaires grecs étaient paisibles, mais après quelques mois surgirent des incidents dont quelques-uns furent sanglants: 1) l'ainsi nommé „Incident de l'orge" (en janvier 1913) — litige au sujet de la perception d'une quinzaine de charges d'orge abandonnées par les Turcs. 2) L'incident du cours de la monnaie (Les autorités grecques obligeaient la population à échanger le lev bulgare contre 4 gr. et $^1/_2$ et non pas 5 gr. comme l'avait fixé le gouverneur militaire macédonien bulgare). 3) Une tentative pour arrêter et supprimer le voïvode Evstati. 5) Une escarmouche sanglante avec les soldats grecs le 9 février 1913.

Au cours de la guerre interalliée les Grecs exercèrent de grandes cruautés sur la population de cette région.

Résumés des Comptes rendus et Nouvelles littéraires

A. Théodore-Balan, Nouvelle Grammaire. Sofia 1940, XVI. — Compte rendu de L. Andreitschin.

Après avoir exposé ailleurs (La revue „Rodina" III, 1940 № 1), et d'une façon générale le caractère et l'importance de cet ouvrage de grande valeur, l'auteur du compte rendu fait ici quelques remarques critiques relatives aux opinions du professeur Balan sur certaines questions grammaticales.

Dans le domaine de la phonétique, Mr. Andreitchin traite brièvement quelques cas de la distribution et de l'éclaircissement du matériel ainsi que certaines questions orthoépiques. En ce qui concerne les noms propres, il relève quelques lacunes (par ex. les noms en o du genre masculin), la distinction des adjectifs d'après leur signification, la classification des pronoms, la nature des formes pronominales éclitiques, etc. En ce qui concerne la dérivation des noms propres, on remarque l'absence de données sur la formation des noms composés, sur la productivité des affixes dans la langue littéraire moderne, sur la signification spécifique de certains affixes etc. Dans le domaine du verbe, Mr. Andreitchin s'arrête particulièrement sur quelques questions sémantiques fondamentales, telles que la définition des aspects du verbe, la délimitation des temps fondamentaux et le traitement grammatical des temps de la naration indirecte. Le principal mérite du professeur Balan est qu'il place l'étude des temps du verbe sur une base sémantique et non sur la basse formelle. L'auteur du compte rendu traite ensuite la question de la signification des prépositions de lieu dans la langue bulgare.

„Μακεδονικὰ", Revue périodique de la Société d'Etudes macédoniennes. T. I. Salonique. Compte rendu d'J. Snégarov.

La pomme de discorde entre le peuple bulgare et le peuple grec a été la Thrace et la Macédoine. Après l'institution de l'Exarchat bulgare (1870) la querelle entre les deux peuples devint encore plus aigüe au sujet des évêchés bulgares dans ces régions.

En vertu du traité de Neuilly, la Grèce reçut une grande partie de la Macédoine. Mais le litige entre les Grecs et les Bulgares ne prit pas fin. Pour démontrer que la Macédoine est une terre hellène, des patriotes grecs de Salonique fondèrent une société pour l'étude de la culture grecque en Macédoine. Leur revue „Μακεδονικά" a le même but.

Cette revue contient plus de 20 articles sur des questions géographiques, historiques, archéologiques, ethnographiques, etc. Le professeur Antoniï Keramopoulos publie un article intéressant „La Macédone Occidentale, sa culture et Plutarque." Selon lui, Evridica Ira, l'épouse du roi macédonien Aminta III, était une Grecque. Plutarque, qui considère Evridica comme une Illyrienne et une barbare, aurait confondu Evridica Ira avec Avdata—Evridica, femme de Philippe II. M-r Snégarov met en doute cette affirmation du prof. Keramopoulos.

Dans l'article de Vasdravelis „La légion macédonienne en 1821", il n'est pas fait mention de la nationalité des combattants pour la libération des Grecs, alors qu'il est notoire qu'un grand nombre de Bulgares macédoniens ont versé leur sang pour cette cause dans l'espoir qu'après la Grèce, la Bulgarie recouvrerait, elle aussi, sa liberté.

L'article de A. Letza „Les cérémonies nuptiales à Vogatziko" (village dans l'arrondissement de Kostour) nous apprend que dans ce village existent des coutumes de noces analogues à celles des Bulgares macédoniens. Un des indices les plus frappants de l'influence bulgare est le mot „bratime" (garçon d'honneur).

Ioakim Ivirit publie le sermon du diacre de Salonique, Ivan Stavraki, sur les miracles de Saint Dimiter de Salonique. Selon lui, Ivan Stavraki a vécu au XII siècle ou après ce siècle. Mais, dit M-r Snégarov, étant donné qu' Ivan Stavraki parle du meurtre miraculeux du tzar bulgare Kaloyan († 1207), il est indubitable que ce diacre a vécu au XIII siècle.

D. Zakitinos publie en traduction grecque six suppliques de patriarches d'Ochrida et trois de patriarches d'Ipek. L'une d'elles a été publiée par M-r Snégarov dans la Revue Macédonienne (A. XI. № 3 et 4 p. 114—116). La traduction bulgare de M-r Snégarov et la traduction grecque de D. Zakitinos ne correspondent pas entièrement. Ignatiï a été métropolitain d'Arnaout — Belgrade et Avlona; Zakitinos le nomme métropolitain de Debre, Belgrade et Avlona.

Dans la supplique du patriarche d'Ochrida Ioassaf sont inscrits les évêchés du patriarcat d'Ochrida, mais on ne peut avoir pleine confiance dans cette liste.

Vladimir Ketzkarov (sous-colonel en rétraite), Les guerres des Bulgare en Thrace, 689—972. Compte rendu de N. Blagoev.

Mr. V. Ketzkarov dans son ouvrage sur les guerres des Bulgares en Thrace 689—972 examine plusieurs questions militaires et politiques et se prononce sur elles avec une grande autorité. Cependant comme dans tous les ouvrages de ce genre on rencontre dans celui-ci aussi quelques erreurs. La région „Zagorié" a été cédée par les Byzantins aux Bulgares en 705. En 716 entre l'empereur Théodose III et le prince bulgare Tervel a été renouvelé le traité bulgaro-byzantin de 705 en vertu duquel la région „Zagorie" était reconnue bulgare. Cependant, au début du VIII siècle, l'empereur Constantin Copronyme vainquit les Bulgares et annexa cette région à son empire. Dès lors le „Zagorie" devint une province litigeuse entre Bulgares et Byzantins. Le prince Kroum ne désirait pas guerroyer conrre les Byzantins, il n'aspirait pas à s'emparer de Constantinople, mais il voulait rattacher les tribus slaves du sud à l'Etat bulgare et défendre celui-ci contre les Francs. Les Byzantins sachant cela, entreprirent des expéditions militaires contre la Bulgarie et forcèrent Kroum à entrer en guerre. En 813, le plan des Byzantins état bien conçu, mais il fut mal exécuté et c'est pourquoi les Bulgares eurent le dessus.

Les „Lois de Kroum" ne sont pas authentiques, aussi ne peuvent-elles faire l'objet d'une étude sérieuse.

En 814 ou 816, sur l'initiative du prince bulgare Omortag, fut conclu un traité de paix de trente ans, en vertu duquel la région de „Zagorie" était reconnue bulgare.

Le tzar Siméon mena la guerre contre les Byzantins afin de monter sur le trône de Byzance.

Le tzar Péter I n'a pas livré en 963 ses fils Boris et Roman comme otages aux Byzantins; ceux-ci sont allés de leur plein gré en 916 à Byzance pour prier l'empereur Nicéphore II Phocas d'aider les Bulgares contre les Russes qui avaient déjà pénétré dans le pays.

A l'époque de l'invasion des Russes en Bulgarie (968—971), l'Etat bulgare n'était pas partagé en royaume occidental et royaume oriental et les Bulgares n'étaient pas divisés — les uns sympathisant aux Russes et leur aidant, les autres aidant les Byzantins. Tout au contraire, à cette époque-là, l'Etat bulgare était un et indivisible et les Bulgares de toutes les régions de la Bulgarie, avec en tête le valeureux tzar Boris II, combattirent courageusement contre les Russes et prêtèrent loyalement main forte aux Byzantins. Mais ils furent vaincus par les Russes et trompés par les Byzantins.

Georgi Konstantinov. L' épopée de Kostour. Première partie. La période avant l'insurrection de la Saint-Elie et l'insurrection avec ses conséquences jusqu'au printemps de l'année 1904. Avec deux suppléments: „La population de la région de Kostour" et „Les nasales dans les parlers bulgares de la région de Kostour". Plovdiv, 1941, in- 16^{0}, 82 + 29 + 12 p. -C. -r. par Dimitri Jaranoff.

L' auteur de cet ouvrage, lui même réfugié de la région de Kostour, a exposé dans une forme poétique l'histoire de l'Insurrection de la Saint-Elie dans son pays natal. L'auteur n'est pas un poète et du point de vue de la forme son oeuvre ne pourrait soutenir une critique sévère. Mais la flamme patriotique donne à ses vers un attrait tout particulier et on lit l'exposé des faits aussi dramatiques qu'héroiques avec un grand intérêt

Les données de l' auteur sur le nombre des Bulgares dans la région de Kostour pendant les dernières années ne sont pas exactes: il nous donne le chiffre de 53,000 Bulgares, seulement tandis que leur nombre est effectivement, d'après le recensement officiel de 1941, 55,000! C'est un des nombreux cas d'impartialité bulgare mal comprise.

Le volume dont il est question est rendu très précieux par les données sur la division dialectologique de la région bulgare de Kostour.

„Glasnik“ Revue de la société savante de Skopié NXXI, Skopié 1940. Compte rendu d'I. Snégarov.

Cette revue fondée en 1925 a paru jusqu'à l'année dernière. La société qui la publiait avait pour but de travailler à la réalisation de l'idéal serbe: la serbisation de la Macédoine.

Plus d'une fois la Revue Macédonienne a démontré que les savants serbes falsifiaient la vérité. Cependant, il y avait parfois dans le Glasnik des études intéressantes sur des sujets n'ayant pas trait à la Macédoine. Dans le numéro examiné ici, Mr. V. Mochin étudie une bulle qui a été donnée par le roi Vladislav au monastère de la sainte Vierge du village de Bistritza. Cette bulle porte un sceau d'or avec le nom du roi Ouroch et l'image de saint Dimiter qui est également représentée sur le sceau d'or du tzar bulgare Ivan Assène II. Mr. Mochin attribue avec raison cette analogie au prestige du tzar Ivan Assène en Serbie à l'époque du roi Vladislav.

Dans l'article „Le choix du patriarche Danïl III et la canonisation du prince Lazar“, Dj. C. Radojtchitch arrive à la conclusion que Danïl a été élu patriarche d'Ipek en 1390. Mr. Snégarov ne partage pas cette opinion.

Radojtchich admet que Vouk Brancovitch a régné sur Skopié jusqu'à la chute de cette ville sous les Turcs (6 janvier 1932) et n'est pas de l'avis de Mr. Snégarov selon laquel les Turcs auraient enlevé Skopié à Krali-Marco. Après la bataille de Kossovo, dit ce dernier, Vouk Brancovitch chercha un refuge à Doubrovnik, et, par conséquent, il est peu probable qu'il ait pu garder Skopié auquel aspirait Krali Marco.

Γκανιάτσα, K., 'Ερέυναι ἐπὶ τῆς χλώριδος τοῦ ὄρους χορτιάτου. 'Επιστημονικὴ ἐπετηρὶς etc. de l'Université de Salonique, faculté des Sciences, vol. 5, pp. 3—34. C.-r. par Dim. Jaranoff.

Une étude très détaillée sur la couverture végétale d'une montagne à 20 km à l'Est de Salonique. La forêt montre les traits typiques de la végétation méditerranéenne.

Γκανιάτσα, K., Βοτανικαὶ ἐρεύναι ἐπι τοῦ ὄρους Βερμίου. 'Επιστημονικὴ ἐπετηρὶς etc. de l'Université de Salonique, faculté des Sciences, vol. 5. p. 225—264. C.-r. par Dim. Jaranoff.

Une contribution très précieuse à l'étude phytogéographique des montagnes à la limite entre la région climatique méditerranéenne et la région climatique médioeuropéenne. La montagne appartient plutôt à la région balkanique, mais avec un pourcentage considérable de flore méditerranéenne, (33.2%). Une liste de 500 plantes, trouvées par l'auteur dans la montagne, connue de la population sous le nom de Kara-Kamen, est ajoutée à la fin de l'étude.

Glasnik geografskog društva. Vol. XXV, Belgrade, 1939, in- 4°, 118 pp. C. -r. par D. Jaranoff.

Les articles se rapportent exclusivement à la géographie humaine des différentes parties de l'ancienne Yougoslavie. On y trouve les contributions d' Ivo Rubić, A. Lazić, Milislav Ljutovac, Branislav Bukurov et Radovan Bošnjak. Dans les „Petites Contributions“ seulement est traitée une question de géographie physique — Koglić y donne un résumé des derniers études sur le nombre des graciations pendant le Quaternaire. Après la mort de Jovan Cvijić la géographie serbe évolue vers la géographie humaine.

Dans la bibliographie et les comptes-rendus, le plus grand nombre de pages est consacré à la critique de deux ouvrages de D. Jaranov traitant de la géomorphologie de la péninsule Balkanique. La critique, faite par le prof. Jovanović, est assez sévère, mais on ne pouvait pas s'attendre à autre chose étant donnés les conclusions négatives de ces travaux sur les oeuvres de Cvijić, le maitre du prof. Jovanović.

Ouvrage imprimé en caractères anciens et non catalogué jusqu' aujourd'hui. L'auteur est un Bulgare macédonien. Communiqué par K. M.

En 1870 parut à Belgrade un euchologe composé par le prêtre Anguel Dimitriev, natif de Prilèpe. Les frais d'édition avaient été payés par le commerçant Peter Anguélov du village d'Orlantzi (région de Kitchévo) et son associé Joan Naoumov.

Cet ouvrage n'a pas été indiqué dans le „Catalogue des livres bulgares imprimés en caractères anciens“ du professeur V. Pogorélov.

Un fragment du texte est donné comme modèle.

Les richesses naturelles de la Macedoine. Communiqué par N. Stoyanov.

Dans l'hebdomadaire „Das Reich“ (Berlin, № 25 du 10 novembre 1940) H. Schröder Steinegger parle des matières premières en Macédoine et place cette contrée parmi les plus fertiles et les plus riches de la péninsule Balkanique. La Macédoine possède de nombreuses mines de fer, cuivre, chrome, mangane, plomb, etc. On trouve des gisements dans les environs de Négotine, de Brod, du lac d'Ochrida, du Char, etc.

Книга III. Л. Миледичъ, Борбата въ Костурско и Охридско (до 1904 г.). По спомени на Иванъ Поповъ, Смиле Войдановъ, Деянъ Димитровъ и Никола Митревъ. 1925, стр. 155, ц. 30 л.

Книга IV. Л. Милетичъ, Къмъ борбитѣ на югозападна Македония (Кичевско, Битолско, Леринско, Преспанско, Дебърско). По спомени на Лука Джеровъ, Георги попъ Христовъ, Ангелъ Андреевъ, Георги Папанчевъ и Лазаръ Димитровъ. 1926, стр. XIV + 146, ц. 30 л.

Книга V. Л. Милетичъ, Спомени на Дамянъ Груевъ, Борисъ Сарафовъ и Ив. Гарвановъ. 1927. стр. XII + 136, ц. 30 л.

Книга VI. Л. Милетичъ, Солунскиятъ атентатъ и заточеницитѣ въ Фезанъ. По спомени на Павелъ П. Шатевъ. 1927, стр. 155, ц. 30 л.

Книга VII. Л. Милетичъ, Движението отсамъ Вардара и борбата съ върховиститѣ. По спомени на Яне Сандански, Черньо Пѣевъ, Сава Михайловъ. Хр. Куслевъ, Ив. Анастасовъ Гърчето, Петъръ Хр. Юруковъ и Никола Пушкаровъ, 1927, стр. 193, ц. 35 л.

Книга VIII. Л. Милетичъ, Спомени на Гьорчо Петровъ. 1927, стр. 208, ц. 35 л.

Книга IX. Л. Милетичъ, I. Въ Македония и Одринско. Спомени на Михаилъ Герджиковъ — II. Първиятъ централенъ комитетъ на ВМРО. Спомени на Д-ръ Христо Татарчевъ. 1928, стр. 198, ц. 25 л.

Книга X. Ст. Аврамовъ, Революционни борби въ Азотъ (Велешко) и Порѣчието. 1929, стр. 201, ц. 30 л.

Книга XI. Боянъ Мирчевъ. Революционната дейность въ Демирхисаръ (Битолско). По спомени на Алексо Стефановъ. 1931, стр. 107, цена 20 лева.

III. „МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА“

№ 1. Л. Милетичъ, Македония и македонскитѣ българи. Кул рически погледъ. III изд, 1925, 64 стр., ц. 5 л.

№ 2. Г. Баждаровъ, Македонскиятъ въпросъ вчера и днесъ. 19 цена 8 лева.

№ 3. Ив. А. Георговъ, Днешното положение въ Македония подъ сръбска и гръцка власть и Обществото на народитѣ, 1925, стр. 88, цена 8 л.

№ 4. Полк. К. Соларовъ, България и македонскиятъ въпросъ. Причинитѣ на балканскитѣ войни. 1925 год., стр. 180, ц. 15 л.

№ 5. Полк. К. Соларовъ, Балканскиятъ съюзъ и освободителнитѣ войни презъ 1912 и 1913 г.. 1926 г., стр. 258, ц. 15 л.

№ 6. Г. Баждаровъ, Изъ македонската земя (впечатления и бележки). 1926, 175 стр., ц. 15 л.

№ 7, 8 и 9. С. Радевъ, Македония и българското възраждане въ XIX в. Часть I. 177 стр., цена 15 л.; часть II. 177—208 стр., цена 15 л.; часть III, стр. 209—525. ц. 20 л.

№ 10. Йорд. Бадевъ, Отъ ранно детство. Спомени. стр. 144, ц. 15 л.

№ 11. П. Завоевъ, Моитѣ стари съседи. Битови разкази. 1929, стр. 160, ц. 15 лева.

№ 12 и 15. Чезаре Спеланцонъ, Победени и победители (преводъ отъ италянски). 1930, стр. 448, ц. 30 л.

№ 14. Георги Савчевъ, Въ гръцки пленъ. 1931, стр. 111, цена 10 л.

№ 15. А, Тошевъ, Бѣгли спомени. 1931. стр. 193, ц. 15 лева.

№ 16. Василъ Узуновъ, Нѣкога въ Македония (1886—1912 г.). 1931, стр. 295, ц. 20 лева.

ОТВАРЯ СЕ ПОДПИСКА ЗА XIII-ТА ГОДИШНИНА НА СПИСАНИЕТО

Годишнината на списанието се състои отъ четири книги, всѣка една отъ 8—10 печатни коли. Обикновениятъ годишенъ абонаментъ е 200 лева, за странство — 300 лева, за Америка — 4 долара.

Абонаментната стойность, както и други суми, се изпращатъ до Македонския наученъ институтъ, София, ул. Пиротска № 5 (Македонски домъ). Чекова пощенска смѣтка № 4954.